

Deanodat/Vestertana gjennom 12.000 år – en kulturhistorisk guide.

Deanodat 12.000 jagi čađa – kulturhistorjjálaš ofelaš.

FRAM - Nordområdesenter for klima- og miljøforskning
Stine Barlindhaug og Steinar Pedersen

■ **Framsenteret Rapportserie No. 3.**

Deanodat/Vestertana gjennom 12.000 år – en kulturhistorisk guide.

Deanodat 12.000 jagi čađa – kulturhistorjjálaš ofelaš.

FRAM - Nordområdesenter for klima- og miljøforskning

Stine Barlindhaug og Steinar Pedersen

Addresse:
Framsenteret,
Hjalmar Johansens gt. 14
Post Boks 6606 Langnes
9296 Tromsø

Addresse:
NIKU, nordområdeavdelingen
Framsenteret,
9296 Tromsø

Addresse:
Steinar Pedersen
Deanugeaidnu 1798
9845 Tana

Teknisk redaktør : Jo Jorem Aarseth
Oversettelse til samisk: Davvi Girji AS, Karasjok
Grafisk design: Audun Iglesund
Omslagsbilde: Stine Barlindhaug
ISBN: 978-82-999253-0-3

Innhold

Forord.....	5
Láidehus.....	5
Figurliste.....	6
Govuslistu	8
1. Deanodat/Vestertana gjennom 12.000 år – en kulturhistorisk turguide.	10
Innledning.....	10
1. Deanodat 12 000 jagi čađa 10–kulturhistorjálaš mátkeofelaš.	10
Láidehus.....	10
1.2 Deanodat/Vestertana i forhistorisk tid	11
1.2 Deanodat ovdahistorjálaš áiggis	11
1.3 Historisk bakgrunn	15
1.3 Historjálaš duogáš.....	15
1.4 Innsamling av materiale	35
1.4 Materiálaid čohkken	35
2. Kulturminneområder.....	39
2. Kulturmuitoguovllut.....	39
2.1 Loavddajávrit og Giilláš	40
2.1 Loavddajávrit ja Giilláš	40
2.2 Devkkešjávri - iešjávri	44
2.2 Devkkesjávri - iešjávri	44
2.3 Leaibus og Heargejávrit – Geassejávri/Sommervann	50
2.3 Leaibus ja Heargejávrit – Geassejávri	50
2.4 Fjorden.....	60
2.4 Vuotna	60

Forord

En stor takk til alle som gjennom å dele sin kunnskap har gjort det mulig å lage denne kulturhistoriske guiden.

Ragna Johnsen
Reidar Larsen
Viggo Larsen (1952-2011)
Lasse Andre Anti
Kirsten Wilsgård
Trygve Larsen
Jan Larsen
Terje Pedersen
Margit Alette Somby Anti
John Per Larsen Anti
Aslak Somby (1913-2008)
Niillas Aslaksen Somby

Takk også til Framsenteret, Sametinget, Forskningsrådet og NIKU for økonomisk støtte til arbeidet. Forfatterne har i tillegg til uvurderlig hjelp fra velvillige kunnskapsrike mennesker i Deanodat/Vestertana og Lágesduottar reinbeitedistrikt basert arbeidet på egne tidligere prosjekter og datainnsamling. Blant annet Forskningsrådsprosjektet «Cultural Sites, Traditional Knowledge and Participatory Mapping. Long-Term Land Use in a Sámi community in coastal Norway», registreringer og intervjuer for ressursutvalget for Finnmark og diverse utredninger og rapporter om samisk naturbruk i Deatnu/Tana i historisk perspektiv. Viggo Larsen deltok i kulturminneregistreringer både sammen med Steinar Pedersen i 1978 og Stine Barlindhaug i 2010 og Lasse Andre Anti deltok i feltarbeidet i 2010.

Elin Rose Myrvoll har lest korrektur og kommet med gode faglige innspill gjennom hele prosessen, Alma Thuestad har alltid velvillig stilt opp med sin GIS-kunnskap når forfatternes kunnskap ikke strakk til. Marianne Skandfer og Jan Ingolf Kleppe skal ha takk for å ha bidratt med oppdatert kunnskap om steinalderen og pionerbosettingen i Finnmark. Takk til Torunn Pedersen for å ha stilt opp i sluttfasen og lest korrektur.

Tromsø januar 2017
Deatnu/Tana januar 2017

Stine Barlindhaug
Steinar Pedersen

Láidehus

Stuorra giitosat buohkaide geat iežaset máhtu juogadeami bokte leat dahkan vejolažjan ráhkadir dán kulturhistorjjálaš ofelačča.

Ragna Johnsen
Reidar Larsen
Viggo Larsen (1952–2011)
Lasse Andre Anti
Kirsten Wilsgård
Trygve Larsen
Jan Larsen
Terje Pedersen
Margit Alette Somby Anti
John Per Larsen Anti
Aslak Somby (1913–2008)
Niillas Aslaksen Somby

Giitosat maiddái Framguovddážii, Sámediggái, Dutkanráddái ja NIKU:i ekonomalaš doarjaga ovddas bargui. Cálli guovttos leaba veahkkás ja máhtolaš olbmuid vearditmeahttun veahki lassin Deanodagas ja Lágesduoddara orohagas vuodđudan bargguska iežaska ovddeš prošeavtaide ja diehtočoaggimii. Earret eará Dutkanrádi prošeakta «Cultural Sites, Traditional Knowledge and Participatory Mapping. Long-Term Land Use in a Sámi community in coastal Norway», registrerem ja jearahallamat Finn-márku resursalávdegotti ovddas ja eará guorahallamat ja rapportat sámi luonddugeavaheami birra Deanus historjjálaš perspektivvas. Viggo Larsen lei mielde kulturmuitoregistreremiin sihke ovttas Steinar Pederseniin 1978:s ja Stine Barlinghaugain 2010:s, ja Lasse Andre Anti searvvai gieddebargui 2010:s.

Elin Rose Myrvoll lea lohkan korrektuvrra ja buktán buriid fágalaš evttohusaid olles proseassa áigge, Alma Thuestad lea álo buriin mielan veahkehin iežas GIS-máhtuin go cálliid máhttu ii leat leamaš doarvái. Marianne Skandferii ja Jan Ingolf Kleppi giitosat go leat veahkehan odasmahtton máhtuin geadgeáiggi ja pioneraássama birra Finnmárkkus. Giitosat Torunn Pederseni go lea leamaš veahkkin loahppabarggus ja lohkan korrektuvrra.

Romsa 2017 oððajagimánnu
Deatnu 2017 oððajagimánnu
Stine Barlindhaug
Steinar Pedersen

Figurliste

Figur 1.	Oversiktskart. Kartgrunnlag Statens kartverk.....	10
Figur 2.	Deanodat/Vestertana området. Foto S. Barlindhaug 2014	11
Figur 3.	Isens utbredelse for henholdsvis 12 000 og 10 000 år siden. Den hvite linjen viser den mest sannsynlige utbredelsen, mens de sorte stiplede linjene viser henholdsvis en mulig maksimum og minimum utbredelse. Illustrasjonene er hentet fra Huges et. al 2015	12
Figur 4.	Grafen i figuren over viser i grove trekk forholdet mellom alder.....	13
Figur 5.	Bildet viser en steinaldertuft av gressbakketype i Máldovuotna/Vesterbukt hvor man har	14
Figur 6.	Figuren viser inndelingen av de ulike periodene som er omtalt i teksten.....	15
Figur 7.	En av gammeluftene på sommertopplassen i Giiláš til Uhccá Áslat-Aslak Somby og hans familie. Tufta på bildet er etter en lagergamme og ligger rett over bekken i Boratbokčá nordøst for Giilašvingen. (Kart i figur 19). Boliggammen (goahti) ligger litt lenger opp langs bekknen. Boplassen var siste gang i bruk sommeren 1953. Foto S. Barlindhaug 2010	19
Figur 8.	Kart fra NOU 1978:18A s154, Finnmarksvidda, som viser siidainndeling fra slutten av 1600-tallet	20
Figur 9.	Den gamle hestekjerreveien til Sommervannsgamma er blitt kjørespør. Foto S. Barlindhaug 2010	22
Figur 10.	Viggo Larsen Deanodat/Vestertana sjekker rypesnarer i Giilláš vinteren 2010. Foto S. Barlindhaug.....	23
Figur 11.	Sentrale bruksområder for rypejakt/fangst og kjente utmarksslåtter rundt Deanodat/Vestertana illustrerer litt av den omfattende utmarksbruken til de fastboende.....	23
Figur 12.	Trygve Larsen og Jan Larsens laksehytte ved Skuhtojohka. Foto S. Barlindhaug 2010.	25
Figur 13.	Et av få ishus som fortsatt står, Lássuolu 2010. Foto S. Barlindhaug.	26
Figur 14.	På eidet ovenfor Rohtovággi finnes et omfattende system med skyteskjul. Midt på eidet (sort pil) har lyngen klart å vokse i en stripe i le av en tett rekke med skyteskjul. Foto S. Barlindhaug 2014.	29
Figur 15.	Området rundt Snoallajávri med stedsnavn nevnt i teksten knytta til en potensiell sammenheng mellom Noaiddeleahki og Snoallaluohkká. To områder hvor det er kjent at gufihtarat (underjordiske) bor er også merket	32
Figur 16.	Morššageadgi /Hvalrossteinen under Álddarbákti. Foto S. Barlindhaug 2015	34
Figur 17.	Viggo Larsen var kjentmann med en uvurderlig lokalkunnskap som i tillegg til, å dele av sin rike	36
Figur 18.	Nordlige landskap «husker godt». Det være seg en godt tilgrodd men tydelig lavvopllass med ildsted og «bearpmet» av Stein ved lešjohka eller i Suolováruokta hvor Lasse Andre Anti poserer midt inni ei steinaldertuft. Foto S. Barlindhaug 2010.	38
Figur 19.	Kartet viser de utvalgte områdene som ble befart.	38
Figur 20.	Kartet viser registrerte kulturminner og kjente resurssområder. Kartsymbolene i de to kollonnene til venstre representerer intervjudata og er ikke dokumentert i felt med gps.	40
Figur 21.	Lavvopllass med to og en bearpmet. Foto S. Barlindhaug	41
Figur 22.	Lavvopllass på kanten av bratt skrent ovenfor Loavddjohka. Foto S. Barlindhaug	42
Figur 23.	Gammeluft som er helt tilgrodd med bjørketrær på veggvollen. Foto S. Barlindhaug	43
Figur 24.	Olaf Johansen, Máldovuotna/Vesterbukt, bygde denne gamma på 1930-tallet. Foto S. Barlindhaug	43
Figur 25.	Gamma til Ole Amundsen var i bruk fram til 1960-tallet og er nå i ferd med å gi seg over til naturen.	44
Figur 26.	Området rundt Devkješjávri og sørrenden lešjávri er særlig rikt på kulturminner knytta til villreinfangst og reindrift.	45
Figur 27.	Flera lange rekker/gjerder med steiner som har vært reist på høykant og skodd med mindre Stein	46
Figur 28.	Detaljkart av området rundt den sørlige delen av Devkješjávri.	47
Figur 29.	En av de tre steinringene vest for Devkješjávri, Lasse Andre Anti sitter på kanten av.....	47
Figur 30.	Detaljkart i området med tre steinringer og flere ledegjerde, jf. Kart i figur 28.	48
Figur 31.	Den eldste av de tre steinringene vest for Devkješjávri, Viggo Larsen står litt nordøst for ringen. Foto S. Barlindhaug	49
Figur 32.	Samling med røyser på et avgrenset område ca 70 m nord for de tre steinringene. Foto S. Barlindhaug	49
Figur 33.	Noen av røysene ved det sørligste vannet på kartet i figur 33. Foto S. Barlindhaug 2010	49
Figur 34.	Kulturminner ved to mindre vann oppå høydedraget mellom Devkješjávri og lešjávri.....	50
Figur 35.	Oversikt over kjente synlige kulturminner, både de som er registrert i felt og de som ble merket på kart i forbindelse med intervjuene.	52
Figur 36.	Deler av Leaibus med Dápmotjávri fremst og Čearretjávri bak til høyre. Foto S. Barlindhaug 2010	54
Figur 37.	Viggo Larsen, Deanodat/Vestertana står inni tufta til Kristian Gundersen sin gammel Buonzigoahti.	54
Figur 38.	Skjematisk kartillustrasjon som viser intensiteten i utmarksbruk i.....	55

Figur 39.	Tre "generasjoner " med gammer:i bakgrunnen dagens gamme, i midten tufta etter ei gamme som gikk ut av bruk på 1970-tallet og fremst i bildet kan man skimte tufta etter en gamme med et åpent ildsted og et lite tilbygg. Foto S. Barlindhaug 2011.....	56
Figur 40.	De tre generasjonene med gammer som er omtalt i teksten ligger innafor den orange sirkelen på kartet. Som det framgår av kartet skal her finnes langt flere gammetufter (gule små sirkler) enn det som ble funnet under vår registrering.....	57
Figur 41.	Forrådsgroper/gjemme finnes , denne ligger på nordvest siden av Geassjávri/Sommervann. Foto S. Barlindhaug.....	58
Figur 42.	Gamma i nordenden av Geassjávri/Sommervann brukes fortsatt i forbindelse med jakt, fiske og	59
Figur 43.	En av flere lavvoplasser med árran og bearpmet godt synlig mellom.....	59
Figur 44.	Oversiktskart over registreringer langs Digermullandet	61
Figur 45.	Gressbakkentuftene er kraftig nedgravd, med store veggvoller og en distinkt form som er lett å kjenne igjen.	62
Figur 46.	En av flere gressbakkentuft på Gussanjárga/Kunes. Foto S. Barlindhaug 2007.....	62
Figur 47.	Máldovuotna/Vesterbukt har vært et populært bosettingsområde til alle tider og her er spor etter bosetting fra steinalderen og fram til i dag.....	62
Figur 48.	Gammeluft etter fellesgamme med bolig og fjøsdel i Loavddagohppi. Foto S. Barlindhaug 2015	63
Figur 49.	Viggo Larsen tar notater ved naustufta på nordsiden av Gángejohka. Foto Stine Barlindhaug 2010.....	64
Figur 50.	Det ligger hustufter fra ulike perioder på de gamle strandterrassene i Suolováruokta.....	65
Figur 51.	Suolováruokta (holmfjellbukta). Foto S. Barlindhaug 2007	66
Figur 52.	Lasse Andre Anti ser på mulige båsskiller øverst i Suolováruokta. Foto S. Barlindhaug 2010	67
Figur 53.	Det har vært bosetting i både Lássuolu og Buhkkáluokta i steinalderen. Etterhvert som landet steg ble det trolig svært bratt ned til sjøen i Buhkkalukta. Mens bosettingen der avtok, har Lássuolu hatt bosetting helt fram til moderne tid.....	68
Figur 54.	Viggo Larsen måler opp gressbakkentuft i Lássuolu. Foto S. Barlindhaug 2010.....	68
Figur 55.	Steingjerdet i Lássuolu. Foto S. Barlindhaug 2010	69
Figur 56.	I bukta sør for Siskejohka er det nedgrave steinaldertuft på de gamle strandterrassene. Helt nederst ligger det også en gammeluft.....	70
Figur 57.	Tuft av mortensnestype, Siskejohka. Foto S. Barlindhaug 2010.....	71
Figur 58.	Røys (grav?), Siskejohka. Foto S. Barlindhaug 2010	71
Figur 59.	På Áresuolu ligger det en rekke tufter, de fleste fra nyere tid, men også ei som kan være langt eldre.	72
Figur 60.	Noen av strukturene etter hus- og gammelufter på Áresuolu synes midt på sommeren til tross for frodig vegetasjon på øya. Foto Stine Barlindhaug 2010.....	72
Figur 61.	Fangstanlegget ble første gang dokumentert av Viggo Larsen og Steinar Pedersen i 1978. I 2014 ble skyteskulene som er vist på kartet registrert med gps. Arbeidet ble gjort på én dag og i tett tåke så her er ligger helt sikkert mange flere kulturminner.....	74
Figur 62.	Duolbbasgásá i bakgrunnen mens Áldarbákti er det markante neset nederst i bildet. Foto S. Barlindhaug 2015.....	75

1. govus. Bajilgovvakárta. Stáhta kártadoaimmahaaga kártavuoddu	10
2. govus. Deanodaga guovllus. Govven S. Barlindhaug 2014	11
3. govus. Jieŋa lávdan 12 000 ja 10 000 jagi dassái. Vilges sárggis čájeha jáhkihahttimus lávdama, ja čáhpes boatkasárggis ges čájeha vejolaš eanemus ja unnimus lávdama. Illustráuvnmat lea vižzon Huges et al. 2015	12
4. govus. Govvosa gráfa čájeha groavvát agi (x-ávssis 1000 jahkin ovdal dáláággi) ja mehtera meara bajábealde (y-ávssis) gori siskkit Deanuvuonas	13
5. govus. Govva čájeha geadgeáiggi rissebáktelágan duktásaji Máldovuonas gos lea leamaš hirbmat várddus. Govven S. Barlindhaug	14
6. govus. Govus čájeha iešguđet áigodagaid juohkimiid mat leat máinnašuvvon teavsttas	15
7. govus. Okta Uhca-Áslaga / Aslak Somby ja su bearraša goahtesajji geasseorohagas Giillázis. Sadji govas lea leamaš vuorkágohti, ja dat lea justa nuppe bealde jogaža Boratbovcás Giillášmohki nuortadavábealde. (Kárta 19, govrosis). Ássangohti lea badjelis jogašgáttis. Goahti geavahuvvui marjimuš geardde 1953 geasi. Govven S. Barlindhaug 2010	19
8. govus. Kárta NÁČ:s 1978: 18A:s. 154, Finnmarkkuduottar, mii čájeha siidajuohkima 1600-logu loahpageahčen	20
9. govus. Boares heastamádii Geassejárgohtái lea šaddan vuodjinmádidian. Govven S. Barlindhaug 2010	22
10. govus. Viggo Larsen Deanodagas oahppá gielaid Giillázis 2010 dálvvi. Govven S. Barlindhaug	23
11. govus. Dehálaš rievssatbivdoguovllut ja dovddus niittut Deanodagas čájehit dálusámiid viiddis meahcásteami	23
12. govus. Trygve Larsena ja Jan Larsena luossabarta Skuhtojegas. Govven S. Barlindhaug 2010	25
13. govus. Okta moatti luossakealláriin mat ain ceaggájít, Lássuolu 2010. Govven S. Barlindhaug	26
14. govus. Muotkkis Rohtovákki bajábealde lea viiddis čillavuogádat. Guovdu muotkki (čáhpes njuolla) lea daajas nagoden šaddat sárggisin mánggaid čilaid suojis. Govven S. Barlindhaug 2014	29
15. govus. Snoallajávrri guovlu oktan báikenamaiguin mat leat namuhuvvon teavsttas gullá Noaiddeleagi ja Snoallaluohke vejolaš oktavuhtii. Guokte guovllu gos olbmot dihtet guifihttarat orrot, leat maiddái merkejuvvon	32
16. govus. Moršsageadgi Álldarbávtti vuolde. Govven S. Barlindhaug 2015	34
17. govus. Viggo Larsen lei ofelaš málvssolaš báikkálaš máhtuin gii iežas máhtu juogadeami lassin maiddái čorgii luossafirpmiid guovdu bivdináiggi searvat gieddebargui. Govven S. Barlindhaug 2010	36
18. govus. Davvieanadagat «muitet bure». Sáhttá leat eanaluvvan, muhto čielga lávvosadjí árraniin ja geadgebearpmehiin lešjogas dahje Suolovárluovttas gos Lasse Andre Anti čuččoda guovdu geadgeáigeduktásaji. Govven S. Barlindhaug 2010	38
19. govus. Kárta čájeha válljejuvvon guovlluid maid diðoštiedje	38
20. govus. Kárta čájeha registrerejuvvon kulturmuittuid ja duodaštuvvon resursaguovlluid. Kártasymbolat gurut beale guovtti kolonnas čájehit jearahalandieduid, eai ge leat dokumenterejuvvon giettis GPS:in	40
21. govus. Lávvosadjí guvitti ja ovttain bearpmehiin. Govven S. Barlindhaug	41
22. govus. Lávvosadjí heijggohaga ravddas Loavddajoga bajábealde. Govven S. Barlindhaug	42
23. govus. Goahtesadjí mii lea oalát eanaluvvan lagežiguin seaidnebovnas. Govven S. Barlindhaug	43
24. govus. Olaf Johansen Máldovuonas huksii dán goadí 1930-logus. Govven S. Barlindhaug	43
25. govus. Ole Amundsena goadí geavahedje gitta 1960-logu rádjai ja lea dál mieskamin. Govven S. Barlindhaug	44
26. govus. Devkkešjávrri guovllus ja lešjávrri máltageahčen leat erenoamáš olu kulturmuitt mat leat čadnon goddebibdui ja boazodollui	45
27. govus. Olu guhkes geadgeráiddut/-áiddit mat leat leamaš ceggejuvvon ja daid dorjot unnit geađggit, leat Devkkešjávrri guovllus. Govven S. Barlindhaug	46
28. govus. Detáljakárta Devkkešjávrri lulit guovllus	47
29. govus. Okta golmma geadgerieggs Devkkešjávrri oarjabealde, Lasse Andre Anti čohkká rieggárvavddas. Govven S. Barlindhaug 2010	47
30. govus. Detáljakárta guovllus gos leat golbma geadgerieggs ja mánggat soaját, gč. 28. govvosa kártta	48
31. govus. Boarráseamos geadgeriekis dan golmma geadgerieggs Devkkešjávrri oarjabealde, Viggo Larsen čuožžu rieggá veahá nuortadavábeale. Govven S. Barlindhaug	49
32. govus. Lánat ráddjejuvvon guovllus su. 70 m dan golmma geadgerieggs davábealde. Govven S. Barlindhaug	49
33. govus. Muhtun lánat mätít jávris 33. govvosa kártta. Govven S. Barlindhaug 2010	49
34. govus. Kulturmuitt guovtti jávregáttis čielggi alde gaskal Devkkešjávrri ja lešjávrri	50
35. govus. Bajilgovva dovddus oinnolaš kulturmuittin, sihke dat mat leat registrerejuvvon giettis, ja dat mat merkejuvvojedje kártii jearahallamiid oktavuoðas	52
36. govus. Oassi Leibosis. Dápmotjávri lea lagamusas ja Čearretjávri ges manjábealde olgesbealde. Govven S. Barlindhaug 2010	54
37. govus. Deanodataš Viggo Larsen čuččoda Kristian Gundersena goahtesajis Buonzigoađis. Goadí heite geavaheames 1950-logus. Govven S. Barlindhaug 2010	54
38. govus. Bajilgovalaš kártaillistašuvdna mii čájeha meahcástallama intensitehta Leibosa guovllus go buot meahcástallama čohkke ja ovdanbuktá seamma rukses sárgaín	55
39. govus. Golbma "goahtebuolvva": duogábealde dálá goahti, gasku goahtesadjí man heite geavaheames 1970-logus, ja gova ovddimusas vuhtto goahtesadjí mas lei rabas árran ja smávvva laktavisttás. Govven S. Barlindhaug 2011	56
40. govus. Dat golbma goahtebuolvva mat leat máinnašuvvon, leat kárta oránša rieggás. Nu go kárta čájeha, de galget dáppé leat mealgat eanet goahtesajit (fiskes smávvva rieggážat) go dat maid gávnnaimet min registerremis	57

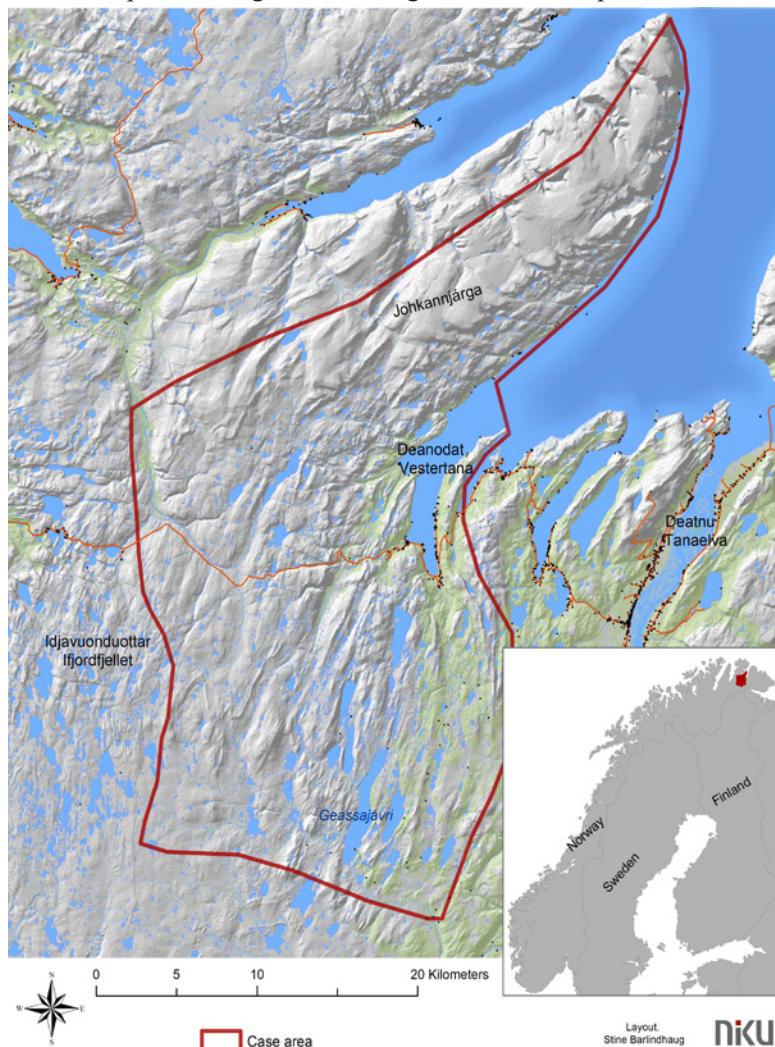
41. govus. Biebmuorkárokkit/borat gávdnojít, dát lea Geassejávrri oarjedavábeale. Govven S. Barlindhaug	58
42. govus. Goahti Geassejávrri davágeahčen geavahuvvo ain bivdima, guolásteami ja murjema oktavuodas. Govven S. Barlindhaug 2010.....	59
43. govus. Okta mánjgga lávvosajis mas árran ja bearpmet oidno bures, gaskal Geassejávrri ja Mákkáládduid. Govven S. Barlindhaug 2010	59
44. govus. Registreremiid bajilgovvakárta Johkanis.....	61
45. govus. Rissebáktesajit leat roggovuvon sakka eatnamii, stuorra seaidnebovnnaiguin ja mihtimas hámiin man lea álki fuobmát.....	62
46. govus. Okta mánjgga rissebáktesivisttiin Gussanjárggas. Govven S. Barlindhaug 2007.....	62
47. govus. Málđovuotna lea álo leamaš bivnnuhis ássanguolu, ja dáppe leat ássama luottat geadgeáiggi rájes dálážii.	62
48. govus. Oktasašgoadi goahtesadji ásodagain ja návehiin Loavddagohpis. Govven S. Barlindhaug 2015.....	63
49. govus. Viggo Larsen čállá girjái návtosaji guoras Gangejoga davábealde. Govven Stine Barlindhaug 2010	64
50. govus. Leat duktásajit iešgudet áigodagain dološ gáddestealládagain Suolovárluovttas	65
51. govus. Suolovárluokta. Govven S. Barlindhaug 2007	66
52. govus. Lasse Andre Anti geahčada vejolaš hingalat Suolovárluovttas geadgeáiggis. Dađistaga go eana loktanii, de šattai jáhkrimis hui ceakkus merrii Buhkkáluovttas. Ássan nohkagodii doppe, ja Lássullos ges lea leamaš ássan gitta dáláágái.....	68
54. govus. Viggo Larsen mihtida rissebáktesivisttiid Lássullos. Govven S. Barlindhaug 2010	68
55. govus. Geadgeáidi Lássullos. Govven S. Barlindhaug 2010.....	69
56. govus. Gohpis Siskejoga máttabealde leat roggovuvon geadgeáiggesajit dološ gáddestealládagain. Vuolimusas lea maiddái goahtesadji.....	70
57. govus. Ceavccageadgelágan duktásadji Siskejogas. Govven S. Barlindhaug 2010.....	71
58. govus. Látna (hávdi?) Siskejogas. Govven S. Barlindhaug 2010.....	71
59. govus. Árasullos leat olu duktásajit, eatnašat oddasat áiggis, muhto maiddái okta mii sáhttá leat mealgat boarrásat	72
60. govus. Viste- ja goahtesajiid struktuvrrat Árasullos oidnojít guovddáš geasi vaikko sullos lea šattolaš vegetašuvdna. Govven Stine Barlindhaug 2010 ...	72
61. govus. Vuopmanu duodašteigga vuosttaš geardde Viggo Larsen ja Steinar Pedersen 1978:s. 2014:s ölat, mat oidnojít kárttas, registrerejuvvojedje GPS:in. Bargu dakkui ovta beaivvis ja suhkkes mierkkás, nu ahte dáppe leat sihkkarit olu eanet kulturmuitut.	74
62. govus. Duolbbasgáisá manjábealde ja Álddarbákti ges lea mihtimas njárga gova vuolimusas. Govven S. Barlindhaug 2015.	75

Deanodat/Vestertana gjennom 12.000 år – en kulturhistorisk turguide.

1. Innledning

De nordlige landskapene har vært i bruk i flere tusen år mens ytre påvirkninger fra klima, vegetasjon og havstigning over tid har endret landskapene. Helt fram til i dag har mange lokalsamfunn i Finnmark praktisert en rekke tradisjonelle næringer basert på et levesett i nær tilknytning til naturressursene. I Finnmarkslandskapet finnes det derfor tallrike spor etter både fortidens menneskers bosetning og bruk og den nære historiske bruken. Det være seg tidlige fangstsamfunn, tamreindrift, fiske, jordbruk og utmarksnæringer samt ulike kombinasjoner av disse. Disse sporene vitner om levesett og landskapsbruk som er og har vært vanlig i store deler av Nord-Norge.

Vi skal i denne publikasjonen konsentrere oss om synlige spor i landskapet etter bosetting og bruk i et større område rundt Vestertana innerst i Tanafjorden (figur 1). Innsamlingen av kunnskap om landskapsbruk og registrering av kulturminner i marka ble gjort i forbindelse med et forskningsprosjekt i regi av Norsk Institutt for Kulturmønsterforskning og i samarbeid med Lágesduottar reinbedistrikt og Vestertana bygdelag i perioden 2007-2011. Gjennom denne publikasjonen ønsker vi å formidle det flotte kulturhistoriske materialet til et bredere publikum, og flere har også uttrykt ønske om å få tilgang til materialet. Vi håper at mange tar med seg dette heftet ut på tur

Deanodat 12 000 jagi čađa – kulturhistorjjálaš mätkeofelaš.

1. Láidehus

Davvieanadagat leat leamaš anus máŋga duhát jagi, ja dálkkádaga, šaddogearddi ja mearraloktaneami olgguldas váikkuhusat leat áiggiid čada rievdadan eanadagaid. Gitta dálázii leat olu báikeservodagat Finnmarkkus doaimmahan máŋgaid árbevirolaš ealáhusaid maid vuodđun lea eallinvoohki mii čatnasa luondduresurssaide. Finnmarkkueanadagas leat danne olu luottat sihke dološ olbmuid ássamis ja geavaheamis ja lagaš historjjálaš geavaheamis. Sáhttet leat dološ bivdoservodagas, boazodoalus, guolásteamis, eanadoalus ja meahcásteamis ja dáid iešguđet kombinašuvnnain. Dát luottat čajehit eallinvoogi ja eanadatgeavaheami mii lea ja lea leamaš dábálaš stuorra osiin Davvi-Norggas.

Mii áigut dán publikašuvnnas guovdilastit ássama ja geavaheami oinnolaš luottaid eanadagas stuorát guovllus Deanodagas Deanuvuona siskkimusas (1. govus). Máhttu eanadatgeavaheami ja kulturmuittuid registerrema birra luonddus čohkkejuvvui Norgga kulturmuitodutkaninstituhta dutkanprošeavta olis ovttas Lágesduoddara orohagain ja Deanodaga giliservviin áigodagas 2007–2011. Dáinna publikašuvnnain mii hálidot gaskkustit stuorra kulturhistorjjálaš materiála eanet olbmuide, ja olusat leat maiddái hálidian beassat oaidnit materiála. Mii sávvat ahte olusat váldet dán gihppaga mielde mátkái ja vulget dáid geld-

Figur 1. Oversiktskart. Kartgrunnlag Statens kartverk

1. govus. Bajlgovvakárta. Stáhta kártadoaimmahaga kártavuođđu

Figur 2. Deanodat/Vestertana området.
Foto S. Barlindhaug 2014

og oppsøker disse spennende stedene. Kulturminnene vi omtaler er lett å få øye på, og de gir forhåpentligvis en ekstra verdi til turen i tillegg til det flotte landskapet.

1.2. Deanodat/Vestertana i forhistorisk tid

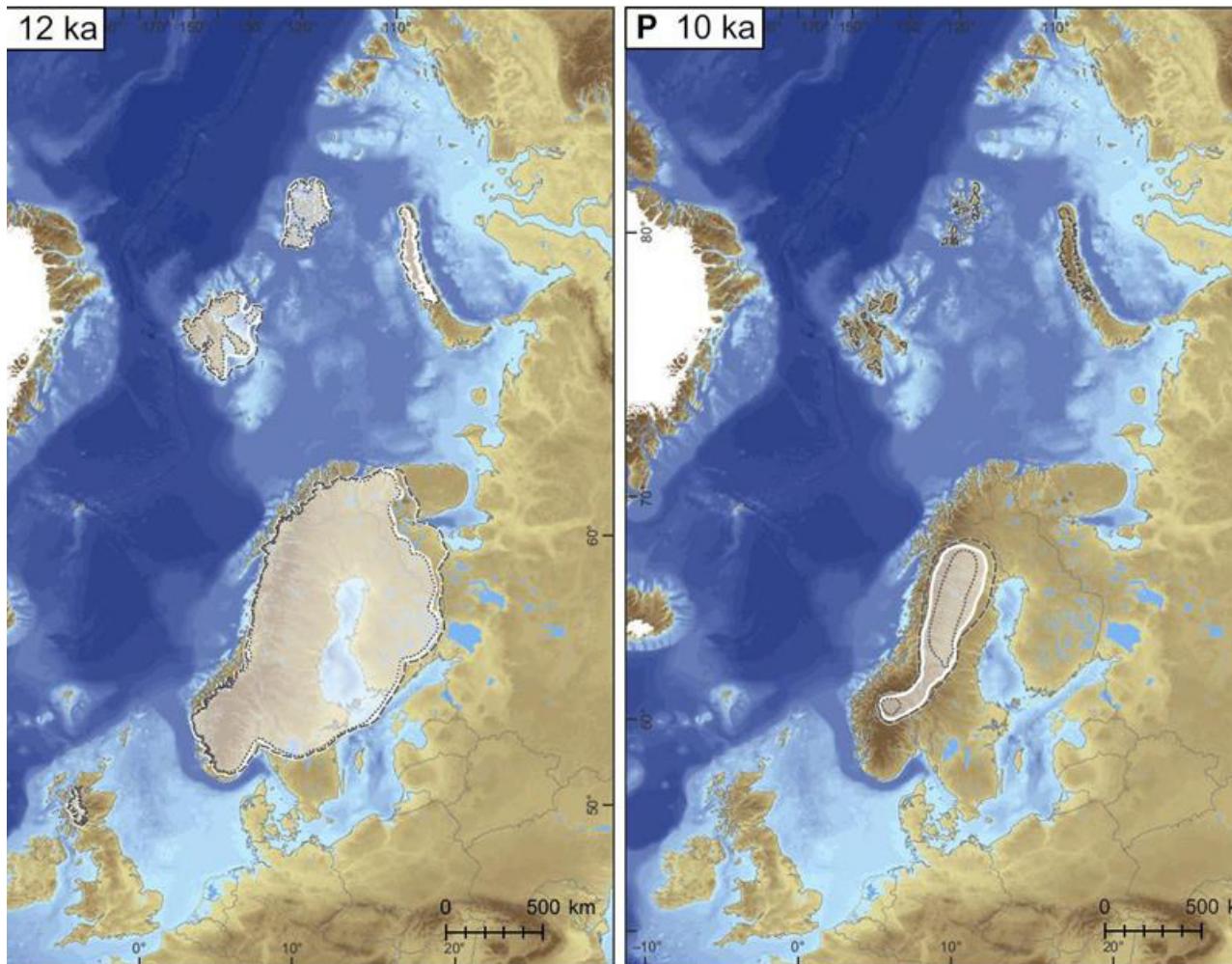
Livet har vært omskiftelig i ulike tider og det samme har klima, ressurstilgang og til dels selve landskapet. Etter atisen begynte å trekke seg tilbake fra Finnmarksstyken for rundt 14 000 år siden gikk det ikke lang tid før de første menneskene var på plass. Den enorme vekta fra iskappa presset ned det Skandinaviske kontinentet, og da vekta fra isen avtok, begynte landet sakte å heve seg. De gamle strandlinjene fra de første årtusener etter istiden ligger derfor i dag langt inne på land, og det samme gjør de eldste boplassene som i sin samtid lå ved sjøen. Landet har steget mer i innlandet der isen var tykkest. Det betyr at de gamle strandlinjene i fjordbunnene ligger høyere enn på ytterkysten. De første pionerne kom trolig for omkring 12 000 år siden, og levde seg med jakt, sanking og fiske. De opplevde trolig et landskap som endret seg fra generasjon til generasjon, siden landhevingen de første hundreårene gikk relativt raskt. Sporene etter pionerbo- settingen er ikke lett å få øye på når man kun ser etter synlige strukturer på overflaten. Særlig ikke i de indre delene av Tanafjorden hvor det vokser en del skog.

2. *govus*. *Deanodaga guovllus*.
Govven S. Barlindhaug 2014

dolaš báikkiide. Kulturmuittuid maid mánnašat, lea álki fuobmát, ja dat sávvamis addet mátkái lassi árvvu čáppa eanadaga lassin.

1.2. Deanodat ovdahistorjjálaš áiggis

Eallin lea leamaš molsašuddi iešguđet áiggiin, nu maid-dái dálkkádat, luonduresurssat ja belohahkii maiddái ieš eanadat. Maŋŋá go jiekja suddagodii Finnmarkku rittus birrasii 14 000 lagi dassái, de ii gollan guhkes áigi ovdalgo vuosttaš olbmot bohte. Jieŋa mearehis deaddu detti skandinávalaš nannáma vulos, ja go jieŋa deaddu nohkagodii, de nannán hiljážit loktanišgodii. Dološ gáddelinnját álgoduhát jagiin maŋŋá jiekjaáiggi leat danne dál mealgadis badjelis gáttis, ja nu leat maiddái boarrá-seamos ássanbáikkit mat dalle ledje mearragáttis. Eana lea loktanen eanet siseatnamis gos jiekja lei assámus. Dat mearkkaša ahte dološ gáddelinnját vuotnabáðain leat al- leleappos go olgorittus. Vuosttaš pionerat bohte jáhkkimis sullii 12 000 lagi dassái, ja sii elle bivduin, čoaggimiin ja guolástemiin. Sii elle jáhkkimis eanadagas mii rievddai buolvvas bulvii, go eanalokten álgocuohtejagiin dáhpáhuvai oalle jodánit. Pioneraássama luottaid ii leat álki fuobmát go ohcá duše oinnolaš struktuvrraid eatnamis, ii aŋkke Deanuvuona siskkit osiin gos lea vuovdi.

Figur 3. Isens utbredelse for henholdsvis 12 000 og 10 000 år siden. Den hvite linjen viser den mest sannsynlige utbredelsen, mens de sorte stippled linjene viser henholdsvis en mulig maksimum- og minimum utbredelse. Illustrasjonene er hentet fra Huges et. al 2015¹

Ut mot ytterkysten i et mer karrig og treløst landskap kan man være heldig, men også i disse områdene er ofte det eneste man finner fra den eldste steinalderen, steinredskaper og rester etter produksjon av disse. En av de eldste boplassene vi kjenner fra Finnmark ligger i Løkvika i Berlevåg kommune. Den er ca 11 400 år gammel². I den tidlige pionerfasen var kystområdene i indre Tana isfri og mulighetene for bosetting var i så måte til stede. Iskappa var imidlertid ikke langt unna slik at ressurssområdet på land arealmessig var begrenset og havet har derfor trolig vært det mest sentrale ressurssområdet i denne tidlige fasen. For omlag 12 500 år siden lå isen ved Tana bru, 500 år senere hadde isen trukket seg sørover til Skiippagurra og for 10 000 år siden hadde isen trukket seg langt tilbake mot sentrum av den Skandinaviske halvøya. Kartene viser også hvor fort isens tilbaketrekkning skjedde i denne perioden.

3. govus. Jieja lávdan 12 000 ja 10 000 jagi dassái. Vilges sárggis čájeha jáhkihahttimus lávdama, ja čáhppes boatkasárggis ges čájeha vejolaš eanemus ja unnimus lávdama. Illustrašuvvnat lea vižžon Huges et. al 2015¹

Olgorittus gos lea guorbaset ja jalgadat eanadat, sáhtá olmmoš leat lihkoš, muhsto maiddái dán guovlluin dávjá dušše gávdná geađgereaiduid ja bázahusaid daid buvtadeamis boarráseamos geađgeáiggis. Okta dain boarráseamos ássanbáikiin maid dovdat Finnmárkkus, lea Løkvika Bearlavági gielddas. Dat lea su. 11 400 jagi boaris². Álgo pioneraágodagas ledje siskkit Deanu riddoguovllut nálgasat, ja dohko sáhtii ássat. Jiekjnagovčas ii lean almmatge nu guhkkin eret, nu ahte resursaareálat nannámis ledje gáržzit, ja mearra lea jáhkkimis leamaš deháleamos resursaguovlu dán árraágodagas. Sullii 12 500 jagi dassái lei jiekja Deanušalddis, 500 jagi majjá dat lei geasaðan máttás Skiippagurri ja 10 000 jagi dassái lei jiekja geassáðan mealgadii skandinávalaš njárgga guovddážii. Kárttat čájehit maiddái man joðánit jiekja geassáðii dán áigodagas.

1 Huges et. al 2015. The last Euroasian ice sheets-a chronological database and time-slice reconstruction, DATED-1.

2 Kleppe 2014, Romundset et al. 2011. I tillegg er informasjon vedrørende landheving, isutbredelse og pionerbosetting hentet fra samtaler med arkeolog Jan Ingolf Kleppe som har pionerbosetting i Finnmark som sitt sentrale forskningsfelt.

1 Huges et. al 2015. The last Euroasian ice sheets-a chronological database and time-slice reconstruction, DATED-1.

2 Kleppe 2014, Romundset et al. 2011. Lassin lea diedut eanaloktema, jiekjalávdama ja pioneraássama birra vižžon ságastallamiin arkeologin Jan Ingolf Kleppineq geas lea Finnmárkuu pioneraássan iežas guovddáš dutkansuorgin.

Figur 4. Grafen i figuren over viser i grove trekk forholdet mellom alder (X-aksen i 1000 år før nåtid) og høyde over havet (y-aksen) i indre Deanuvuotna/Tanafjord³.

Høyeste havnivå i indre Tana etter siste istid antas å ha vært rundt 80 m, og høyeste strandlinje som har blitt avsatt og vært tilgjengelig for bosetting ligger rundt 75m over dagens havnivå.² Indre deler av Deanuvuotna/Tanafjorden har på denne tiden derfor sett helt annerledes ut enn i dag. Særlig langs Digermullandet, hvor terrenget ofte er forholdsvis bratt helt ut mot kystlinja. Ved høyere havnivå var antall mulige bosettingsområder færre enn i dag. I slakere områder, som eksempelvis Deanodat/Vestertana og Máldovuotna/Vesterbukt, var de tilgjengelige boflatene et stykke inn i dagens elvedaler. De tidligste bosetterne i eldre steinalder hadde det derfor litt trangere om plassen enn de som bodde her i siste halvdel av steinalderen hvor hustuftene ligger på mellom 10-20 moh.

Helt fra de første pionerne kom har det vært bra med ressurser, og særlig sjøen var et rikt spiskammer. Rein og annet vilt etablerte seg også raskt i de nye landområdene som tinte fram. Kjente kystnære boplasser fra eldre steinalder i nord vitner om et liv hvor ferdsel på havet har vært viktig. I Deanuvuotna/Tanafjorden er det funnet boplasser fra denne tidlige fasen (eldre steinalder) både i Vuodavuotna/Gulgofjord, Vuoggá/Omgang og Nuorevuotna/Hopsfjorden. Boplassene ligger ofte på nes og eider hvor det har vært gode havnemuligheter fra flere sider og ofte med god utsikt over sjøen⁴. Også langs nedre deler av Deatnu/Tanaelva, som den gang var en del av fjorden, er det funnet boplasser fra eldre steinalder. Utgravinger ved Buolbmátjávri/Polmakvann har resultert i funn av en 9000 år gammel boplass⁵ (ca 7 500 f.Kr.). Pionerbosettingen i indre Finnmark var lenge lite utforsket, men tilfanget av arkeologisk materiale og dateringer har vært økende de siste årene. Sammenstilt med et mer omfattende finsk materiale er det flere og flere forskere som tar til orde for at Finnmark har blitt bosatt både fra sørøst gjennom Finland og nordover langsetter norskekysten. Kleppe argumenterer også for at man, ut fra isens tidlige tilbaketrekkning

4. govus. Govvosa gráfa čájeha groavvát agi (x-ávssis 1000 jahkin ovdal dálááiggi) ja mehtera meara bajábealde (y-ávssis) gori siskkit Deanuvuonas³

Alimus áhpedássi siskkit Deanus majimuš jiekŋaáiggi manjá navdo leat leamaš su. 80 m, ja alimus gáddelinnejá mii lea geardiluvvan ja leamaš oruhahtti, lea su. 75 m bajábealde dálá áhpedási.² Deanuvuona oasit lea dan áigge leamaš áibbas earálágan oaidnit go dál. Erenoamážit Johkanis, gos eanadat dávjá lea oalle ceakkus gitta riddolinnjái. Alit áhpedásis ledje vejolaš ássanguovllut unnit go dál. Njoaidosat guovlluin, nugo Deanodagas ja Máldovuonas, ledje oruhahtti ássaneatnamat veaháš badjelis dálá johkalegiin. Boarrásat geadgeáiggi áramus ássit ásse gárzabut go sii geat ásse dáppe geadgeáiggi majimuš áigodagas gos duktásajit ledje gaskal 10 ja 20 mmb.

Das rájes go vuosttaš pionerat bohte, de leat leamaš olu luondduresurssat, ja mearas lei erenoamážit valljivohta. Boazu ja eará fuođđut ásайдувве јоđанит одđа guovlluide mat ihte. Boarrásat geadgeáiggi dovddus riddoaássanbáikkit davvin čájehit eallima mas meara suhkan lea leamaš dehálaš. Deanuvuonas leat gávnon ássanbáikkit árra áigodagas (boarrásat geadgeáiggis) sihke Vuodavuonas, Vuokkás ja Nuorevuonas. Ássanbáikkit leat dávjá njárggain ja mutkkiin gos leat leamaš buorit hámman-vejolašvuodat mángga sajis ja dávjá várd dus merrii⁴. Maiddái vuolimus osiin Deanus, mii dalle lei oassin vuonas, leat gávnon boarrásat geadgeáiggi ássanbáikkit. Roggamiin Buolbmátjávris lea gávnon 9000 lagi boaris ássanbáiki⁵ (su. 7 500 o.Kr.). Sis-Finnmárku pioneraás-san lei guhká unnán dutkojuvvon, muhto arkeologalaš materialel ja áigemeroštallamat leat lassánan majimuš jagiid. Go dássádaddá mealgat eanet suoma materálain, de eanet ahte eanet dutkit oaivvildit ahte Finnmarkui bohte olbmot sihke nuortamáddin Suoma bokte ja máddin Norgga rittu mielde. Kleppe ákkastallá maiddái ahte ferte leat rabas dasa ahte vuosttaš pionerat sáhttet leat boahztán Oarjedavve-Ruoša⁶ bokte jieŋa árra geassádeami geažil

3 Møller 2002 (Websiidiu)

4 Olsen 1994, Bjerck 1989, Barlindhaug 1996

5 Kotivuori (Websiidiu)

6 Geahča 1. juolgenohta.

3 Møller 2002 (Websiidiu)

4 Olsen 1994, Bjerck 1989, Barlindhaug 1996

5 Kotivuori (Websiidiu)

Figur 5. Bildet viser en steinaldertuft av gressbakkentype i Måldovuotna/Vesterbukta hvor man har hatt en upåklagelig utsikt. Foto S. Barlindhaug

langs Kolakysten og gjennomgang av funnmateriale fra de eldste kjente boplassene i Øst-Finnmark, må være åpen for at de første pionerne kan ha kommet via Nordvest-Russland⁶. Kartene i figur 3. viser isens sannsynlige utbredelse for henholdsvis 12 000 og 10 000 år siden. Man ser her tydelig at en østlig vandringsrute synes mindre strabasiøs enn å forsere brefronten langs norskekysten. I en lang periode i eldre steinalder kan derfor Finnmark vært bebodd av to ulike grupper (kyst og innland) som hadde hver sine redskapstyper og økonomiske tilpasning⁷. I materialet som presenteres i denne publikasjonen har vi ikke funn fra eldre steinalder, men det er ingen tvil om at området har vært bosatt også da.

Fra yngre steinalder, fra tiden mellom 5000 til 1800 f.Kr, finnes et høyt antall godt synlige hustufter langs strandlinjene innerst i Deanuvuotna/Tanafjorden. Vi har ikke gjort undersøkelser i form av utgraving og dateringer, men gode anslag på alder kan gjøres ut fra hustuftenes form og høyde over havet, samt dateringer fra tilsvarende tufter i Finnmark. Figur 4 viser en grafisk framstilling av forholdet mellom alder og høyde over havet i indre Deanuvuotna/Tanafjord. Framstillingen bygger på et dataprogram utviklet av professor i geologi Jakob Møller ved Universitetet i Tromsø. Ved hjelp av denne grafen kan vi anslå omrentlig alder på hustufter fra steinalderen forutsatt at de lå ved sjøen da de var i bruk. Jo nærmere opp til vår egen tid vi kommer, jo mer problematisk blir det å benytte dette programmet da landhevingen går saktere og saktere. Tufter etter strandnær bosetting fra ulike perioder i siste årtusen vil ligge om hverandre på omlag samme høyde over dagens havnivå.

Hustuftene fra yngre steinaldere har gjerne gulvflater

5. govus. Govva čájeha geadgeággi rissebáktelágan duktásaji Måldovuonas gos lea leamaš hirbmat várd dus. Govven S. Barlindhaug

Guoládatrittus ja boarráseamos dovddus Nuorta-Finnmárku ássanbáikkiid gávnusmaterálaid geahčadeami vuodul. 3. govvosa kárttat čájehit jieja jáhkehahhti lávda-ma 12 000 ja 10 000 lagi dassái. Das oaidná čielgasit ahte nuortajohtolaga orru geahppasat mákkoštít go jiehkkeravdda Norgga rittus. Guhkes áigge boarrásat geadgeággis sáhttet Finnmarkkus danne ássan guokte iešguđet joavku (riddu ja siseana) main ledje iežaset reaidotiippat ja ekonomalaš heiveheamit⁷. Materíálas mii ovdanbuktoju-vvo dán publikašuvnnas, eai leat mis gávdnosat boarrásat geadgeággit, muhto ii eahpiduvvoge ahte guovllus eai ássan olbmot maiddái dalle.

Odđasat geadgeággit, áigodagas gaskal 5000 ja 1800 o.Kr, leat olu bures oinnolaš duktásajit gáddelinnjáin Deanuvuona siskkimusas. Mii eat leat dahkan iskosiid nugo roggamiid ja áigemeroštallamiid, muhto buriid áigemeroštallamiid sáhttá dahkan viessoduktásajiid hámi ja allodaga vuodul meara bajábealde, ja áigemeroštallamiid vuodul vástideaddji duktásajiin Finnmarkkus. 4. govus čájeha agi ja mehtera meara bajábealde gori gráfalaš ovdanbuktimá siskkit Deanuvuonas. Ovdanbuktimá vuodđun lea dihtorprógrámma man Romssa Universitehta geologijaprofessor Jakob Møller lea ráhkadan. Dán gráfa vuodul mii sáhttit sullii meroštallat geadgeággi duktásajiid agi, eaktun lea ahte ledje mearragáttis go ledje anus. Mađi lagat iežamet áiggi mii boahtit, dadi váddásat šaddá geavahit dán prógrámma go eanalokten njoahcu ahte njoahcu. Lahka gátti ássama duktásajit iešguđet áigodagain manjimuš duhátjagis leat badje-badjálagaid seamma allo-dagas go dálá áhpedássi.

Nuorat geadgeággi duktásajiin leat dávjá láhttít mat leat roggojuvvon eatnamii. Dál daid oaidná jorba, guhkédáleš dahje njealječiegat roggin dološ gáddegittiin.

6 Se fotnote 1

7 Hood 2012

som er nedgravd i terrenget. I dag framstår de gjerne som runde, ovale eller kvadratiske forsenkninger i gamle strandvoller. De sammenraste veggvollene sees ofte som en voll rundt golvflatene, noe som gjør tuftene lette å få øye på. Steinaldertuftene som vi har registrert, ligger i hovedsak mellom 10 og 25 moh og kan ifølge strandlinjedateringen være mellom 3000 og 8000 år gamle (ca 1800-6000 f.Kr). Enkelte hustufter har en karakteristisk og særegen utforming som er lett gjenkjennelig, og slike kan ut fra tidligere utgravinger tidfestes til en konkret periode av steinalderen. Dette vil vi komme tilbake til i områdebeskrivelsene.

Det ligger flere hundre hustufter fra yngre steinalder langs de gamle strandlinjene, og jo lenger ned mot sjøen man kommer og tilsvarende fram i tid, jo mer tallrike blir tuftene. Langs sjøen, på nivåene nedenfor steinaldertuftene, ligger yngre tufter tett i tett, og særlig tallrike er gam-

Gahčan seaidnebovnat oidnojit dávjá bovdnariekki-sin láhtiid birra, juoga mii álkipahtta oaidnit duktásajiid. Geadgeágeduktásajit mat mii leat registeren, leat dábálaččat gaskal 10 ja 25 mmb. ja sahttet gáddelinn-jáigemeroštallama vuodul leat gaskal 3000 ja 8000 jagi boarrásat (su. 1800–6000 o.Kr). Muhtun duktásajiin lea mihtilmas ja erenoamáš hápmi man álkit fuobmá, ja daid sahttá ovddes roggamii vuodul áigemeroštallat geadegeáiggi dihto áigodahkii. Dásá mii máhccat guov-ločilgehusain.

Dološ gáddelinnján leat mángačuodi odđasat geadegeáiggi duktásaji, ja mađi gáddelii olmmoš vázzá ja nu maiddái vástideaddji áiggs ovddos guvlui, dađi eanet duktásajit leat. Mearragáttis, geadegeágeduktásajiid dásí vuolábealde, leat odđasat duktásajit badje-badjálagaid, ja erenoamáš olu duktásajit leat manjimuš čuohtejagiin. Váriin

Figur 6. Figuren viser inndelingen av de ulike periodene som er omtalt i teksten.

metuftene fra de siste hundreårene. I fjell og dalfører på Johkkan/Digermulhalvøya og områdene sør for Deanodat/Vestertana finnes det utallige spor etter villreinfangst og tamreindrift. Tallrike er også tufter etter gammer brukt av fastboende i forbindelse med ulike utmarksnæringer som fiske, snarfangst, bærplukking, utmarksslåtter, vedhogst osv. Hovedmengden av kulturminnene som er godt synlige og som vi treffer på når vi går i marka i dag, er fra de siste århundrene. I neste kapittel vil vi se nærmere på skriftlige kilder som forteller om ressurssutnytting, stedsnavn og hendelser som vitner om hvordan menneskene i disse landskapene levde.

1.3. Historisk bakgrunn

1.3.1 Deanodat/Vestertana

I og med at samene er den eldste kjente befolkningsgruppa både i Finnmark og i Deanu gielda/Tana kommune⁸, er det naturlig at de fleste stedsnavnene i området har fått sin første utforming på samisk. Det opprinnelige ordet er Deatnu - som på samisk betyr stor elv.⁹ På finsk er dette avleda til Teno. Likevel er det av kildemessige og språklig forklarlige årsaker begrepet «Thanen» som først dukker opp i skriftlig materiale. Det skjedde i 1528.¹⁰ Bakgrunnen var at kong Fredrik kunngjorde sin kommende kroning i Oslo og påla sjøsamene, blant annet i «Thanen», en ekstraskatt i den forbindelse. Uten at noen har påvist den eksakte sammenhengen, synes det klart at begrepet Deatnu henger sammen med Deanodat som er et av de eldste kjente stedsnavnene i området. I andre halvdel av

6. govus. Govus čájeha iešguđet áigodagaid juohkimii mat leat mánnašuvvon teavstas.

ja legiin Johkanis ja Deanodaga máttaguovlluin leat lohkameahettun goddebivdo- ja boazodoalloluottat. Eatnat leat maiddái goahtesajit maid fásta ássit leat geavahan iešguđet meahcástemiiid olis, nugo guolásteamis, gárdumis, murjemis, meahccelájuin, murremis jna. Vállooassi kulturmuittuin mat oidnojit bures, ja maid mii oaidnit go vánndardat luonddus dál, leat manjimuš čuohtejagiin. Boahtte kapihtalis mii áigut dárkleappot geahčadit čálalaš gálduid mat muitalit resursaávkkástallama, báikenamaid ja dáhpáhusaid birra mat čájehit mo olbmot dáin eanadagain elle.

1.3. Historjálaš duogáš

1.3.1 Deanodat

Danne go sápmelaččat leat boarráseamos dovddus álbmotjoavku sihke Finnmarkkus ja Deanu gielddas⁸, de lea lunddolaš ahte eanaš báikenamat guovllus leat vuogán sámegielas. Álgosátni lea Deatnu – mii sámegillii mearkkaša stuorra johka⁹. Suomagielas dát lea suorgiduvvon Tenon. Gáldolaš ja gielaš čilgehahhti sivaid geažil almmatge «Thanen»-doaba ihtá vuosttažin čálalaš gálduin. Dat dáhpáhuvai 1528:s.¹⁰ Sivvan lei go gonagas Fredrik almmuhii iežas boahttevaš kruvnideami Oslos ja bijai mearrasápmelaččaide earret eará «Thanen» lassivearu dan olis. Vaikko ii oktage leat duodaštan dán dihto oktavuođa, de orru čielggas ahte Deatnu-doaba gullá Deanodahkii mii lea okta dain boarráseamos dovddus báikenamain guovllus. 1500-logu nuppi bealis ja 1600-logu álggus namuhuvvojít dát iešguđet láhkai.

8 Deretter fikk man finsk, og seinere også norsk bosetning

9 Jf. Diplomatarium Norvegicum VIII:697. Se også Qvigstad/Olsen (red.) 1924:220 og Sandnes/Stemshaug 1980:311.

10 Qvigstad/Olsen (red.) 1924:220.

8 Dasto bodii suoma, ja manjeleappos maiddái norgga ássan

9 Jf. Diplomatarium Norvegicum VIII:697. Geahča maiddái Qvigstad/Olsen (red.) 1924:220 ja Sandnes/Stemshaug 1980:311.

10 Qvigstad/Olsen (red.) 1924:220.

1500- og begynnelsen av 1600-tallet benevnes dette på forskjellige måter.

I russiske kilder er navnet gjerne «Tenotega.»¹¹ I svenske skattemantallslister finner man variasjoner over navnet som ligger tett opp til det man har nedtegna fra russisk side. Den samiske grunnformen Deanodat er imidlertid lett gjenkjennbar også i disse kildene. Blant annet skrives det «Tenoteckiby, Teenotekiiby, Tennoteky»¹². Man finner også former som ligger så nært opp til dagens navn Deanodat som det vel er mulig å komme. Det gjelder i første rekke «Thenedeth.»¹³

Da stedsnavnet Deanodat, i ulike variasjoner, først gang dukker opp i skriftlige kilder i andre halvdel av 1500-tallet, er det grunn til å tro at begrepet omfatta et større geografisk område enn det som selve bygda Deanodat gjør i dag. Det kan ha vært betegnelsen for området rundt hele, eller den indre delen Deanovuotna/Tanafjorden.

Sammenhengen mellom begrepet Deatnu og Deanodat underbygges ikke minst av språkforskeren Knuud Leem som i 1768 satte et direkte likhetstege mellom Deanodat og Tana:

«Dænodak; Thanen, en saa kaldet Landstrækning beliggende i Øst-Finmarken i Kiøllefiords Præstegield, og beboet af Søe- og fjeld-Lapper; sammesteds haver en navnekundig og riig Laxe-elv sit Udløb i den salte Søe.»¹⁴

Noen av de første vestertana- eller tanaværingene som omtales i kildene, har å gjøre med den flerdobbelte skattemønsteret ikke fikk inn noe som helst fra «Tenotecki» i 1606. Det skulle ha vært fem skattemenn i siidaen, derav to som var kommet fra Torne Lappmark - det vil si fra innlandet. Der var imidlertid ingen å kreve skatt av. Alle var på tvangsarbeid eller tvangsfiske for Vardøhus slott, ute på kysten - på grunn av gjeld. Skattefogden anførte nemlig at «Thesse Tenoteckii Finnare Wore alle Uth dragne till Wård Huus till Att Arbetha på Slothz Fiskeriet för sin gield skull.»¹⁵ Det vil si at de ikke var på hjemmeplassen sin når de etter svenskenes mening skulle være det, men derimot var de den danske statens skattemenn i Vardø.

Det må imidlertid presiseres at betegnelsen Deanodat på den bygda som i dag kalles Vestertana på norsk, ikke opptrer før henimot 1800-tallet.

11 Jf. omtale av «Tenotega» i Broch/Stang 1961:30, og note nr. 9, s.36: «Tenotega [må] være det samiske Dænodák (Vestertana).»

12 Jf. Jöns Olssons Rekenskapp för Tornnö fiellapper och Westersjöfinnarne för detta Effterskreffne år 1602, s. 14,15,36. Jf. Rauo/Larsen 1996 a. (De ulike bindende av Rauo/Larsens transkripsjoner inneholder flere dokumenter som begynner med ny paginering. Derfor vil man i det følgende finne at hvert dokument er angitt for seg i fotnoten, med henvisning til samlebindet hvor det fins.)

13 Jf. også «Manntallsliste for Torneå og Kemi Lappmarker år 1603, s. 27. Se Rauo/Larsen 1996 a. Leem 1768:193. Opplysning fra Kjell Kemi, Guovdageaidnu.

14 Leem 1768:193. Opplysning fra Kjell Kemi, Guovdageaidnu.

15 Bernt von Kålens regnskap for Westersjöfinnene år 1606, s.15. Jf. Rauo/Larsen 1996 b. Se også i samme dok. s.49, hvor de fem skattemønsterne i «Tenoteki» igjen er omtalt. Av sammenhengen synes det som om det der er oppført hva de skulle ha betalt.

Ruošša gálduin geavahit dávjá «Tenotega»-nama¹¹. Ruota vearroveahkadatlisttuin leat namas variašuvnnat mat sulastahttet daid maid Ruošša bealte leat čállán. Sámi vuodđohámi Deanodat lea almmatge álki oaidnit maid-dái dáid gálduin. Earret eará čállojuvvo «Tenoteckiby, Teenotekiiby, Tennoteky»¹². Gávdnojit maiddái hámit mat leat jo masá seammaláganan go dálá Deanodat-namma. Dát guoská vuosttažettiin «Thenedeth»-nammii¹³.

Go Deanodat-báikenama iešguđet variašuvnnat vuostaš geardde oidnogohte čálalaš gálduin 1500-logu nuppi bealis, de sáhttá navdit ahte doaba fátmastii stuorát geografalaš guovllu go dat mii lea ieš Deanodat-gilli dál. Dat sáhttá leat leamaš olles Deanuvuona dahje siskkit oasi namahuš.

Deatnu-doahpaga ja Deanodaga oktavuođa duođašta earret eará gielladutki Knuud Leem guhte 1768:s bijai njulgestaga ovttamađodatmearkka gaskal Deanodaga ja Deanu:

«Dænodak; Thanen, en saa kaldet Landstrækning beliggende i Øst-Finmarken i Kiøllefiords Præstegield, og beboet af Søe- og fjeld-Lapper; sammesteds haver en navnekundig og riig Laxe-elv sit Udløb i den salte Søe.»¹⁴

Soapmáisiin dain vuosttaš deanodatlaččain ja deatnolaččain geat máinnašuvvojt gálduin, lea sáhka mánggaduppal vearromáksimis lagi 1600 sulaid. Sivvan dasa lea go ruota vearrogáibideaddji ii ožzon maidege «Tenoteckis» 1606:s. Livčče galgan leat vihtta vearroalbmá siiddas, guovtis dain ledje boahzt Torne Lappmarkas – namalassii siseatnamis. Doppe almmatge ii lean oktage geas gáibida vearu. Buohkat ledje bággobargus dahje bággobivddus Vardøhus šloahta ovddas, vuonas – vealgi geažil. Vearfáldi čálíi namalassii ahte «Thesse Tenoteckii Finnare Wore alle Uth dragne till Wård Huus till Att Arbetha på Slothz Fiskeriet för sin gield skull.»¹⁵ Dat mearkaša ahte sii eai lean iežaset ruovttubáikkis nu go galge ruottelaččaid oaivila mielde, muhto sii ledje baicce dánskka stáhta vearroslavat Várggáin.

Ferte almmatge deattuhit ahte Deanodat-namahuš gilážis man namma dál lea Vestertana dárogillii, ii iđe ovdalgo measta 1800-logus.

11 Gč. «Tenotega» máinnašeami Broch/Stang 1961:30, ja 9. nohta s. 36: «Tenotega [må] være det samiske Dænodák (Vestertana).»

12 Gč. Jöns Olssons Rekenskapp för Tornnö fiellapper och Westersjöfinnarne för detta Effterskreffne år 1602, s. 14,15,36. Jf. Rauo/Larsen 1996 a. (Rauo/Larsena transkripšuvnnain iešguđet girjeosiin leat mánggat dokumentat mat álget odda pagineremiin. Danne oaidná ahte juohke dokumenta lea máinnašuvvon sierra juolgenohtas, mas lea čujuheapmi čoahkkoassái gos dat lea.)

13 Gč. maiddái «Manntallsliste for Torneå og Kemi Lappmarker år 1603» s. 27. Geahča Rauo/Larsen 1996 a.

14 Leem 1768:193. Kjell Kemi diehtu, Guovdageaidnu.

15 Bernt von Kålens rehketdoallu Westersjöfinnene ektui jagis 1606, s.15. Gx. Rauo/Larsen 1996 b. Geahča maiddái seamma dok. s. 49, gos dat vihtta vearromáksi «Tenotekis» fas máinnašuvvojt. Oktavuođas orru čállojuvvo maid sii livčče galgan máksit.

1.3.3. Differensiering av næringslivet.

Det samiske samfunnet i Finnmark på 15-1600-tallet gjennomgikk en differensieringsprosess fra veidesamfunn til en tilpasning hvor noen la større vekt på nomadiserende reindrift, mens andre i større grad gikk over til husdyrholt og fiske.

I denne forbindelse kom det klager fra sjødistrikten over at samer fra innlandet kom inn på deres enemerker med rein, eller dreiv ulovlig jakt der. Slike klager ble også fremma av samene ved den indre delen av Deanovuotna mot slutten av 1600-tallet. Vi hører også at samene fra «Nedre Tannen», hadde kyr og sauer - «fææ och smaler.» Problemet var ifølge dem at innlandssamenes mange rein beita opp mosemarkene og gressgangene i sjødistriktet.¹⁶ Det virker ut fra kildene som at de fleste samene i nedre Tana hadde rein, og at de deltok i laksefisket i Deatnu.¹⁷ Det kan se ut som om en del av samene i «Nedre Thannen», i likhet med mange innlandssamer, gikk over til å bli reinnomader.¹⁸ Utover på 1700-tallet viser da også kildene at noen reindriftsgrupper hadde sin basis i fjord- og kystdistrikten, mens andre igjen hadde sin opprinnelse i innlandet. På det svenske tinget i Ohcejohka/Utsjoki i 1738 dokumenteres det helt klart at samer også fra Deanovuotna hadde opptatt en nomadisk livsform og var begynt å flytte til innlandet om vinteren.¹⁹ Tingallmuen i Ohcejohka forklarte nemlig at de selv flytta ned til «Tanaby och Laxfior-den» om sommeren.²⁰ Det motsatte skjedde imidlertid også. Folk fra de to fjordene oppholdt seg nemlig en tid om vinteren«, med sine kreaturer» oppå hos dem. Etter grensefastsettelsen mellom Norge og Sverige i 1751 fortsatte samene fra Ohcejohka i henhold til lappekodisilen å benytte sommerbeiteområdet annet ved Deanovuotna. Tilsvarende brukte norskregistrerte samer vinterbeiter i Finland. Helt frem til grensesperringa i 1852 - da det ble forbudt å flytte over den finsk-norske grensa med rein - hadde samene fra Ohcejohka trolig et av de viktigste sommeroppholdsstedene sine nettopp i områdene vest for Deanodatvuotna/Vestertanafjorden. Lensmannen i Utsjok i 1843 fortalte nemlig at de finske samene hadde sommerbeiteområdet på halvøya»... som bildas af Langfjord Ishavvet och Vester Tanenfjord». Det kan ikke være annet enn halvøya Johkkan/Digermunnen.

Den finske presten Fellman som tjenestegjorde i Ohcejohka på finsk side av Tanadalen gjennom hele 1820-tallet, gir også en indikasjon på kontakten mellom Deanodat og hans eget sogn. Som kjent samla Fellman inn mange tradisjonelle samiske joiker, «nationalsånger» som han kaller det. Norske samer, blant dem Lars Larsson «från Tana eller Wester Tana», hadde vært blant bidragsyterne hans.²¹

1.3.3. Ealáhuseallima earuheapmi.

Sámi servodat Finnmarkku 1500–1600-logus vásihii earuhanproseassa johtalanservodagas heiveheapmái mas soapmásat deattuhedje nomádabooazodoalu, ja earát ges eanet manne šibitdollui ja guolásteapmái.

Dán oktavuođas váidaledje mearraássanbáikkit ahte siseatnama sápmelaččat bohte sin guovluide bohcucuigin, dahje bivde lobiheamet doppe. Dákkár váidagiid ovddidedje maiddái sápmelaččat Deanuvuona siskkit oasis 1600-logu loahpageahčen. Mii gullat maiddái ahte sápmelaččain «Nedre Tannen» ledje gusat ja sávvat – «fææ och smaler.» Váttisuohutan sin mielde lei ahte siseatnansápmelaččaid olu bohccot ledje guhton darfeeatnamiid ja gittiid mearraguovllus¹⁶. Gálduid vuodul orru nu ahte eanaš sápmelaččain Vuolle-Deanus¹⁷ ledje bohccot, ja ahte sii bivde luosaid Deanus. Orru leamen nu ahte oassi sápmelaččain «Nedre Thanen», seamma láhkai go olu siseatnansápmelaččat, šaddet boazonomádan¹⁸. 1700-logu mielde cájehit maiddái gáldut ahte muhtun boazo-dallojoavkkut ásse vuosttažettiin vuotna- ja riddoguovlluin, ja earát ges siseatnamis. Ruota dikkis Ohcejogas 1738:s duodaštuvo áibbas čielgasit ahte sápmelaččat maiddái Deanuvuonas ledje álgán nomádalaš eallinvugiin ja ledje johtigoahtán siseatnamii dálvet¹⁹. Ohcejogas diggeálbmot čilgii oainnat ahte sii ieža johte «*Tanaby och Laxfior-den*» geasset.²⁰ Nuppi láhkai maid dáhpáhuvi. Dien guovtti vuona olbmot orro oainnat muhtun áigge dálvet «med sine kreatur» sin luhtte. Norgga ja Ruota gaskasaš rádjabitjama maijjá 1751:s atne Ohcejoga sápmelaččat Lappekodisilla vuodul ain geasseeatnamiid earret eará Deanuvuonas. Vástideaddji láhkai atne norggaregistrerejuvvon sápmelaččat dálveeatnamiid Suomas. Gitta rádjagiddema rádjai 1852:s, go johtin bohccuigin suoma-norgga rájá badjel gildojuvvui, de lei Ohcejoga sápmelaččain okta sin deháleamos geassesajiin aiddo guovlluin Deanodat-vuona oarjjabealde. Ohcejoga leansmánni dajai oainnat ahte suoma sápmelaččain lei geasseorohat njárggas «... som bildas af Langfjord Ishavvet och Vester Tanenfjord ...» Dat ii sáhtte leat eará go Johkann-járga.

Suoma báhppa Fellman guhte barggai Ohcejogas Deanuleagi Suoma bealde olles 1820-logu geažuha maiddái Deanodaga ja iežas báhpasuhkana oktavuođa. Nu go diehtit, de čohkkii Fellman olu árbeviolaš ludiid, «nationalsånger» nu go ieš gohcodii daid. Norgga sápmelaččat, okta dain Lars Larsson «från Tana eller Wester Tana», lei okta su juigiin.²¹

¹⁶ Adelaer 1690 (utg. 1938):297.

¹⁷ Knag 1694 (utg. 1932):14. Denne kilden nevner ikke sjøfiske som en del av næringsgrunnlaget. Muligens kommer det av at det ble oppfatta som helt selvsagt

¹⁸ Om denne utviklinga - jf. Pedersen 1994, kap. 5.3, 5.4.

¹⁹ Fellman, Isak I 1910: 496.

²⁰ «*Tanaby*» er uten tvil Deatnu eller Deanodat

²¹ Fellman, J IV 1906:448

¹⁶ Adelaer 1690 (utg. 1938): 297.

¹⁷ Knag 1694 (utg. 1932): 14. Dát gáldu ii namut mearrabivddu ealáhusvuodu oassin. Sivvan dasa lea jáhkismis dat ahte adnojuvvui diehtatallassan.

¹⁸ Dán ovdaaneami birra – gč. Pedersen 1994, kap. 5.3, 5.4.

¹⁹ Fellman, Isak I 1910: 496.

²⁰ «*Tanaby*» lea eahpitkeahttá Deatnu dahje Deanodat

²¹ Fellman, J IV 1906: 448

1.3.4. Oppsplitting av siidaområdet.

Husdyrhold og sesongflyttinger.

Foran har vi konstaterat at en del av siidaens medlemmer utover på 1700-tallet må ha opptatt en reindriftsnomadisk livsform og begynt å flytte mellom kyst- og innland i takt med reinens årssyklus. De øvrige utvida etter all rime-lighet husdyrholdet, mens fiske og jakt, stadig var viktige deler i næringskombinasjonen. Disse næringskildene har også vært det viktigste grunnlaget for bosetninga rundt de indre delene av Deanovuotna/Tanafjorden frem til i dag.

Trolig var det i denne perioden de nåværende bygdene langs Deanovuotna/Tanafjorden utvikla seg. Ser man bort fra en del mindre steder fikk man fra øst Juovlavuotn/Austertana, Ráttovuotna/Smalfjord, Gohppi/Torhop og aller vestligst Deanodat/Vestertana, som altså overtok det navnet som den gamle veidesiidaen hadde hatt.

I det vestre fjordområdet fortsatte de med flyttinger for å utnytte ressursene, også etter at husdyrholdet fikk større inngang. Om vinteren bodde folk i Deanodat/Vestertana inne i fjordbotnen. Om sommeren flytta de med buskapen utover fjorden, særlig langs Johkkanriddu/Digermulstranda. Slik flytting har vi belegg for både fra muntlig tradisjon, stedsnavn og skriftlige kilder som beskriver slike flyttinger direkte og indirekte.²² Av direkte beskrivelser om sesongflyttingene nedtegnelser fra da B.M. Keilhaus i 1827 oppholdt seg ved Olmmoščuohppanjohka/Mann-drapselva på vestsida av fjorden, et par mil utenfor Deanodat/Vestertana. Her bodde han i juli sammen med en sjøsamefamilie i deres sommergamme. De hadde 3 kyr og noen sau. Hver ku gav nok melk til produksjon av ca. 20 kg smør pr. år, men Keilhaus skriver at familiens opphold på sommerplassen også var betinga av fisket i sjøen. Det funksjonelle forholdet mellom fastboende og flyttsamer kommer også frem i beskrivelsen. Kona i huset vevde vadmel og brukte dette som byttemiddel mot reinskinn og reinkjøtt.²³

Sesongflyttingene med husdyr opphørte antakelig mot slutten av 1800-tallet. Trolig ble en del av de tidligere sommerboplassene utover langs Johkkan/Digermulen etter hvert helårsboplasser. Dette kan også ha sammenheng med befolkningsutviklinga i distriktet i løpet av 1800-tallet.

I 1801 bodde det godt og vel 70 mennesker i «Wester-tanen»²⁴. Dermed er det ikke sagt at dette begrepet var strengt avgrensa til den nåværende bygda Deanodat/Vestertana. Trolig var også Gohppi/Torhop og Rát-tovuotna/Smalfjord med i dette tallet. Forutsatt at så er tilfellet skjedde det en dramatisk folkeøkning i løpet av 1800-tallet. I år 1900 hadde disse tre bygdene i det vestre fjordområdet i den indre delen av Deanovuotna hele 341 innbyggere²⁵.

1.3.4. Siidaguovllu hádjáneapmi.

Sibitdoallu ja áigodatjohtimat.

Ovdalis mii leat konstateren ahte oassi siidda miellahtuin 1700-logu mielde fertejit leat álgán boazodoallonomáda-laš eallinvuogi ja johtigoahán rittu ja siseatnama gaskkas bohccó jahkebirrajođu mielde. Jákkehahhti lea ahte earát viiddidedje šibitdoalu, seammás go guolásteapmi ja bivdu ledje dehálaš oasis ealáhuskombinašuvnnas. Dát ealáhus-gáldut leat maiddái leamaš ássama deháleamos vuodđun Deanuvuona sisosiin gitta dássázii.

Jáhkkimis dán áigodagas dat dálá gilit Deanuvuonas ceag-ganede. Go ii válde vuhtii muhtun unnit báikkiid, de ceagganede nuortan Juovlavuotna, Ráttovuotna, Gohppi ja oarjjimusas Deanodat, mii válddii nama maid dološ johtalsiida lei geavahan.

Vuotnaguovllu oarjabealde johte ain ávkkástallan dihtii luondduresurssaid, maiddái manjá go šibitdoallu sajáiduvai eanet. Dálvet orro olbmot Deanodaga vuotnabadas. Geasset johte šibihiiguin vuotnarraigge, erenoamázit Johkanrittus. Dákkár johtimis leat mis duodašusat sihke njálmmálaš árbevierus, báikenamain ja čálalaš gálduin mat čilgejít dákkár johtimiid njuolga²² dahje eahpenj-uolga. Njuolga čilgehusat áigodatjohtimiid birra leat čállojuvvon dalle go B.M. Keilhaus 1827:s orui Olmmoščuohppanjogas vuona oarjabealde, moadde miilla eret Deanodagas. Doppe son suoidnemánu orui ovttas mearrasámebearrašiin sin geassegoadis. Sis ledje 3 gusa ja moadde sávzza. Juohke guras lei doarvái mielki ráhkadit su. 20 kg vuoa jahkásáčat, muhto Keilhaus cällá ahte bearraša ássan geassesajis lei maid mearraguolásteami duohken. Fásta ássiid ja johttisápmelaččaid funktionála oktavuohta boahtá maiddái ovdan čilgehusas. Dálueamit godii gággasa ja geavahedje dan gálvun lonuhit bohccod-uolji ja bohccobiergu.²³

Áigodatjohtimat šibihiiguin nohke jáhkkimis 1800-logu loahpageahčen. Jáhkkimis šadde oasis ovddeš geassesajiin Johkanis dađistaga birrajagiássanbáikin. Dás sáhttet leat čanastagat álbtovdáneapmái guovllus 1800-logu áigge.

1801:s ásse badjel 70 olbmo «Westertanenis»²⁴. Danne ii leat daddjon ahte dát doaba lei ráddjejuvvon dálá Deano-dat-gillái. Jáhkkimis ledje maiddái Gohppi ja Ráttovuotna mielde dán logus. Jus lei nu, de dáhpáhvai dramáhtalaš álbtovdáneapmi 1800-logu áigge. Jagis 1900 ledje dán golmma gilážis Deanuvuona siskkit vuotnaguovllu oarjabealde olles 341 ássi²⁵.

22 Også folk fra andre bygder enn Deanodat hadde sommerboplasser langs den nevnte stranda.

23 Jf. Keilhau 1831.

24 Mikrofilmutgave av 1801-tellinga. Historisk institutt, Univ. i Bergen 1980.

25 Jf. Gjerde 1986:19.

22 Maiddái olbmuin eará giliin go Deanodagas ledje geassesajit namuhuvvon rittus.

23 Gč. Keilhau 1831.

24 1801-lohkama mikrofilbmahápmi. Historjjálaš instituhtta, Bergena Universitehta 1980.

25 Gč. Gjerde 1986: 19.

Figur 7. En av gammetuftene på sommerboplassen i Giilaš til Uhccá Ásllat-Aslak Somby og hans familie. Tufta på bildet er etter en lagergamme og ligger rett over bekken i Boratbokčá nordøst for Giilašsvingen. (Kart i figur 19). Boliggammen (goah-ti) ligger litt lenger opp langs bekken. Boplassen var siste gang i bruk sommeren 1953²⁶. Foto S. Barlindhaug 2010

En skarp iakttaker som prost Stockfleth kunne allerede i 1829 fortelle at han samme høst hadde vært inn til «... *Vestertanen, en af Søfinner stærkt befolket Arm af Tanafjorden.*»²⁷

Mye taler derfor i retning av at folkeøkninga i distriktet har gitt mindre rom for sesongflyttinger, og at man derfor kan ha tatt i bruk tidligere sommerboplasser til helårsbruk. Samtidig fikk man også en viss norsk tilflytting til steder på vestsida av fjorden som naturlig har vært brukt som samiske sommerboplasser²⁸. Dette henger sammen med godt fiske og gode markedsmuligheter - herunder pomorhandelen. Ovennevnte faktorer førte til det man må kalle en befolkningseksplosjon i Finnmark. Mellom 1835 og 1900 ble befolkninga tredobla. Samenes antall økte med om lag 50 prosent. Nordmennenes antall ble nesten femdobla, mens kvenenes ble tredo-bla. Denne tilflyttinga til Finnmark førte blant annet til at Máldovuotna/Vesterbukt i andre halvdel av 1800-tallet fikk flere norske familier. I Govdaluoxta/Breivik og på Njuokanjárga/Varnes var det én norsk familie på hvert av stedene.

1.3.5. Forholdet mellom reindriftssamer og fastboende.

Etter at de finskregistrerte reindriftssamene var ute av bildet etter midten av 1800-tallet, ble sommerbeiteområdet rundt Deanodat overtatt av norskregistrerte flyttsamer, og det ble utvikla et nettverk av sosiale- og slektskaps-

7. govus. Okta Uhca-Áslaga / Aslak Somby ja su bearraša goahtesajjiin geasseorohagas Giillázis. Sadji govas lea leamaš vuorkágohti, ja dat lea justa nuppe bealde jogaža Boratbocás Giillásmohki nuortadavábealde. (Kárta 19. govrosis). Ássangohti lea badjelis jogašgáttis. Goahti geavahuvvui marjimuš geardde 195326 geasi. Govven S. Barlindhaug 2010

Vitmes áici nugo proavás Stockfleth mualii jo 1829:s ahte son seamma čavčča lei leamaš «... *Vestertanen, en af Søfinner stærkt befolket Arm af Tanafjorden.*»²⁷

Olu orru čájeheamen ahte álbmotlassáneapmi guovllus lea unnidan áigodatjohtimiid, ja ahte danne sahettet geavahiš-goahtán ovddeš geassesajjiid birrajagiássansadjin²⁸. Seammás fárrejedje norgalaččat báikkiide vuona oarjjabealde mat árbevirolaččat ledje geavahuvvon sámi geassesadjin. Sivvan dása lei buorre guollebivdu ja buorit gávpeve-jolašvuodat – dása gullá pomorágávppašeapmi. Bajábeale namuhuvvon faktorat dagahedje dadjat jo issoras stuorra álbmotlaskama Finnmarkkus. Gaskal 1835 ja 1900 olmmošlohu golmmaduppalastojuvvui. Sápmelaččaid lohku lassánii birrasii 50 proseanttain. Dážaid lohku viðaduppalastojuvvui, ja kvenaid lohku golmmaduppalastojuvvui. Dát färren Finnmarkui dagahii earret eará ahte Máldovutnii 1800-logu nuppi bealis bohte mánga norgga bearraša. Govdaluovttas ja Njuohkonjárggas lei dušše okta norgga bearaaš goappáge sajis.

1.3.5. Boazosápmelaččaid ja dáloniid oktavuohta.

Manjá go suomaregistrerejuvvon boazosápmelaččat manne 1800-logu gaskamuttu manjá, de geavahišgohte norggaregistrerejuvvon boazosápmelaččat geasseorohaga Deanodagas, ja de ásahuvvui verddevuhta mas maid-dái ledje praktikhalaš bealit. Dat oaidnu mii 1970-logu

26 Margit Alette Somby Anti diehtu

27 Stockfleth 1860: 72. Seamma sajis son almmuha maiddái ahte okta dain mearrasápmelaččain lei ožzon kamiinna iežas goahtái, «renlige, lyse og rummelige Jordgammer.»

28 NÁČ 1978:18 A, s.165, vuodul ii lean guovllus norgga ássan ovdalgo 1800-logus, ja suoma/kveana ássan ii gávdnon gitta 1888 rádjai (Friisa etnografalaš kárta).

26 Opplysning fra Margit Alette Somby Anti

27 Stockfleth 1860:72. Samme sted opplyser han også at en av sjøsamene hadde fått seg en kamin i sin «renlige, lyse og rummelige Jordgammme.»

28 I følge NOU 1978:18 A, s.165, hadde området ingen norsk bosetting før på 1800-tallet, og finsk/kvensk bosetting forekom ikke så langt som til 1888 (Friis etnografiske kart).

forbindelser som også gav seg klare praktiske utslag. Den oppfatninga som i andre halvdel av 1970-tallet gjorde seg gjeldende i manns minne, var at forholdet mellom de fastboende i bygda og flytsamene var godt, gjensidig og funksjonelt²⁹. De fastboende hadde for eksempel gjerne sytingsrein hos slektninger blant flytsamene.

På 1920/30-tallet var rovdyrplagen stor, og de fastboende hadde et behov for å gjete småfeet om sommeren. Dette ble løst på den måten at enkelte familier overlot sauene til de flytsamene som hadde sommerleir i nærheten av bygda. Der ble sauene så gjett sammen med reinflokken som jo likevel var under konstant oppsyn. Som gjenytelse for gjetinga fikk reindriftssamene melke sauene. Melka ble det blant annet laget kaffeost av.

Ingen sa heller noen om at sau og rein ikke kunne gå sammen på beite, eller at de ødela for hverandre på beitene.

Også på andre måter gjorde de fastboende og flytsamene hverandre tjenester. Om sommeren var det for eksempel en god del varer som mel, salt, osv. som skulle fraktes opp til reindriftssamenes sommerboplasser. Denne transporten var det i stor utstrekning yngre menn fra bygda som sto for. Betalingen var gjerne ferskt reinkjøtt som - et kjærkomment mattilskudd midt på sommeren.³⁰

1.3.6. Det tradisjonelle ressursbruks-/bygdebruksområdet.

Bygda Deanodat har et tradisjonelt ressursbruks- eller bygdebruksområde som er det området hvor bygdefolket utnytta naturgodene før det ble vanlig å bruke motorserte fremkomstmidler. Området er stadig fullt mulig å lokalisere ut fra muntlig tradisjon. Gammene er svært viktige i en slik sammenheng. Generelt kan man si at hvis man vet hvem som bygde og brukte gammene i et område før snøscooteren, traktoren, terregnbilene, og ATVene kom i allmenn bruk, kan man også med stor grad av sikkerhet si hvilket bygdelag som har brukt et bestemt område.

I det tradisjonelle ressursområdet til Deanodat kan man uten vanskeligheter lokalisere minst 30-40 tufter etter gammer som har vært i bruk på 1900-tallet. Nesten samtlige av disse er reist og brukt av folk fra bygda. I tillegg kommer noen av eldre dato, hvor man ikke kjenner opprinnelsen. I tilknytning til disse tuftene fins også et rikt tradisjonsstoff som forteller om en intensiv utnytting av naturen helt frem til de aller siste tiårene. Vi skriver mer om kulturminnene i dette området i kap 2.1.

nuppi bealis ain lei olbmuid muittus, lei ahte gili dáloniid ja boazosápmelaččaid oktavuohta lei buorre, lotnolas ja funktionála.²⁹ Dáloniin ledje ovdamearkka dihtii geahčo-bohccot boazosámefullkiid luhtte.

1920–30-loguin ledje olu návddit, ja dálonat fertejedje guođohit šibihiid geasset. Dát čovdojuvvui nu ahte muhtun bearrašat dolvo sávzzaid boazosápmelaččaid lusa geain lei geasseorohat gili lahka. Doppe sávzzaid guođohedje oktan boazoealuin, man han jo guođohedje čadat. Guođoheami bálkán besse boazosápmelaččat bahčit sávzaid. Mielkkis ráhkadedje earret eará káffevoosttá.

Ii oktage ge dadjan ahte sávzzat ja bohccot eai sáhttán guohtut ovttas, dahje ahte dagahedje nuppiid ovdii guoh-toneatnamiin.

Dálonat ja boazosápmelaččaid maiddái verddestalle eará láhkai. Geasset galge ovdamearkka dihtii olu gálvvut nugo jáffut, sálти jna. dolvojuvvot boazosápmelaččaid geasseorohahkii. Dán fievrrideami eanaš doaimmahedje nuorra gilialbmát. Máksu lei dávjá varas bohccobiergu – vurdojuvvon biebmassi guovddáš geasi.³⁰

1.3.6. Árbevirolaš resursageavahan-/giligeavahanguolu.

Deanodat-gilis lea árbevirolaš resursageavahan- dahje giligeavahanguolu mii lea dat guovlu gos gili olbmot ávkkástalle luondduriggodagaid ovdalgo šattai dáblaš johtit mohtarievruiguin. Guovllu sáhttá ain gávdnat njálmálaš árbevier vuodul. Goadit leat hirbmat de-hálaččat diekkár oktavuodas. Oppalaččat sáhttá dadjat ahte jus diehtá gii ráhkadii ja geavahii godiid dihto guovllus ovdalgo skohter, tráktor, meahccebiiillat ja ATV:t bohte, de sáhttá maiddái viehka sihkkarit dadjat guđemuš gili álbumt lea geavahan man guovllu.

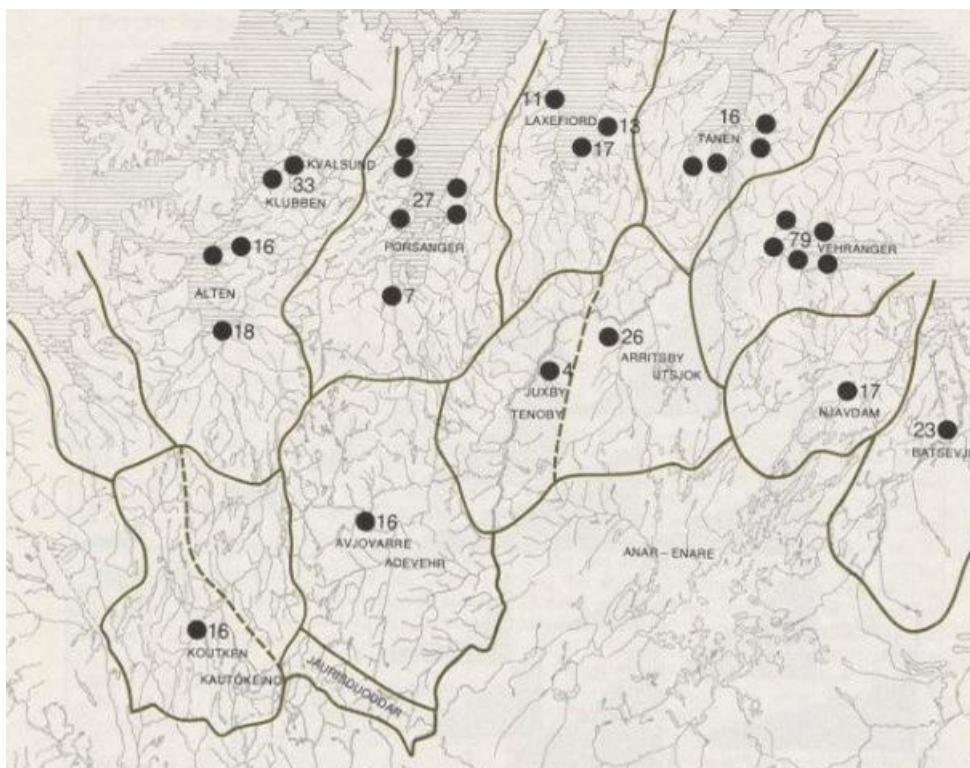
Deanodaga árbevirolaš resursaguovllus sáhttá álkit gávdnat unnimusat 30–40 goahtesaji mat leat leamaš anus 1900-logus. Massá buot dáid leat gili olbmot ceggen ja geavahan. Dasa lassin leat vel muhtun boarrásat goađi, maid eat dovdda. Dáidda goahtesajiide leat maiddái mávs-solaš árbediehtogáldut mat mualit beaktilis luonduávk-kástallamis gitta manjimuš moaddelot jagi rádjai. Mii čállit eanet dán guovllu kulturmuittuid birra 2.1. kapihtalis.

29 Se for eksempel Lindkjølen 1995

30 Opplysning fra bl.a. Ole Solli.

29 Geahča ovdamearkka dihtii Lindkjølen 1995.

30 Earret eará Ole Solli diehtu.

Figur 8. Kart fra NOU 1978:18A s154, Finnmarksvidda, som viser siidainn-deling fra slutten av 1600-tallet

8. govus. Kárta NÁČ:s 18A s. 154, Finnmárrkkuđuottar, mii čáje-ha siidajuohkima 1600-logu loah-pageahčen

Det er likevel nødvendig å presisere at det kan finnes ulike avgrensninger av bygdebruksområdet alt etter hvorvidt det dreier seg om samling av sjøfuglegg, jakt på sjøpatedyr, snarefangst etter ryper, innlandsfiske, multeplukking, fangst av rovfugl, geværjakt etter hvitrype, utslåtter, mosetaking, sennegresskjæring, torvtaking, hogging av emneved eller ordinær vedhogst³¹. Det ligger også i sakas natur at visse områder har vært brukt mer intensivt enn andre, og der flere av de forannevnte bruksmåtene har vært inne i bildet. I den grad man skal prøve å definere «yttergrensene» for området defineres denne primært av hvitrypejakt med gevær, snarefangst, innlandsfiske og multeplukking som er de utnyttelsesformer med størst geografisk utstrekning³².

Det er påfallende at det i muntlige overleveringer så å si ikke finnes beskrivelser av interne konflikter rundt utnyttelsen av naturgodene innenfor bygdebruksområdet. Det tyder på at de normene og rettsoppfatningene som det samiske lokalsamfunnet hadde utvikla, ble respektert av de som deltok i bruken av naturgodene. Man synes å ha fulgt visse uskrevne regler, og brukte ressursene innenfor sosialt akseptable rammer.

Den gamle samiske veidesiidaen ved den indre delen av Deanovuotna opptrer for første gang i russiske og svenske kilder på 1500-tallet. Frem til begynnelsen av 1600-tallet betalte samene i dette området skatt til både Sverige, Russland og Danmark-Norge, og kom inn under ensidig dansk-norsk jurisdiksjon i 1613. Denne siidaen må ha blitt kalt Deanodat - et navn som på 17-1800-tallet er gått over til å betegne bygda Deanodat (Figur 8.).

Ferte dattetge namuhit ah te sahtet gávdnot iešguđetlágan ráddjehusat giligeavahanguvllus dađi mielde leago sáhka mearraloddemannečoaggimis, mearranjiččehasbivdimis, rievssatgárdumis, sáivaguolásteamis, lubmemis, gazzalodebivddus, vilgesrievssatbivddus, niittuin, jeagildeamis, gámasuoidnečuohppamis, lavdnjeloggumis, ávnasmurremis dahje dábálaš murremis.³¹ Gullá maiddái áššái ah te dihto guovluid leat ávkkástallan eanet go earáid, ja gos leat ávkkástallan bajábealde namuhuvvon geavahanvugi-in. Jus galgaš geahčalit defineret guovllu «olgorájáid», de definerejuvvo dát vuostazettiin vilgesrievssatbivddus, rievssatgárdumis, sáivaguolásteamis ja lubmemis mat leat leamaš dat ávkkástallanvuogit main lea stuorámus geográfalaš lávdan.³²

Lea mearkkašahti ah te njálmmálaš árbieverus eai báljo gávdno siskkáldas riidduid čilgehusat luondduriggodagaid ávkkástallamis giligeavahanguvllus. Dát orru čájeheamen ah te sii geat ávkkástalle luondu, dohkkehedje daid norpmaid ja riekteipmárdusa maid sámi báikegoddi lei ovdánahttán. Olbmot orrot čuvvon čálekeahes njuolgadusaid ja ávkkástallan luondduresurssaid sosiála dohkkehuvvon rámmaid siskkobealde.

Dološ sámi johtalansiida Deanuvuona siskkit oasis boahá vuosttaš geardde ovdan ruošša ja ruota gálduin 1500-logus. Gitta 1600-logu rádjai mákse sápmelaččat dán guovllus yearu sihke Ruttii, Ruššii ja Dánmárku-Norgii, ja sii šadde ovttabeallasaš dánska-norgalaš jurisdikšvnna vuollái 1613:s. Dán siidda fertejít leat gohčodan Deano-dahkan – namma mii 1700–1800-logus lea geavahuvvo-goahtán Deanodat-gili namman (8. govus).

31 Skogen ble lagt inn under offentlig oppsyn rundt 1860-tallet.

32 Det må også understrekkes at det, før motoriserte fremkomstmidler kom i bruk, i forhold til nabobygdene naturligvis har vært overlappende områder når det gjelder ressursutnyttelsen.

31 Meahcci/vuovdi šattai almmolaš geahču vuollái su. 1860-logus.

32 Ferte deattuhit ah te ovdalgo mohtorfievrrut bohte, de leat kránnjágiliid ektui leamaš osiin badjálas guovllut luondduresurssaid ávkkástallamis.

Figur 9. Den gamle hestekjerreveien til Sommervannsgamma er blitt kjørespor.

Foto S. Barlindhaug 2010

Samene ved Deanovuotna hadde på 1700-tallet rettslig vern for sine nærmeste ressurser, blant annet gjaldt det enerett til ilanddrevet hval og skipsvrak. Østover strakte disse rettighetene seg forbi nåværende Berlevåg. Når disse rettighetene formelt falt bort er ukjent. Men - man må anta at folk langs den indre delen av Deanovuotna har vært omtrent alene om å utnytte fjordressursene - fisk, sjøpattedyr og sjøfugler - til langt inn på 1900-tallet.

De bofaste samene i Deanodat har sammen med flyttsamene, langt på vei vært enebrukere av innlandets ressurser innenfor det området som det var praktisk mulig å utnytte. Kun når det gjelder brensel - ved og torv - har man fra andre halvdel av 1800-tallet hatt en offentlig oppsyns- og utvisningsordning³³. Til langt etter andre verdenskrig var folk fra Deanodat omtrent uten konkurranse bruk av utmarkgodene innenfor sitt tradisjonelle bygdebruksområde.

Den store endringen kom i sein etterkrigstid med den motoriserte utnyttelsen av naturgodene, særlig gjennom at den gamle gangstien og hestekjerreveien inn til Geassejávri/Sommervann er omgjort til en såkalt dispensasjonsløype for motoriserte kjøretøy (figur 9). Dette har ført til en fundamental endring i utnyttelsen av de fornybare naturgodene i det tradisjonelle bygdebruksområdet.

Innlandsfisket

Innlandsfisket har også vært av stor betydning, i første rekke i husholdninga, men også som salgsvarer. Så tidlig som i 1744 omtaler major Peter Schnitler innlandsfisket

9. govus. Boares heastamáđii Geassejárgoahtái lea šaddan vuodjinmáđidjan.

Govven S. Barlindhaug 2010 Sáivaguolásteapmi.

Deanuvuona sápmelaččain lei 1700-logus rievttálaš suodjalus iežaset lagamus resurssaide, earret eará guoskkai dat oktoriektái oažžut gáddái rievdan fálláid ja fanasráđuid. Nuorttas dát rievttit gustojedje meaddel dálá Bearalvági. Ii leat diehtu goas dát rievttit formálalaččat nohke. Muhto – ferte navdit ahte ledje duše olbmot Deanuvuona siskkit oasis geat ávkkástalle vuotnaresurssaid – guoli, mearranjičehasaid ja mearralottiid – gitta mealgadii 1900-lohkui.

Deanodaga dálusápmelaččat ja boazosápmelaččat leat mealgadii ieža duše geavahan siseatnama resurssaid dan guovllus man praktihkalaččat sáhtte ávkkástallat. Duše boaldámuša – muora ja lavnji – hárrái lea 1800-logu nuppi bealis leamaš almmolaš bearráigeahčo- ja eretbidjanortnet.³³ Mealgadii maŋjá nuppi máilmisoadi besse Deanodaga olbmot masá okto ávkkástallat luondu iežaset árbevirolaš giligeavahanguovllus eará gilvaleaddji geavahusa haga.

Stuorra rievdadus bodii mealgat maŋjá soađi luonduriggodagaid ávkkástallamiin mohtorfievruiguin, ere-noamážit go dološ bálggis ja heastamáđii Geassejávrái lea dahkkon sierralohpemáđidjan mohtorfievruide (9. govus). Dát lea dagahan fundamentála rievdadusa ávkkástallat odasmahti luondduriggodagaid árbevirolaš giligeavahanguovllus.

Sáivaguolásteapmi

Sáivaguolásteapmi lea maiddái leamaš dehálaš, vuostatazettiin dállodollui, muhto maiddái vuovdingálvun. Nu árrat go 1744:s máinnaša májor Peter Schnitler sáivag-

³³ Jeg ser her bort fra de seinere tiårenes utbygde fjellpolititeneste, fjelltjenesten, m.v.

³³ In váldde dás vuhtti majimuš moaddelot jagjid ásahuvvon meahcepolutiijabálvalusa, meahccebálvalusa, jna.

Figur 10. Viggo Larsen Deanodat/Vestertana sjekker rypesnarer i Giilláš vinteren 2010. Foto S.Barlindhaug

under sin beskrivelse av forholdene i den indre delen av Deanovuotna/Vestertana, selv om han sjeldentellers opplyste om innlandsfisket i sine undersøkelsesforhør i kyst- og fjordstrøkene:

«*I Vestre Tanas Vestre Botten løber Laud-jok fra Syd-vest ud af det Vand Laud-jaure 1/4 Miil lang i N.ost; Laud-jaure er rundt, et par Bøsseskudd over vidt, havendes Aurer-Fisk.*»³⁴

Det tradisjonelle innlandsfisket i Deanodat/Vestertana har i stor utstrekning foregått som isfiske med garn under isen - juonjasteapmi. Det ble ansett som den mest heldige økologiske metoden. Dette fisket foregikk fra isen la seg i oktober/november til januar/februar måned. På den måten ble ikke gytebestanden beskattet. Det kom av at fiskerne var lokalkjent til minste detalj. De fiska ikke på de feltene hvor gyterøya var samla. Et slikt fiske ble ansett for å være i strid med sedvanen og en uakseptabel økologisk handling. Det samme gjaldt høstfisket før isen la seg. Man holdt seg konsekvent unna røyas gyteplasser.

De som dreiv fiske for salg i 1920 og 30-årene fiska om vinteren. De opererte innenfor en vesentlig del av bygdas ressursområde. Enkelte trakk skikjelken sin mellom så mange vatn at de måtte ha tre gammer for å komme gjennom ruta³⁵. Innlandsfiske for salg har også vært drevet lengre etter andre verdenskrig.

Isfiske med pilk seint på våren var også vanlig. Det kunne til tider gi godt utbytte. I grunne vatn var det også tradisjon å ta fisk som samla seg i kalde kilder i varmeperioder om sommeren.

Rypejakt.

Av innlandets ressurser har rypejakt og -fangst lenge hatt

10. govus. Viggo Larsen Deanodagas oahppá gielaid Giillážis 2010 dálvvi. Govven S. Barlindhaug

uolásteami iežas dillečilgehusein siskkit Deanuvuonas, vaikko son muđui hárve mánnašii sáivaguolásteami iežas iskkadangažademiin riddo- ja vuotnaguovlluin:

«*I Vestre Tanas Vestre Botten løber Laud-jok fra Syd-vest ud af det Vand Laud-jaure 1/4 Miil lang i N.ost; Laud-jaure er rundt, et par Bøsseskudd over vidt, havendes Aurer-Fisk.*»³⁴

Árbevirolaš sáivaguolásteapmi Deanodagas lea dábálaččat leamaš juonjasteapmi. Dat adnojuvvui buoremus ekolo-galaš vuohkin. Juonjastedje das rájes go jávrrit jikno golggotmánus/skábmamánus gitta oddajagimánnui/guovvamánnui. Nu eai goaridan godđanmáddodaga. Sivvan dasa lei go bivdit dovde guovllu bienasta bitnii. Eai bivdán guovlluin gos godđanrávdū lei. Dákkár bivdu atne riikkut árbevieruid ja dohkkeameahttumis ekologalaš dakhun. Seamma gustui čakčabivdui ovdal go jávri jienui. Olbmot garve dihtomielalaččat rávdu godđansajiid.

Sii geat bivde vuovdima várás 1920–30-jagiin, bivde maiddái dálvet. Sii bivde mealgadii gili resursaguovllus. Muhtumat runde iežaset sabebulkora nu olu jávrriid mielde ahte dárbašedje golbma goađi buvttehit birra bivdu-guovllu.³⁵ Sáivaguolásteapmi vuovdima várás lea maiddái leamaš mealgat maŋŋá nuppi máilmmissađi.

Suvjamuorain bivdit maŋŋitgida lei maiddái dábálaš. Sáhtii muhtumin goddit bures. Coages jávrruin lea maiddái árbevierru váldit guliid mat čoahkkanedje galbma gáluidde go lei bálkka geasset.

Rievssatbivdu.

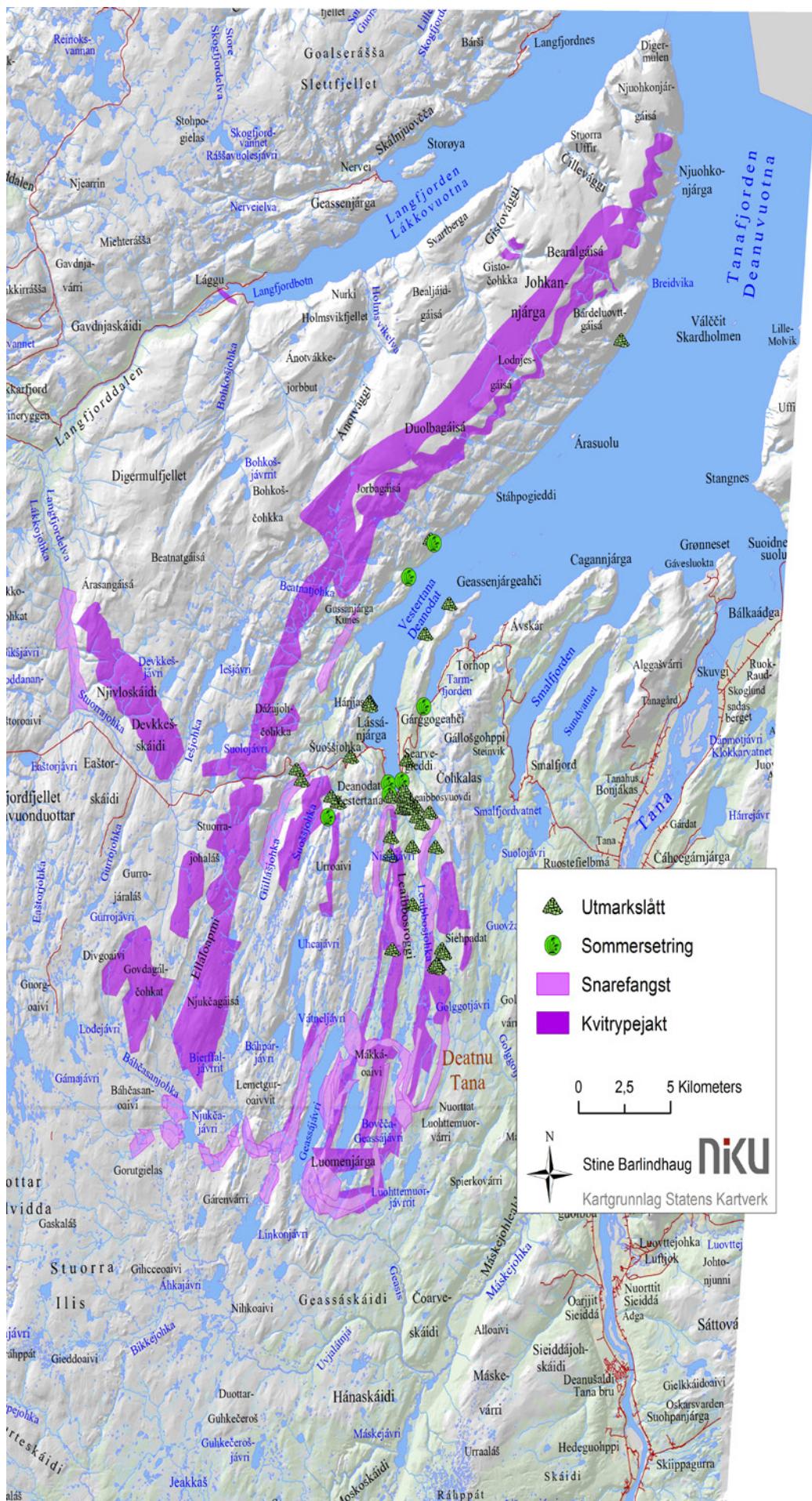
Siseatnama resurssain lea rievssatbivddus leamaš stuorra mearkkašupmi ja oassálastin (11. govus). Historjjás lohkcat earret eará ahte Deanu sápmelaččat jo 1600-logus mákse

³⁴ Schnitler utg. 1962:303. Det korrekte samiske navnet er Loavddajávri.

³⁵ Opplysning fra John Larsen (Lásse Johanes Jovnna).

34 Schnitler utg. 1962: 303. Rivttes sámi namma lea Loavddajávri.

35 John Larsena (Lásse Johanes Jovnna) diehtu.

Figur 11. Sentrale bruksområder for rypejakt/fangst og kjente utmarksslätter rundt Deanodat/Vestertana illustrerer litt av den omfattende utmarksbruken til de fastboende.

11. govus. Dehálaš rievssatbivdoguovllut ja dovddus niittut Deanodagas čájehit dálusámiid viiddis meahcásteami.

Figur 12. Trygve Larsen og Jan Larsens laksehytte ved Skuhtojka. Foto S. Barlindhaug 2010.

stor betydning og deltakelse (figur 11). Fra historia kjenner man blant annet til at Tanasamene allerede på slutten av 1600-tallet brukte ryper som skatte- og avgiftsbetalingssmiddel.

Den rypejaka som har vært drevet i Deanodat/Vestertana og andre samebygder, har vært basert på helt andre sedvanemessige økologiske prinsipper enn de som ligger til grunn for dagens jaktløvgivning, hvor rypa er jaktbart vilt allerede 10. september.

Folk fra bygda begynte ikke jakta med gevær før rypa var blitt helt hvit, og det ble ikke brukt hund. Når snøen kom tidlig, var det ikke mulig å drive høstjakt. Hovedtyngden av jakta var derfor snarefangst om vinteren (figur 10). Det var heller ikke uvanlig å kombinere snarefangst og innlandsfiske.

Sjølaksefisket.

Sjølaksefisket ble fra slutten av 1800-tallet en svært viktig del av næringsgrunnlaget også i Deanodat. I en erindringsartikkel skriver Anders Guttormsen fra nabofjorden Råttovuona/Smalfjord om dette fisket rundt første verdenskrig - Så var det laksefisket. Det foregikk nesten over alt på begge sider av Deanovuona/Tanafjorden med de såkalte kilnøter (Guttormsen 1979: 44). Det ser også ut til at sjølaksefiskets betydning økte i mellomkrigstida, og ble et enda mer aktuelt økonomisk alternativ etter at den viktige pomorhandelen ble borte rundt 1914.

I arkivet til Tromsø museums samisk-ethnografiske samlinger finnes for Deanu gielda/Tana kommune, en håndskrevet liste over sjølaksefiskeplasser – trolig fra 1925. Opphavsmannen er trolig rektor Just Qvigstad ved Tromsø lærerskole. I den indre delen av Tanafjorden, f.o.m. Deanonjálbmi/Tanamunningen - Gávesluokta/

12. govus. Trygve Larsena ja Jan Larsena luossabarta Skuhtojgas. Govven S. Barlindhaug 2010.

pearuid ja divadiid rievssahiiguin.

Rievssatbivdu vuodđun Deanodagas ja eará sámegilážiin leat leamaš áibbas eará árbevirolaš ekologalaš prinsihpat go dat mat leat dálá bivdolágas, mas rievssaha sahttet bivdit jo čakčamánu 10. beaivvi rájes.

Giliolbmot eai bivdigoahztán rievssaha bissuin ovdalgo lei áibbas vielgat, eai ge sii geavahan beatnagiid. Go muhtii árrat, de ii sahttan bivdit čakčat. Bivddu válđoáigodat lei danne gárdun dálvet (10. govus). Ii lean eahpedábálaš ge kombineret gárduma ja sáivaguolásteami.

Mearraluossabivdu.

Mearraluossabivdu lei 1800-logu loahpageahčen hirbmat dehálaš oassi ealáhusvuodus maiddái Deanodagas. Muitoartihkkalis cállá Anders Guttormsen gii lea kránnjávuonas Ráttovuonas eret, dán guolásteami birra vuosttaš málmmisoadi birrasiid – Ja de lei luossabivdu. Mearraluossabivdu dáhpáhuvai miehtá Deanuvuona goappašiid bealde nu gohčoduvvon gáidánuhtiiguin (Guttormsen 1979: 44). Mearraluossabivdu mearkašupmi orui lassáneamen sodiid gaskkas, ja dat šattai vel dehálat ekonomalaš molssaeaktun manjá go dehálaš pomoragávppašeapmi nogai su. 1914:s. Romssa musea sámi-etnográfalaš dávvirvuorkkáid arkiivvas lea Deanu gieldda várás giehtačállon mearraluossabivdosadjelistu – jáhkkimis 1925:s. Cálli lea jáhkkimis Romssa oahpaheaddjiskuvlla rektor Just Qvigstad. Siskkit Deanuvuonas, Deanonjálmmis – Gávesluovttas nuortan ja vuotnabaðas Njuohkonjárgji oarjin, namuha son 35 saji maid olbmot geavahedje. Deanodaga olbmuin leat, ovttas kránnjágiliid olbmuiguin, leamaš luossasajit miehtá dán gaskka.

Lei stuorra gilvu luossasajid alde nu gohčoduvvon stáhtaeanamis maid Finnmarku eanavuovdinkantuvra

Gavesluft i øst, og rundt indre fjord til Njuohkanjárga/Varnes på vestsida, nevner han 35 plasser som var i bruk. Folk fra Deanodat/Vestertana har, sammen med folk fra nabobygdene, hatt lakseplasser på hele denne strekninga.

Det var stor rift om lakseplassene på den såkalte statsgrunnen som ble forvalta av Finnmark jordsalgskontor. I etterkrigstida dreiv folk fra Deanodat/Vestertana laksefiske omrent fra fjordbotnen og utover på vestsida av fjorden helt til Rohtovággi. På østsida var det noen som

fiska nesten helt ut mot Vuodavuotna/Gulgofjorden. I tilknytning til dette fisket var det noen som til å begynne med første opp gammer. Etter hvert bygde man meget enkle, uisolerte laksehytter. Det var heller ikke uvanlig at hele familien oppholdt seg på laksefiskeplassen i deler av sesongen.

Flere steder ble det også reist isgammer eller ishus (figur 13) hvor laksen ble oppbevart. Stort sett var det likevel ikke behov for å lagre laksen over lengre tid. Det var stor konkurranse blant kjøperne. Til langt ut på 1960-tallet var det flere laksekjøpere som gikk i daglig rute rundt den indre delen av fjorden, og tok imot laks direkte fra fiskerne. Prisene var svært gode. For mange familier var dette derfor den viktigste bærebjelken i husholdskonsumen.

Vilkårene for det tradisjonelle sjølaksefisket begynner å endre seg i negativ retning utover på 1960-tallet og forsterkes fra 1970-årene og utover. Det har sammenheng med utviklinga av det nye drivgarnsfisket i havet som tok til rundt 1960, og som etter hvert ført med seg stadige innskrenkninger i fisketid og redskapsbruk for de tradisjonelle sjølaksefiskerne i Finnmark, samt en storstilt tvungen reduksjon av lakseplasser på statens grunn rundt 1980. I tillegg fikk man fra 1970-tallet et meget sterkt prisfall på villaks som følge av volumutviklingen i oppdrettsindustrien.

Etter at drivgarnsfisket i havet tok slutt i 1988, har innskrenkninger i fisketiden for kilenot og krokgarn fortsatt frem til i dag. Dette har medført at det er blitt færre og færre som driver dette fisket, og den gamle sjølaksefiskerkulturen er blitt sterkt svekka.

hálddašii. Manjá soadi bivde Deanodaga olbmot mearraluosa masá gitta vuotnabádas ja olgolii vuona oarjjabealde gitta Rohtovággi. Nuorttabealde bivde muhtumat masá gitta Vuodavuonas. Dán bivddu oktavuođas ledje muhtumat geat ceggegohte gođiid. Áiggi mielde ceggejedje hui ovttageardánis, isolerekeahes luossabarttaid. Ii ge lean eahpedábálaš ahte olles bearáš orui luossasajis muhtun oasi bivdináigodagas.

Figur 13. Et av få ishus som fortsatt står, Lássuolu 2010. Foto S. Barlindhaug.

13. govus. Okta moatti luossakealláriin mat ain ceaggájít, Lássuolu 2010. Govven S. Barlindhaug.

Máŋgga sajis huksejedje maiddái luossakealláriid (13. govus) gos vurkkodedje luosa. Dattetge ii lean dárbu vurkkodit luosa guhkit áigge. Ostiid gaskkas lei stuorra gilvu. Mealgadii 1960-logus ledje olu luossaoastit geat vázze beaivválaš ruvttu vuona siskkit oasit, ja válde vuostá luosa njuolga bivdiin. Hattit ledje hirbmat buorit. Olu bearrašiidda lei dát danne deháleamos geadgejuoli dálloodoalloekonomijias.

Árbevirolaš mearraluossabivddu eavttut rievdagohete negatiivvalaš guvlui 1960-logu áigge ja ain vearránedje 1970-logu rájes. Sivvan dasa lei odđa mearragolgadeami ovdáneapmi mii lassáni su jagis 1960, ja mii dadistaga mielldisbuvttii Finnmarkku árbevirolaš mearraluossabivdiide eanet ahte eanet bivdináiggiid ja bivddusgeavaheami gáržzidemiid, ja stuorra bákkolaš luossasajid geahpedeapmi stáhta eatnamis sullii jagis 1980. Dasa lassin gahčai luondduluosa haddi sakka 1970-logus biebmoguoleindustrija lassáneami geažil.

Manjá go mearragolgadeapmi nogai 1988:s, de leat bivdináiggi gáržzideamit gáidánuohti ja mohkkefierpmi hárrai joatkašuvvan dálázii. Dát lea dagahan ahte unnit ahte unnit olbmot bivdet dán láhkai, ja dološ mearresáme-bivdokultuvra lea sakka hedjonan.

Sjøfiske.

Det er ingen tvil om at sjøfisket, sammen med fangst av ulike sjøpattedyr har vært det bærende fundament i næringslivet svært langt tilbake i tid. Allerede for flere hundre år siden dreiv samene fra den indre delen av Tanafjorden sommerfiske fra Berlevåg, Fra midten av 1800-tallet sto de også sentralt i etableringa av det store fiskeværet Sieidavuotna/Finnkongkeila, langt ut mot kysten på vestsida av Deanuvuotna/Tanafjorden.

De russiske pomorene var på 1800-tallet svært viktige for sjøsamene. For å skaffe seg rugmel og andre varer i byttehandelen med russerne, dreiv den lokale befolkning linefiske etter torsk og hyse. Frem til om lag 1905 hadde fiskerne skaffa seg agn ved å spa frem sil, «tobis», fra sandbankene ved utløpet av Deatnu³⁶. Dette medførte at sommerfisket ble drevet langt inne i fjorden på grunn av enkel tilgang til agnressursene. De russiske pomorene var derfor nødt til å komme inn i fjordene dit fisken var³⁷. Så lenge den enkelte fisker skaffa seg agn sjøl og dermed holdt seg inni fjorden fikk de fleste tak i vintermel relativt lettvint sjøl³⁸.

Omkring 1905 utvikla det seg et omfattende silnotfiske på de stedene der fiskerne selv hadde spadd frem det de trengte til agn. Silen ble lasta ombord på motorskøyter og ført ut til fiskeværene for salg. Pomorene slutta dermed å komme innover i fjorden og de aller minste båtene søker utover - til særlig Sieidavuotna/Finnkongkeila.

Agnprisene vakte stor forbitrelse. For en kasse sil krevde skøyten 20 - 30 kroner eller 4 - 5 kroner for ei botte. Ofte måtte de som ikke hadde råd til å kjøpe ei hel kasse greie seg uten sil til agn. Selgerne så det ikke umaken verd å måle opp så lite som ei botte. «Dermed blir mange fattige uten agn («... ja daina lugin baccek manga gæfhes olmus rievo sevitaga»). Ovennevnte ble av Amund Johnsen, Deanodat/Vestertana, skrevet i den samiske avis Sagaid Muittalægje, hvor han gav uttrykk for en klar rettsoppfatning; Silen var noe som tilhørte fjordbefolkinga. Han var svært hard i sin dom over monopoliseringa av agnforsyninga, og spådde ei utvikling hvor bare motorskøyter som selv kunne hente sil direkte fra not brukene fikk tak i agn. Folk i fjorden burde se lenger enn til sine egne komagtupper og kreve et forbud mot silnotdraging.

Mearrabivdu.

Ii eahpiduvvo ahte mearrabivdu, oktan iešguđet mearran-jičehasaid bivdimiin, lea leamaš ealáhuseallima vuodđun doloža rájes. Jo moadde čuođi lagi dassái siskkit Deanuvuona sápmelaččat bivde geasset Bearalvágis. 1800-logu gaskamuttu rájes ledje sii maiddái guovddážis ásaheamen stuorra guollebivdohápmana Sieidevuonas, áhpenjálmmis Deanuvuona oarjjabealde.

Ruošša pomorat ledje 1800-logus hirbmat dehálaččat mearrasápmelaččaide. Vai sáhtte lonohallat finna rohka-jáffuid ja eará gálvvuid ruoššaiguin, de bivde báikeolbmot dorski ja divssu liinnain. Gitta birrasii 1905 rádjai ledje bivdit háhkan sevttiid go ledje goivonsivlla sáddos Deanunjálmmis.³⁶ Dát mielddisbuvttii ahte geassebivdu dáhpáhuval mealgadii vuona siste álkes siekteresurssaid oažuma geažil. Ruošša pomorat fertejedje danne boahtit vuonaid sisa doppe gos guolli lei.³⁷ Nu guhká go ovttaskas bivdi dagai ieš sievtti ja nu bisui vuonas, de fidnejedje eatnašat dálvejáffuid oalle álkit ieš.³⁸

Birrasii jagis 1905 šattai stuorra sivlanuohttebivdu sajiin gos bivdit ieža ledje goivon alcceaseaset sievtti. Sivlla lástejedje mohtoršárkkaide ja dolvo guollebivdohápmaniidda vuovdimii. Pomorat heite danne mannamis vuonaide, ja unnimus fatnasat fas manne olgolii vuonas – erenoamážit Sieidevutnii.

Siektehattit suhtatedje. Sivlekássas gáibidedje šárkkat 20–30 kruvnna dahje 4–5 kruvnna spánnjas. Dávjá fertejedje sii geat eai suitán oastit olles kássa, birget sivleseavti haga. Vuovdit eai gillen mihtidit nu unnán go spánnja. «... Ja daina lugin baccek manga gæfhes olmus rievo sevitaga». Dien cállia deanodatlaš Amund Johnsen Sagai Muittalægje-sámi aviisi, mas ovdanbuvttii čielga riekteipmárdusa; sivla gulai vuotnaálbmogii. Son lei hui garas iežas duomus seaktelágideami monopoliseremis ja einnostii ovdaaneami mas dušše mohtoršárkkat mat ieža sáhtte njuolga viežžat sivlla nuohttebivdiin, fidnejedje seavtti. Vuona olbmot berrejít geahččat guhkkeli go iežaset gámanjuniide ja gáibidit gieldit sivlanuohttebivdima.

36 Jf. Saraksen 1979.

37 Et eksempel på hvordan det hadde vært, finner man i « Den Constitutionelle », nr. 25 - 1839. Der het det at: «I den sidste Trediepart af Makketiden skal Fiskeriet og Søgningen af Russer have været særdeles god for Thanens Fjordbeboere.»

38 Sagai Muittalæggje 1.3.1910.

36 Gč. Saraksen 1979.

37 Okta ovdamearka mo lei leamaš, lea dáppa: »Den Constitutionelle», nr. 25 – 1839. Doppe čuožžu ahte: »I den sidste Trediepart af Makketiden skal Fiskeriet og Søgningen af Russer have været særdeles god for Thanens Fjordbeboere.»

38 Sagai Muittalæggje 1.3.1910.

Johnsen hevdet videre at et slikt forbud ikke ville være til skade for de store båtene. Ute i havet var fisken ikke så nøyne på agnet. Der kunne annet agn brukes like godt som sil. Inne på fjordene hvor fisken var mer kresen, var silen helt nødvendig som agn for de som dreiv fiske med små båter. Han trodde likevel på en vei ut av vanskene for fjordfiskerne: «*Dere undertrykte, rop så høyt at kommunestyret, ja selv Stortinget hører det..*»³⁹ Amund Johnsen presenterte her den første varianten av det som gjennom hele 1900-tallet ble den klassiske kampen om utnytting av fiskeressursene i fjordene: Fjordbefolkningsa i forsvar for et lønnsomt lokalt fiske mot konkurranse fra tilreisende eller store enheter.

Da første verdenskrig brøt ut i 1914 var det slutt på pomorhandelen. Sjøsamene hadde i mindre grad deltatt i motoriseringa av fiskefartøyene, men bygde i stor grad sin forsyningssituasjon på byttesystemet innenfor pomorhandelen. Da pomorenene ble borte slo det derfor ekstra negativt ut for dem⁴⁰. I den lokale tradisjonen fremstår derfor sammenbruddet i pomorhandelen som en ulykkelig hendelse. Det kan knapt heller være særlig tvil om at de dårlige materielle vilkårene i mellomkrigstida hadde sammenheng med at denne økonomiske kraftkilden ble skåret over⁴¹.

Nye angrep på fjordfiskernes livbergingsgrunnlag kom med introduksjonen av aktive redskaper i første halvdel av 1900-tallet. Protokollene fra Vestertana fiskarlag som ble stifta i 1938, viser hvordan folk kjempa for å berge ressursgrunnlaget for de lokale fiskerne. En av de aller første sakene laget tok opp var forbud mot bunnskrapende redskaper. Fra begynnelsen av 1950-tallet starta nedfiskinga av småsilda inne på fjordene om høsten, også Vestertanafjorden. Torsken fulgte etter silda og var grunnlaget for et rikt fiske etter torsk. Fiskarlaget retta den ene henvendelsen etter den andre om å få fredningsordninger. Det var fullstendig fänyttes. Midt på 60-tallet konstaterte man at fredningsordninger ikke lenger var nødvendige. Det var ikke noe mer å frede. Det viktige høsttorskefisket inne på fjordene i Tana – som man iallfall kan følge fra begynnelsen av 1800-tallet var en saga blott. Torsken kom ikke lenger innover. Småsilda som hadde vært grunnlaget for næringsvandringa fantes nemlig ikke mer.

I forhold til det torskefisket som fortsatt fantes, skjedde det en ny dramatisk negativ endring i forhold til tidligere, på slutten av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet. Da hadde det i en tiårsperiode vært omrent fritt for torsk inne i fjorden - innenfor aksjonsradiusen til småbåtene inne i fjorden. Årsaken til det var sammenhengende selinvasjoner i perioden 1979-88. Torsken kom ikke inn i fjorden. Samtidig bestemte myndighetene at for å få såkalt far-

Johnsen čuočuhii ahte dakkár gielddus ii vahágahtášii stuorra fatnasiid. Ábis ii lean guolli nu krántui sevtti. Doppe sáhtii geavahit eará seavtti seamma bures go sivlla. Vuonain, gos guolli lei krántosat, lei sivla áibbas dárbabašlaš seaktin sidjiide geat bivde smávva fatnasiiguin. Son almmatge sávai čovdosa vuotnabivdiid váttisvuodaide: «Dere undertrykte, rop så høyt at kommunestyret, ja selv Stortinget hører det.»³⁹ Amund Johnsen ovdanbuvttii dás vuosttaš variánttas das mii olles 1900-logu šattai klassih-kalaš rahčamuš guollereresurssaid ávkkástallamis vuonas: Bealuštit gánnáhahti báikkálaš bivddu vuotnaálbmogii ja vuosttaldit guossebivdiid dahje stuorra ovttadagaid gilvvu.

Go vuosttaš máilmisoahti buollái 1914:s, de nogai pomoragávppašeapmi. Mearrasápmelačcat ledje unnán searvan bivdofatnasiid mohtoriseremii, muhto sii ledje dorvvastan dárbabašlaš gálvvuid fidnemis pomoragávppašeami lonohallanvuogádahkii. Go pomorat jávke, de čuožai dat liigenegatiivvalačcat sidjiide.⁴⁰ Báikkálaš ár-bevierus lea pomoragávppašeami nohkan danne várnuhis dáhpáhusan. Ii várra eahpiduvvoge ahte sodiid gaskkas heajos materiálalaš eavttut vulge das go dát buorre birgen-vejolašvohta nogai.⁴¹

Odđa falleheamit vuotnabivdiid birgenláhkái bohte aktii-vvalaš reiaidduid miele 1900-logu vuosttaš bealis. 1938:s vuodduuvvon Juovlavuona bivdosearvvi beavdegrirjjit čájehit mo olbmot rahče gádjut báikkálaš bivdiid birgen-lági. Okta dain vuosttaš áššiin maid searvi válldii ovdan, lei gielddus bodneráhpunreiaidduid vuostá. 1950-logu álggu rájes bivdigohte smávvassallidiid vuonain dálvet, maiddái Deanodagas. Dorski čuovui sallida ja lei mávs-solaš dorskebivddu vuodđun. Bivdosearvi jearahii ohpihii ahte ohpihii ráfäidahttinortnegiid. Ii lean masage ávkin. 1960-logu gaskamuttus gávnahedje ahte ii dárbbašan šat ráfäidahttinortnegiid. Ii lean šat maid ráfäidahttá. Dehálaš čakčadorskebivdu Deanu vuonain – man aijkke sáhtii guorrat gitta 1800-logu álgui – lei nohkan. Dorski ii beassan šat vutnii. Smávvassallit, mii lei leamaš dorski ealáhusjoh-taleami vuodđun, ii oainnat šat gávdnon.

Dorskebivddu ektui mii gávdnui, dáhpáhuvai odđa dramáhtalaš negatiivvalaš rievdan 1980-logu loah-pageahčen ja 1990-logu álggogeahčen ovddeš áiggi ektui. Dalle ii leat logemat jahkái leamaš dorski vuonas – smávvafatnasiid akšuvdnaradiusa siskkobealde vuona siste. Sivvan dasa ledje oktilaš njuorjoinvašuvnnat jagiin 1979–88. Dorski ii beassan vutnii. Seammás mearridede eiseválddit ahte jus bivdit galge oažžut nu gohčoduvvon fanaseari, de galge sii leat bivdán dihito meari dorski manjimuš golmma jagis. Eanaš smávvafanasbivdiide lei dát veadjemeahttun ollašuhttit, sivas go ii lean maid

³⁹ Sagai Muittalæggje 1.3.1910 Girječálli jorgalan. Maiddái Deanuvuona eará olbmuin (áviisačálliin) ledje seammalágan oaivilat go Amund Johnsen. Go son appelleri Stuorradiggái, de lei eahpitkeahťa sivvan dasa go dan áigge vuosttaš háve ledje válljen vuosttaš sápmelačča riikka nationálačoahkkimii – Isak Saba.

⁴⁰ Veahá pomoragávppašeami ja Deanodaga birra gávnat dáppe: Møller 1986.

⁴¹ Váttisvuodat maid mearrasápmelačcat vasilhedje dán áigodagas, leat erenoomáš bures čilgejuvvon oarjjabeale kránnjávuonas – Lágésvuonas. Gč. Falkenberg 1941.

Figur 14. På eidet ovenfor Rohtováaggi finnes et omfattende system med skyteskjul. Midt på eidet (sort pil) har lyngen klart å vokse i en stripe i le av en tett rekke med skyteskjul. Foto S. Barlindhaug 2014.

tøykvote skulle man ha fiska et visst kvantum torsk de tre foregående årene. For de aller fleste småbåtfiskerne var dette umulig å oppfylle, all den stund det ikke hadde vært noe å fiske på. De fikk dermed ikke noen fartøykvote, men ble i første omgang oversørt til en svært usikker maksimalkvoteordning.

1.3.2. Kulturminner og stedsnavn i relasjon til sagn, historiske hendelser, aktiviteter og personer

Ofte kan man se at spor i terrenget og/eller stedsnavn kan knyttes til tidligere historiske hendelser eller sagn som skal ha skjedd på et gitt sted eller område. Stedsnavn kan også ofte knyttes til ressursbruk eller personer som har bodd eller brukt et gitt område og dermed vært opphav til stedsnavn. Slike eksempler finnes også i Deanodat/Vestertana. Stedsnavnene forteller også om en lang samisk bosettingskontinuitet. En del navn er så gamle at de ikke lar seg forklare ut fra dagens samiske dialekt i distriktet. Andre forteller om verdifulle byttedyr som bever, som har vært utrydda i flere hundre år. Andre har mytisk preg og kan knyttes til den gamle samiske religionen.

For Deanodat/Vestertanas vedkommende laga Terje Pedersen i årene 1989-90 en stedsnavnoversikt for strandsona i selve bygda og lokaliteter i den aller nærmeste omgivning av denne⁴². Denne oversikten inneholder om lag 70 navn. De fleste av dem er forklart gjennom terregnbeskrivende terminologi og/eller med tilknytta sagn og fortellinger.

14. govus. Muotkkis Rohtováikki bajábealde lea viiddis čil-lauvogádat. Guovdu muotkki (čáhppes njuolla) lea dañas nagodan šaddat sárggisin mánggaid čilaíd suojis. Govven S. Barlindhaug 2014.

bivdá. Danne sii eai ožžon fanaseari, muhto ožžo vuostatažettiin hirbmat eahpesihkkaris maksimálæarreortnega.

1.3.2. Kulturmuittut ja báikenamat mat čatnasit cukcasiidda, historjjálaš dáhpáhusaide, doaimmaide ja olbmuide

Dávjá sáhttá oaidnit ahte luottaid eanadagas ja/dahje báikenamaid maid sáhttá čatnat ovddeš historjjálaš dáhpáhusaide dahje cukcasiidda mat galget leat dáhpáhuvvan dihto báikkis dahje guovllus. Báikenamaid sáhttá maiddái dávjá čatnat resursageavaheapmái dahje olbmuide geat leat ássan dahje geavahan dihto guovllu ja nu leamaš báikenama duogázin. Dákkár ovdamearkkat leat maiddái Deanodagas. Báikenamat mualit maiddái guhkes sámi ássankontinuitehta birra. Muhtun namat leat nu boarrásat ahte daid ii sáhte čilget dálá sámi suopmaniid vuodul guovllus. Eará namat ges mualit móvssolaš bivddáhasaid birra nugo mádjit, mii lea mánggaid čudiid jagiid leamaš jávkosis. Eará namat ges leat myhtalačat, ja dat sáhttet gullat sámi eamioskui.

Deanodaga várás ráhkadii Terje Pedersen jagiin 1989–90 báikenammabajilgova ieš gili gáddeguvlui ja daid lagamus báikkiide.⁴² Dán bajilgovas leat sullii 70 nama. Eanaš dain leat čilgejuvvon eanadatčilgejeaddji terminologijain ja/dahje daidda gullet cukcasat dahje muitalusat. Olusat dain addet buriid dieđuid luonddugeavaheamis. Olu namat leat maiddái gullan njuolga olbmuide.

⁴² Pedersen, Terje: Samiske stedsnavn i Vestertana-området. Utrykt oversikt 1990. Laga for (daværende) Vestertana skole i forbindelse med undervisning i historie/kulturhistorie etter M 87. Jf. omtale i Nytt om navn, nr. 13 - 1991:27 f. Oslo. (Kalt Pedersen 1990).

⁴² Pedersen, Terje: Samiske stedsnavn i Vestertana-området. Utrykt oversikt 1990. Ráhkaduvvon (dalá) Deanodaga skuvlii historjá-/kulturhistorjáoh-pahusa olis M 87 vuodul. Gč. máinnašeami dáppe: Nytt om navn, nr. 13 - 1991: 27 f. Oslo. (Gohčoduvvon Pedersen 1990).

Mange av dem gir gode opplysninger om ulik bruk av naturen. Flere er også knyttet direkte til personer. Navnetilfanget er så å si av hundre prosent samisk opprinnelse. Av de 70 navnene som fins i oversikten er det kun ett som har norskspåklig bakgrunn. Det er Dagsver(k)geaidnu - Dagsverksveien.⁴³ Flere av eksemplene som følger er hentet fra dette materialet.

Når det gjelder stedsnavnene i det tradisjonelle ressursbruksområdet til Deanodat/Vestertana, skal man være forsiktig med å tilskrive alt navnetilfanget lokal sjøsamisk opprinnelse. Det henger blant annet sammen med at dette området ble brukt av reindriftssamer fra svensk (1751–1809) og finsk side frem til grensesperringa i 1852. Både før og etter den tid har også norske reindriftssamer brukt området. Lokaliteter med tilknytta personnavn kan derfor ha minst tre mulige opphav. Navnet kan stamme fra en person fra Deanodat/Vestertana, fra den perioden samene fra Ohcejohka dreiv reindrift her, eller de er en dokumentasjon på de norske reindriftssamenes bruk - kanskje særlig etter 1852.

Villreinfangst – Johkangeahči

Ut mot spissen av Johkkan/Digermulen, der man finner store systemer med skyteskjul for fangst av villrein og en forkristen samisk offerplass⁴⁴, har man et spesielt sagn nedtegna for mer enn hundre år siden. Kanskje har dette sammenheng med fangstanleggene og den gamle offerplassen (figur 14). Sagnet forteller om to reindriftssamer som ved hjelp av sine overnaturlige evner «låste» en reinflokk inne i ei ur. Dette kom andre for øre og to personer prøvde å få tak i den «forgjorte» flokken. Det makta de ikke. En rein som så ut som den nettopp hadde svømt i havet hoppa frem fra ura og slo etter dem med frambeina. Den var vakt over flokken for at ingen skulle kunne få tak i den - «Čärbmak læi ælo fakta, amas guttege dam bæssak valddit» - En halvt år gammel reinkalv var alltid på vakt slik at ingen skulle få tak i flokken. Avslutningsvis heter det at jorda forvandler slike skjulte reinflokker til ved eller som oftest til stein.⁴⁵ Vi skriver mer om kulturminnene i dette området i kap. 2.4.5.

Stállo.

Det trollknende vesenet Stállu eller stallo er vel kjent i samisk tradisjonsstoff. Sagnene omhandler ofte hvordan den lure og/eller sterke saman kjemper med stallo og dreper ham. Et sagn som er nedtegna i Deanodat/Vestertana på 1850-tallet viser at tradisjonen i enkelte tilfeller har satt et likhetstegn mellom den danske (norske) fogden og stallo. Det forteller trolig noe om hvordan samene betrakta skattleggerne som trenget seg inn på deres områder.

I nedtegnelsen fortelles det om samen Andreas Bæjve som hadde rein på Varangerhalvøya/Várnjárga. Han hadde en gang vedda om en reinflokk med fogden i Vadsø/Čáhcesuolu. Fogden tapte men unnlot å gjøre opp for seg. Til alt overmål skapte han seg om til en stallo og kom tilbake for å plage Bæjve. Dét gikk mindre bra for ham. Andreas Bæ-

Nammahivvodagas lea dadjat jo čuohte proseantta sámi duogáš. Dan 70 namas mat leat bajilgovas, lea dušše okta mas lea dárogiel duogáš. Dat lea Dagsver(k)geaidnu.⁴³ Olu čuovvovaš ovdamearkkat leat vižzon dán materíalas.

Go lea sáhka báikenamain árbevirolaš resursageava-hanguovllus Deanodagas, de galgá leat várrugas navdit buot namaid vuolgán báikkálaš mearrasámi duogážis. Sivvan dasa lea earret eará ahte dán guovllu geavahedje Ruota beale sápmelaččat (1751–1809) ja Suoma beale sápmelaččat gitta rádjagiddemii 1852:s. Sihke ovdal ja maŋjá dan áiggi leat maiddái norgga boazosápmelaččat geavahan guovllu. Báikkiin maidda gullá olbmonamma, sáhttet danne leat unnimusat golbma duogáža. Namma sáttá vuolgán olbmox Deanodagas, dan áigodagas go Ohcejoga sápmelaččain ledje bohccot dáppe, dahje dat leat norgga boazosápmelaččaid geavaheami duoðastussan – erenoamážit maŋjá 1852.

Goddebivdu – Johkangeahči

Johkangeahčái, gos leat stuorra čillavuogádagat goddebivdu várás ja ovdalkristtalaš sámi bálvvosbáiki⁴⁴, lea sierra cuvcas čállojuvvon badjel čuodi lagi áigi dassái. Dat dáidá vuolgán vuopmaniin ja dološ bálvvosbáikkis (14. govus). Cuvcas muitala guovtti boazosápmelačča birra geat iežaska badjellunddolaš attáldagaiguin «lohkkadeigga» goddeealu juvvii. Dán gulle earát, ja guokte olbmo geahčaleigga fidnet «goartuduvvon» ealu. Dan eaba nagodan. Okta goddi, mii orui dego aiddo livččii vuojadan mearas, njuikii juovas eret ja dearppastii sudno ovdajulgiiguin. Dat váruihii ealu vai ii oktage galgan besatt válđit dan – «Čärbmak læi ælo fakta, amas guttege dam bæssak valddit». Loahpas daddjo ahte eana muhttá dákkár čiebus ealuid muorran dahje dábálaččat geadgjin.⁴⁵ Mii čállit eanet dán guovllu kulturmittuid birra 2.4.5. kapihtalis.

Stállu.

Stállu lea oahpis sámi árbevierromateriálain. Cukcasat máinnašit dávjá mo gávvilis ja/dahje gievrras sápmelaš gilvvohallá stáluin ja goddá su. Cuvcas mii lea čállon Deanodagas 1850-logus, čájeha ahte árbevierru muhtumin lea bidjan ovttamađodatmearkka dánskalaš (norgga) fáldi ja stálu gaskii. Dát muitala jáhkrimis juoidá makkárin sápmelaččat atne vearuheddjiid geat bahkkejedje sin guovlluide.

Čállosis mitaluvvo sápmelačča Andreas Bæjve birra geas ledje bohccot Várnjárggas. Son lei oktii veahtalan čorragna Čáhcesullo fálddiin. Fáldi vuottáhalai, muhto ii máksán vealggis. Dasa lassin fáldi muhtii iežas stállun ja máhcái givssidit Bæjve. Dat ii mannan nu bures. Andreas Bæjve nagodii goddit stálu/fálddi ja oačui čorragna man alde leigga veahtalan.⁴⁶

Čuđit.

Jáhkrimis lea muhtun báikenamain maiddái Deanodat-guovllus vuolgán muosehis áiggiin go birastahti fámum

43 Dette navnet stammer fra sysselsettingsarbeid på 1930-tallet. Jf. Pedersen 1990.

44 Qvigstad 1926:330

45 Jalvi 1966:56.

43 Dát namma vuolgá barggahusbarggus 1930-logus. Gč. Pedersen 1990.

44 Qvigstad 1926: 330

45 Jalvi 1966: 56.

46 Gč. Friis 1856: 44 ff.

jve makta å drepe stalloon/fogden og fikk den reinflokken de hadde vedda om.⁴⁶

Tsjuder.

Det er grunn til å tro at enkelte stedsnavn også i Deanodat/Vestertanaområdet har sin opprinnelse i de urolige tidene da de omkringliggende maktene rivaliserte om herredømmet over samene og landet deres. Særlig i perioden 1200-1400-tallet mens Novgorod dominerte øst-vest handelen på Nordkalotten var det gjentatte angrep fra røverbander østfra og disse ble gjerne betegna «tsjuder»⁴⁷. Navn i Deanodat/Vestertana som kan tyde på tilknytning til de beryktede tsjudene, er blant annet Ruoššaskoarro, Fáhccapealnjárga og Olmmoščuohppanjohnka⁴⁸. Tsjudene som ved siden av stalloon var samenes verste plageånder opptrådte «... massevis, enten som vilde, uordnede røverbander eller som nogenlunde organiserede og væbnede sværme under visse overbefalingsmænd eller anførere, ...»⁴⁹. I historiene beskrives de i det alt vesentlige som røverflokker østfra og ble gjerne også kalt russetsjuder.

Slike oppfatninger om tsjudene kan forklare at det i Deanodat/Vestertana også har vært anskuelser om at det har vært ført regulære kriger mellom tsjudene og andre. Et stort antall skyteskjul (buemurer) på halvøya Johkkan/Digermulen, vest for Deanodat/Vestertana - som utvilsomt har vært brukt som skyteskjul i forbindelse med villreinjakt i eldre tid - er nemlig i lokal tradisjon blitt forklart med at det har vært stillinger brukt i kriger mot tsjudene⁵⁰. (Se omtale av fangstanlegget i kap 2.4.5)

På slutten av 1970-tallet var det fortsatt mange som kjente både til disse buemurene og tilsvarende anlegg på fjellet ovenfor Goalsenjárga/Langfjordnes vest for Lággu/Langfjorden, samt på Čorggaš/Nordkynhalvøya, og de kopla gjerne disse til krigshandlinger i forbindelse med tsjudenes virksomhet⁵¹.

Noaidi - sjamanen

I skogområdet sørøst for bygda, en knapp kilometer fra den nærmeste nåværende bebyggelsen, finner man et stedsnavn som forteller om den samiske sjamanens aktivitet. Det er Noaiddeleahki - sjamanens eller noaidiens dal⁵². Til denne lokaliteten er det også knytta en interessant overlevering om Máhtte (Mattis) som nettopp i Noaiddeleahki hørte barnegråt en mørk høstkvel. Det var en såkalt eáhpáraš - et utbør⁵³. Ut fra den kunnskapen han satt inne med døpte han barnet ved å lese Fadervår baklengs, og gav det navnet Juhánná. Man visste jo ikke kjønnet på en eáhpáraš. Derfor måtte man velge et navn som kunne passe for både jenter og gutter⁵⁴.

riidaledje ráddet sápmelaččaid ja sin eatnama. Erenoamážit áigodagas 1200–1400-loguin go Novgorod ráddii nuorta–oarji–gávppašeami Davvikalohtas, de ain fallehede nuortarievvárat, ja daid gohčodedje dávjá «čuhtin».⁴⁷ Namat Deanodagas mat orrot čájeheamen čanastumiid bahábeakkán čudiide, leat earret eará Ruoššaskoarro, Fáhccabealnjárga ja Olmmoščuohppanjohnka. Čudit geat oktan stáluin ledje sápmelaččaid vearrámus givssideaddjít «... massevis, enten som vilde, uordnede røverbander eller som nogenlunde organiserede og væbnede sværme under visse overbefalingsmænd eller anførere, ...»⁴⁸ Muitalusain govvidit sin nuortarievvárvalvin, ja sin gohčodedje dávjá ruoššačuhtin.

Dákkár áddejumit čudiid birra sahettet čilget ahte maiddái dan ahte Deanodagas leat leamaš áddejumit das ahte leat leamaš regulára soađit gaskal čudiid ja earáid. Olu čilat Johkannjárggas Deanodaga oarjjabealde – mat eahpit-keahttá leat leamaš dološ áigge goddebivdočilat – leat oainnat báikkálaš árbieverus čilgejuvvon dainna ahte leat leamaš čilat maid geavahedje soahtat čudiid vuostá.⁴⁹ (Geahča vuopmana máinnašeami 2.4.5. kapihtalis)

1970-logu loahpageahčen ledje ain olusat geat dovde sihke dáid čilaid ja västideaddji rusttegiid váris bajábeale Goalsenjárgga Lákku oarjjabealde ja Čorgašis, ja sii áinnas lohke daid gullat čudiid soahtedoaimmaid oktavutti.⁵⁰

Noaidi

Vuovdeguovllus gili oarjemáttabeale, birrasii kilomehtera dálá lagamus dáluiin, lea báikenamma mii muitala sámi noaiddi doaimmaid birra. Noaiddeleahki dat lea. Dán báikái lea maiddái čadnon miellagiddevaš muitalus Máhte birra guhte addo Noaiddeleagis gulai máná bárgumin sevdnjes čakčeahkedja. Lei nu gohčoduvvon eahpáraš.⁵¹ Ježas máhtu vuodul gásttaši son máná logadettiin Áhčámét ruovttogežiid, ja atti dasa nama Juhánná. Eai olbmot diehtán eahpáračča sohkabeali. Danne fertejedje válljet nama mii sáhtii heivet sihke nieiddaide ja gándaide.⁵²

Dušše moadde čuohte mehtera eret Noaiddeleagis lea Snoallaluohkká. Dát lea erenoamáš namma. Vel eanet miellagiddevaš šaddá go Snoallaluohkká ja Noaiddeleahki leaba nu lahkalagaid. (Geahča 15. govvsota kártta)

Isaac Olsen muitalusa lusa vuodul 1700-logu álggus gullet doahpagat noaidi ja snoallat dárkilit oktii, ja dat vuolgá noaiddi lihkahuas.⁵³ Lea dramáhtalaš čilgehus dasa mo noaidi šaddá lihkahussii ja jámálga.⁵⁴ Dan botta go noaidi lei iežas sielumátkis, de galggai nisu – áinnas

46 Jf. Friis 1856: 44 ff.

47 Hansen og Olsen 2004

48 Omrentlig oversettelse - «Russeskaret», «Envottsneset», «Manndrapselva/Elva hvor man skar mennesker».

49 Qvigstad/Sandberg 1885:193.

50 Se pkt. 5.

51 Pedersen 1978. Opplysninger fra flere informanter under feltarbeid for Tromsø museum i 1978.

52 Noaidi = sjaman, leahki = dal

53 Etter alt å dømme kan denne hendelsen tilbakeføres til andre halvdel av 1800-tallet.

54 Etter Pedersen 1990.

47 Hansen ja Olsen 2004

48 Qvigstad/Sandberg 1885: 193.

49 Gč 5. čuoggá

50 Pedersen 1990 vuodul.

51 Dán fearána orru sáhtimin guorrat gitta 1800-logu nuppi oassái.

52 Pedersen 1990 vuodul.

53 Isaac Olsen lei vuoddomáhttu sámi eallima ja vieruid birra – son lei sápmelaččaid oaahpaeaddji ja elii sápmelaččaid luhtte Nuorta-Finnmárkus 1703 rájes 1717 rádjai. Su birra: Geahča ee. Løøv 1994: 9–34, Nissen MCMXLIX: 447–455, Qvigstad 1910: 3–6.

54 Gč. Olsen/Qvigstad 1910: 45–47. Sii geat hálliit eanet detálljaid, sahettet geahččat dán gáldu.

Figur 15. Området rundt Snoallajávri med stedsnavn nevnt i teksten knyttet til en potensiell sammenheng mellom Noaiddeleahki og Snoallaluohkká. To områder hvor det er kjent at gufihtarar (underjordiske) bor er også merket.

Bare noen få hundre meter fra Noaiddeleahki finner man Snoallaluohkká. Det første leddet har sammenheng med begrepet snoalla - usedelig tale, mens det andre leddet - luohkká - betyr bakke. Dette er et spesielt navn. Enda mer interessant blir det fordi Snoallaluohkká og Noaiddeleahki ligger så nært hverandre. (Se kart figur 15)

Ut fra det Isaac Olsen forteller fra begynnelsen av 1700-tallet, henger nemlig begrepene noaidi og snoallat nøye sammen, og har å gjøre med den sjamanistiske ekstasen⁵⁵. Det er en dramatisk beskrivelse av hvordan noaidien eller sjamanen bringer seg i trance, og blir liggende som livløs⁵⁶. Mens noaidien var på sin sjelsreise, skulle ei kvinne - helst ei ugift jente - overta for ham og «Joige og Runne» inntil han våkna igjen. Vedkommende skulle

15. govus. Snoallajávri guovlu oktan báikenamaiguin mat leat namuhuvvon teavsttas gullá Noaiddeleagi ja Snoallaluohke vejolaš oktavuhtii. Guokte guovlu gos olbmot dihtet gufihtarar orrot, leat maiddái merkejuvvon.

náitalkeahthes nieida – váldit su saji ja «Joige og Runne» dassái go lihkká fas. Noaidi ieš dahje eará noaidit ledje oahpahan dán niidii/nissonii ja oahpahan su ládestit su eret doppe gos lei. Go buot manai bureas ja nisu dahje nieida «gávnna» su, de ládestii son su ruovttoluotta dán málbmái ja bovtii su. Noaidi dalán juoigagodii, dahje dagai «oration, tacksigelsesmesse og sang» sutnje. Son lávllui ja juoiggai «... det aller ledt færdigste og Utugtigste som være kand ...», gudnin dasa go son lea bargan su ovdds ja boktán su.

Dán lihkkan- ja gudnejahttinjuoigamis mii jáhkkimis gávdnat čilgehusa Snoallaluohkká-sátnái, dahje daid eará báikenamaide mat gullet dasa – Snoallajávri ja Snoallavárrí. Ii dáidde leat nu jálus hypotesa čuoččuhit ahte báikenammapáras Noaiddeleagis ja Snoallaluohkás lea oktavuhta. Ii dain leat dušše geografalaš, muhsto maidái funktionála lagašvuhta. Lea jáhkkimis eanet go soaittahat ahte snoalla-sátni ihtá báikkis go báikenamma

55 Isaac Olsen hadde førstehånds kjennskap til samisk levevis og samiske skikker - han virka som lærer for, og bodde blant samene i Øst-Finnmark fra 1703 til 1717. Om ham: Se bl.a. Løev 1994:9-34, Nissen MCMX-LIX:447-455, Qvigstad 1910:3-6.

56 Jf. Olsen/Qvigstad 1910: 45-47. De som ønsker flere detaljer kan gå til forannevnte kilde.

være lært opp til dette av noaidien selv eller av andre sjamaner, og lede ham opp fra der han måtte finne seg. Når alt gikk bra og kvinne eller jenta «fant» ham, førte hun ham tilbake til denne verden og vekte ham. Noaiden begynte da straks å joike, eller gjøre en «oration, tacksigelsesmesse og sang» til henne. Der sang og joika han «... det aller ledt færdigste og Utugtigste som være kand ...», til ære for at hun hadde arbeidet for ham og vekt ham opp.

Det er i forbindelse med denne oppvåknings- og bæringsjoiken vi trolig finner forklaringa på ordet Snoallaluohkká, eller de andre stedsnavnene som også henger sammen med dette - Snoallajávri og Snoallavárri. Det er knapt en dristig hypotese å hevde at stedsnavnparet Noaiddeleahki og Snoallaluohkká har sammenheng med hverandre. Ikke bare har de geografisk men også funksjonell nærhet. Det er trolig mer enn tilfeldig at ordet snoalla dukker opp i forbindelse med en lokalitet hvor stedsnavnet viser at noaidien eller sjamanen har utøvd sin gjerning. Det er med andre ord flere grunner som taler for at stedsnavnet Snoallaluohkká kan ha å gjøre med sjamanens oppvåkning fra dvalen, og den «utuktige» hyldningsjoik han fremførte til kvinna som fant ham på hans sjelsreise og førte ham tilbake til denne verden.

De underjordiske – «gufihtarat» - hadde selvsagt også sin plass i dagliglivet. I Uhca duvdni - «den lille kolben», som ligger mellom Njáško og Guivvešgieddi, skal underjordiske ha hatt tilhold. Det samme gjelder Guhfihtarboldni - «haugen til de underjordiske». Den ligger i Leaibusvuovdi. Der ble det også sett underjordiske på begynnelsen av 1900-tallet. (Kart figur 15)

Personer og aktiviteter

Både fra selve bygda, bygdebruks- eller ressursområdet, og fra det tradisjonelle sjøfiskeområdet, har man en rekke stedsnavn knytta til personer og aktiviteter. Noen eksempler:

Vullebieski - et dalføre som går over fra Deanodat/Vestertana til Čuollavuotna/Tarmfjord, har trolig navn etter Vulleáddjá - Ole Olsen Biehtá⁵⁷.

Ristenluováš- et toleddet navn som forteller at her hadde Risten (Kirsten, Kristine) en luovvi eller høykrake som det heter på norsk. Ingen kjenner til hvem Risten har vært.

Gunnánbáiki - Gunnán sitt hjem/sted (báiki) en eiendom som ikke har vært bebodd etter andre verdenskrig, har fått navn etter en same fra Ohcejohka/Utsjok i Finland som flytta dit under første verdenskrig. Han het Klemet Helander men gikk under navnet Gunnán. Ned den nærmeste bratte dalen som fører ned til boplassen brakte han brenslet. Derfor er den blitt oppkalt etter ham - Gunnánleháki.

Andre navn igjen forteller om opprinnelse og funksjon. Et slikt er Searvegieddi⁵⁸ - av ordene searvi - fellesskap, forening, lag, og gieddi - jordstykke, eng. Et navn som ganske enkelt forteller at opphavet til dette navnet er at

čujuha dasa ahte noaidi lea noaiddástallan dáppa. Nuppiin sániin leat eanet sivat mat orrot čájeheamen ahte Snoallaluohkká-báikenamma sáhttá vuolgit noaidi lihkkamis mätkkistis, ja «snoalus» gudnejahttinluođis man juoiggai nissonii giil gávnai su sielumátkkis ja máhcahii su ruovtluotta dán máilbmái.

Gufihtariin lei dieđusge maiddái iežaset sadji beaivválaš eallimis. Uhca duvnnis, mii lea gaskal Njášku ja Guivvešgietti, galget gufihttarat leat orron. Maiddái Gufihtarbolnnis. Dat lea Leaibusvuovddis. Doppe maiddái oidne gufihttariid 1900-logu álggus. (15. govvsota kárta)

Olbmot ja doaimmat

Sihke ieš gilis, giligeavahan- dahje resursaguovllus, ja árbeviolaš mearrabivdoguovllus leat olu báikenamat mat leat čadnon olbmuide ja doaimmaide. Muhtun ovdamearkkat:

Vullebieski – leagádat mii manná Deanodagas Čuollovutnii, vuolgá jáhkkimis Vulleádjás – Ole Nilsen Biehtás.⁵⁵

Ristenluováš – guovttelađas namma mii muitala ahte dás lei Ristenis luovvi. Ii oktage dieđe gii Risten lei.

Gunnánbáiki – Gunnána báiki lea giddodat gos eai leat orron olbmot nuppi máilmisoadi majnjá, namma lea vuolgan Ohcejoga suopmelaččas Suomas guhte fárrii dohko vuosttaš máilmisoadi áigge. Su namma lei Klemet Helander, muhsto gohčodedje Gunnánin. Vulos ceakkoleagi mii manná su dálui, son geasehii muoraid. Danne lea vuolgan su namas – Gunnánleháki.

Eará namat ges muitalit álggu ja doaimma birra. Dakkár lea Searvegieddi. Namma namalassii oanehaččat muitala ahte namma lea vuolgan das go dát lea gieddi man searvevuodas lea geavahan.⁵⁶

Liidnabákti – ceakkobákti mii manná njuolga vulos merrii vuona oarjjabealde. Dat muitala njulgestaga ahte dat lei báiki gos bivde liinnain.

Áhkalakgohppi – lea vuona oarjjabealde, badjel miilla vuotnabađas. Namas lea jáhkkimis oktavuohta dološ sámi áhkalakkesbivdduin.

Lea lunddolaš jurddašit ahte go olmmoš oačui iežas nama niitui, guollejávrái, suidnenbáikái dahje sullasažzii, de čájehii dat ahte báikkálaš servodat dohkkehii dan olbmo báikki vuogatvuodalaš resursageavaheaddin, dahje ahte dat olmmoš geavahii báikki olu.

Niittut ledje olu, ja njuolggadus lei ahte daid namat ledje čadnon dihto olbmuide. Dát guoská omd., Ándarládjosadj – Ándara (Anders) niitu.⁵⁷

Gunnánládjosajluoppal – luobbalaš mii lea Gunnána niittu lahka.⁵⁸

Giligeavahanguovllus leat maiddái mánggat guollejávrit mat čatnasit olbmuide:

⁵⁵ Elili 1800-logu loahpas.

⁵⁶ Osiid dán giddodaga eallimis ja Deanodagas 1900-logu álggus máinnaša Møller 1986. Doppe gohčoduvvo opmodat «Fellesjord».

⁵⁷ Olbmonamat mat leat čadnon niittuide, leat olu, erenoamážit gili lahka.

⁵⁸ Gunnán – sámi sisafárrejeaddji Ohcejogas Suomas, vuosttaš máilmisoadi áigge.

⁵⁷ Levde til slutten av 1800-tallet.

⁵⁸ Uforklart hos Pedersen 1990

Figur 16. Morššageaðgi /Hvalrossteinen under Álddarbákti.
Foto S. Barlindhaug 2015

dette er et jordstykke som har vært brukt i fellesskap.⁵⁹ Liidnabákti - et bratt berg som stuper ned på vestsida av fjorden. Det er sammensatt av ordene liidna (line) og bákti (berg). Dette peker ganske bestemt i retning av det var en plass hvor man dreiv linefiske.

Áhkalakgohppi (Håkjerringbukta) - ligger på vestsida av fjorden, godt og vel en mil fra fjordbotnen. Navnet har trolig sammenheng med det tidligere samiske håkjerringfisket.

Det er naturlig å tenke seg at når en person fikk navnet sitt knytta til en slåtteplass, et fiskevatn, ei sennegressmyr, eller liknende, indikerte det en aksept fra lokalsamfunnets side på at man anerkjente vedkommende som rettmessig bruker av ressursen på det stedet, eller at vedkommende person brukte lokaliteten mye.

Slåtteplasser var det mange av, og regelen var at navnet på disse var knytta til en bestemt person. Det gjelder f. eks., Ándarládhusadji - Ándar (Anders) sin slåtteplass.⁶⁰

Gunnánládjosajuoppal - det lille vatnet som det løper ei elv gjennom som ligger ved Gunnán sin slåtteplass.⁶¹

I bydebruksområdet fins det også flere fiskevatn som knyttes til personer:

- Márget-Elle jávri - Ellen Margitdatters vatn, eller Margit Ellens vatn.
- Olle-P(i)er jávri - Per Ollesøns vatn
- Hánnujávri – Hánnu (Hans) sitt vatn⁶²

⁵⁹ Enkelte trekk av livet på denne eiendommen og i Deanodat, fra begynnelsen av 1900-tallet og utover, omtales av Møller 1986. Den kalles eiendommen «Fellesjord».

⁶⁰ Personnavn knytta til slåtteplasser finnes i meget stort antall, særlig i nærheten av bygda.

⁶¹ Gunnán - samisk innflytter fra Ohcejohk i Finland, i tida rundt første verdenskrig.

⁶² Det er ukjent hvem disse tre personene var.

16. govus Morššageaðgi Álddarbávtti vuolde. Govven S. Barlindhaug 2015

- Márget-Elle jávri - Márget-Elle dahje Márget Elle jávri.
 - Olle-P(i)er jávri
 - Hánnojávri – Hánnu (Hánssa) jávri⁵⁹
 Miellagiddevaš namma lea Čearretjávri – mii lea jávri váile miilla gili máttabealde. Namma sáhttá leat vuolgán čearrehis. Seamma jähkehahtti lea ahte das lea oktavuohta čearidit-vearbbain. Čearidanvejolašvuodat leat buorit dán jávrris. Dat lea coagis, ja doppe leat mánga mihtu suoinnit maid sáhttá čearidit.

Geassejávri nuorttabealde leat Riđoaivvit. Namma mearkkaša «oaiivvit gos leat leamaš stuorra bivdorokkit». Juopmoskoarru – lea váile miilla vuotnabađas eret vuona oarjjabealde. Juopmu lei dehálaš c-vitamiidnaresursa.

Mádjitsuovka – giligeavahanguovllus lea maiddái báikenama mii muitala ealli birra mii lea guhká leamaš jávkosis dán vuotnaguovllus, mádjit.

Čálalaš gáldut 1500–1600-loguin muitalit ahte mádjit lei okta dain elliin maid johtalansiiddat ovttas ávkkástalle ja hálldašedje sivas go lei nu divrras. Das lei fiinna biergu ja divrras náhkki.

Mádjibákša lei vel divrasat iešguđet dálkasiid dehálaš vuodđoávnناسين.⁶⁰ Dat maiddái geavahuvvui bivddedetiin baldit falláid mat bohte menddo lahka.⁶¹

Mádjit lea doaba mii ii goassige leat geavahuvvon Deanodagas. Dattetge gávdno báikenamma Mádjitsuovka, mii lea Giilláža lahka, okta mánjgga jogas mat golget oarjjabeale vutnii. Gili vuorrásat eai máhttán čilget nama ovdalgo gulle fas mádjit-sáni NRK Sámi Radio sádagiiin.⁶²

⁵⁹ Ii leat dihtosis geat dát golmmas ledje.

⁶⁰ Steckzén 1964: 155 ff.

⁶¹ Leem 1767: 204.

⁶² Diehtu John Larsenis, r. Deanodagas 1917:s, jearrahallamis cálliin 1976:s.

Et interessant navn er Čearretjávri - et vatn som ligger henimot en mil sør for bygda. Det kan ha navn etter fuglen čearrit-terne. Like sannsynlig er det at det har sammenheng med verbet čearidit - å slå gress som stikker opp over isen. Mulighetene for det skulle være svært gode på dette vatnet. Det er grunt og der er flere mål med gress som kunne utnyttes gjennom den nevnte teknikken.

Øst for Geassejávri/Sommervann finner man Riđoaivvit. Navnet betyr «haugene hvor det har vært store fangstfeller».

Juopmuskoarru - betyr syregresskaret - ligger henimot en mil fra fjordbotnen på vestsida av fjorden. Juopmu eller syregress var en viktig c-vitaminressurs.

Mádjitsuovka.- i bygdebruksområdet har man også stedsnavn som forteller om et dyr som lenge har vært uthydda i dette fjorddistriktet, beveren.

Skriftlige kilder fra 15-1600-tallet vet å fortelle at beveren var ett av de dyrene som sto under veidesiidaens fellesutnyttelse og administrasjon på grunn av at den var så verdifull. Den hadde fint kjøtt og kostbart skinn. Bevertelet var enda mer verdifullt som et viktig råstoff i medisiner av forskjellige slag. Det ble også brukt under fiske til å skremme vakk hval som ble for nærgående.

Det samiske ordet for bever er máđit. Det er et begrep som imanns minne har vært helt ute av bruk i Deanodat/Vestertana. Likevel har det eksistert i stedsnavnet Mádjitsuovka , som ligger i tilknytning til Giillaš, en av de mange elvene som munner ut på vestsida av fjorden. Eldre folk fra bygda kunne ikke gi noen forklaring på navnet før de igjen ble kjent med ordet máđit gjennom sendingene til NRK Sami Radio.

Morššageadgi er en stein som ligger i flomålet på nordsida av Álddarbákti. Navnet er danna av morša – hvalross og geadgi – stein – dvs. Hvalrossteinen. I lokal tradisjon heter det at den var en mye brukt hvileplass for hvalrossen den gangen dette dyret var vanlig i fjorden. Blant annet fortelles det at den sov der, med støttenene planta i steinen (figur 16).

1.4. Innsamling av materiale

Datainnsamlingen har foregått i nært samarbeid med lokalbefolkningen, både fra Deanodat/Vestertana og rein-driftssamer med lange tradisjoner i området. Bakgrunnen er erkjennelsen av at det er hos dem som bor i- og bruker et område at kunnskapen er, og at man ved hjelp av kart kan uttrykke denne kunnskapen slik at den også kan bli synlig og anvendbar for utenforstående. Et viktig prinsipp er at selve prosessen med å lage kart og tilhørende database, er basert på lokal deltagelse og at den er åpen og inkluderende. Jo bredere lokal deltagelse dess større utsagnskraft vil kartene ha som representative for området som undersøkes. Deltagende kartlegging kan på denne måten bidra til å styrke og beskytte tradisjonell kunnskap mot eksternt utnyttelse og bidra til at lokalsamfunnene selv i større grad kan delta i beslutningsprosesser og lykkes i å bli hørt.

Visualisering av stedfestet kunnskap på kart er ikke nødvendigvis bare positivt, for eksempel vil man på mange

Morššageadgi lea geadgi mii lea ullařá alde Álddarbávti davábealde. Báikkálaš árbrevierus muitaluvvo ahte morša olu geavahii dan vuoiňjastanbáikin dalle go dát ealli lei dábalaš vuonas. Earret eará muitaluvvo ahte dat odii doppe čálamat geadggi vuostá (16. govus).

1.4. Materálaid čohkken

Diehtočohkken lea dáhpáhuvvan ovttasbarggadettiin báikkálaš olbmuiguin Deanodagas ja boazosápmelaččai-guin geat leat guhká leamas guovllus. Sivvan dasa lea go sis geat áasset guovllus ja geavahit dan, lea máhttu, ja go kártta vehkiin sahttet gaskkustit dán máhtu vai dat maid-dái boahtá oidnosii ja ávkin olggobeale olbmuide. De-hálaš prinsihppa lea ahte ieš proseassa ráhkadit kárttaid ja dasa gullevaš diehtovuodu, lea vuodđuduvvon báikkálaš searvamii ja ahte dat lea rabas ja fátmasteaddji. Mađi eanet báikkálaš searvan, dađi stuorát gaskkustanfápmu lea kárttain representatiivvalažjan guvlui mii guorahallojuvvon. Oassálasti kárten sahtta dán láhkai nannet ja suddjet árbrevirolaš máhtu olgguldas ávkkástallama vuostá ja váikkuhit dasa ahte báikkálaš servodagat sahttet ieža eanet searvat mearridanproseassaide ja lihkostuvvat guldaluv-vot.

Báikái gullevaš máhtu visualiseren kárttas ii leat dušše positiivvalaš, ovdamearkka dihtii háliida mángga láhkai «darvehit» máhtu dihto áigodahkii, ja nu leat mielede sementeremin áddejumi mii lea historjjálaččat spesifihka ja relativvalaš. Dasa lassin lea máhttu mii gaskkustuvvo kárttas, vaikko lea dahkkon ovttas singuin geat dovdet iežaset geavahanguovllu, fragmenterejuvvon ja dievas-meahttun go buohtastahtta olbmuid máhtuin mii lea du-ohta eallima vuodđun. Ovdamearkka dihtii lei deanodatlaš Viggo Larsen nohkameahttun máhttogáldu (17. govus).

Su báikkiolbmot atne su ekspeartan, ja sii ávžuhedje Larsena searvat giedderegristeremidda gili ovddas. Viggo divrras máhttu dieđusge geahpeduvvui go dat maid son muitalii 6 vahku vánndardeami áigge eanadagas, galggai systematiserejuvvot ja turkejuvvot diehtovuddui. Vuos čállojuvvo girjjážii ja dasto systematiserejuvvo ja heive-huvvo diehtovuđđui, ja geográfalaš dieđut digitaliserejuvvoit ja turkejuvvoit kártaprográmmii. Dastoboahtá ođđa rievadanproseassa, nugo dán publikašuvnnas, gos máhttu heivehuvvo ja gaskkustuvvo. Nuppi dáfus sahtta máhtu, nugo dán publikašuvnnas, gaskkustit olusiidda ja maiddái olbmuide geain lea gullevašvuhta guvlui, muhto áasset eará sajis. Dát vuohki čohkhet ja visualiseret máhtu dagaha máhttolonohallama mas duddjo saji muhtinlágan kontinuitehii dan sadjái go rihkkut árbrevirolaš máhtu. Lagaš ovttasbarggu bokte báikkálaš máhttoolbmuiguin kártedettiin oažju vejolašvuđa doalahit oasi vássánáiggis dáláigái. Seammás láhčá dili nu ahte boarrásat eanadatáddejumi ja kulturmuittuid máhtu sahtta seailluhit. Dieđut mat leat čohkejuvvon dákkár kártema bokte ja turkejuvvon digitálalaččat, sahttet ovddastit «máhtobájkku» mii sahtta láhčit dili eanet gaskkusteapmái (nugo dát gihpa) daid osiide sámi servodagas main ii leat vuđolaš árbrevirolaš máhttu, ja nu váikkuhit máhttosird-

Figur 17. Viggo Larsen var kjentmann med en uvurderlig lokalkunnskap som i tillegg til, å dele av sin rike kunnskap også pakket sammen laksegarnene midt i sesongen for å delta i feltarbeidet. Foto S. Barlindhaug 2010.

måter «fryse» et sett av kunnskaper til et gitt tidspunkt, og dermed bidrar til å sementere en forståelse som er historisk spesifikk og relativ. I tillegg vil kunnskapen som formidles på et kart, på tross av at det er gjort i samarbeid med de som kjenner sitt bruksområde, være fragmentert og ufullstendig sammenlignet med folks kunnskap som ligger til grunn for det virkelige liv. For eksempel var Viggo Larsen fra Vestertana en uuttømmelig kilde av kunnskap (Figur 17).

Han ble av sine sambygninger utpekt som ekspert og oppfordret til å delta på bygdas vegne i feltregistreringene. Viggos rike kunnskap ble naturligvis redusert når det han fortalte underveis i løpet av 6 ukers vandring i terrenget skulle systematiseres og lagres i en database. Først blir det skrevet ned i en notatbok, og deretter systematisert og tilpasset en database og geografisk data blir digitalisert og lagret i et kartprogram. Deretter en ny omformingsprosess, som i denne publikasjonen, hvor kunnskapen tilpasses og viderefremidis. På den annen side vil kunnskapen, i en publikasjon som denne, kunne formidles til flere og ikke minst også til folk med tilhørighet til området men som bor andre steder. Denne måten å samle og visualisere kunnskap på muliggjør en kunnskapsutveksling hvor man i stedet for brudd med tradisjonell kunnskap, skaper rom for, en form for kontinuitet. Gjennom kartlegging i nært samarbeid med lokale kunnskapsbærere får man mulighet til å holde noe av fortiden til stede i nåtiden. Samtidig som en tilrettelegger for at kunnskap om eldre- landskaps-

17. govus. Viggo Larsen lei ofelaš móvssolaš báikkalaš máhtuin gii iežas máhtu juogadeami lassin maiddái čorgii luossafirpmiid guovdu bivdinággi searvat gieddebargui. Govven S. Barlindhaug 2010.

imii. «Geahpeduvvon ja darvehuvvon» máhttu dáidá leat dan veara? Dánlágan máhttočohkkema dehálaš eaktu lea ahte báikkalaš servodat beassá dárkkistit mo dieđut maid sii leat addán, geavahuvvoj ja gaskkustuvvoj.

Diehtomateríalas, mii lea dán publikašuvnna vuodđun, mii leat kárten sihke kulturmuittuid ja eará báikái gullevaš máhtu mii lea gullan boazodoalu, eanadoalu ja meahcás-tanealáhusaid iešguđet luondduriggodagaid mánggabealat ávkkástallamii. Dán publikašuvnnas áigut mii almmatge fokuseret kulturmuittuide, boarrásat áiggiid ja odđasat áiggiid geavaheami oinnolaš luottaide. Mii diktit buriid luomejekkiid, guollejávrriid ja gárdunguovlluid orrut dán vuoru.

Kulturmuittuid ektui árbeviolaš sámi geavahanguovllus nugo dat maid mii máinnašat dás, sáhttá olbmuid máhttu leat erenoamáš móvssolaš maiddái kulturmuitoháld-dašeapmái danne go sámi kulturmuittut leat lága vuodul ráfäidahton go leat badjel čuohte lagi boarrásat. Dat mearkkaša ahte báikkalaš máhttu ja ealli árbevierut sáhttet leat njulgestaga relevánttat automáhtalaččat ráfäidahton kulturmuittuid dulkomis, ja eará (norgga) kulturmuittut ges fertejít leat boarrásat go 1537 vai besset automáhtalaš ráfäidahtinrájá sisá.

Mii háliidat maiddái váldit ovdan eará dovdomearkka resursaguovllus Deanodagas ja olu eará sámi guovlluin. Min eanadat dáppe davvin «muitá bures». Sápmelaččat ja maiddái eará davvi eamiálbmogat leat «buressivdnidu-

forståelser og kulturminner kan leve videre. Data som er samlet inn gjennom slik kartlegging og lagret digitalt kan representere en «kunnskapsbank» som kan tilrettelegge for økt formidling (slik som dette heftet) til de delene av det samiske samfunnet som ikke har inngående tradisjonell kunnskap og dermed bidra til en fortsatt kunnskapsoverføring. Kanskje er det verdt prisen med «redusert og frosset» kunnskap? En viktig forutsetning med denne typen kunnskapsinnsamling er at lokalsamfunnet får beholde kontrollen med hvordan dataene de har bidratt med blir brukt og formidlet.

I datamaterialet som ligger til grunn for denne publikasjonen har vi kartlagt både kulturminner og annen stedfestet kunnskap knytta til reindriftas, jordbruks og utmarksnæringenes allsidige bruk av de ulike naturgogene. I denne publikasjonen skal vi imidlertid fokusere på kulturminner, de synlige sporene etter eldre tider og nyere tids bruk. Vi lar de gode multemyrene, fiskevannene og rypesnareområdene ligge i denne omgang.

I forhold til kulturminner i et tradisjonelt samisk brukssområde som det vi her omtaler, kan folks kunnskap være spesielt verdifull også for kulturminneforvaltningen. Dette fordi samiske kulturminner etter loven er fredet når de er over hundre år gamle. Det betyr at lokalkunnskap og levende tradisjoner kan være direkte relevant for tolkningen av automatisk freda kulturminner, mens andre (norske) kulturminner må være eldre enn 1537 for å komme inn under den automatiske fredningsgrensa.

Vi vil også trekke fram et annet særtrekk i ressursområdet rundt Deanodat/Vestertana og mange andre samiske områder. Vårt landskap her nord «husker godt». Samenes og også andre nordlige urfolk er «velsignet» med at deres kulturminner er synlige og gjenfinnbar mye lenger enn de fleste andre steder (Figur 18). Folk som har levd i nær samhandling med naturen, har derfor sett og opplevd mange av disse kulturminnene jevnlig og de er blitt en del av deres kunnskap. Dermed er det mange kunnskapsbærere som kan fortelle om eldre kulturminner og hvor de ligger. Deltagende kartlegging i samiske samfunn kan på grunn av de nordlige landskapenes evne til å bevare synlige spor med lang tidsdybde spille en særegen rolle. Det kan bidra til fortsatt kunnskapsoverføring også etter at levesettet har endret seg.

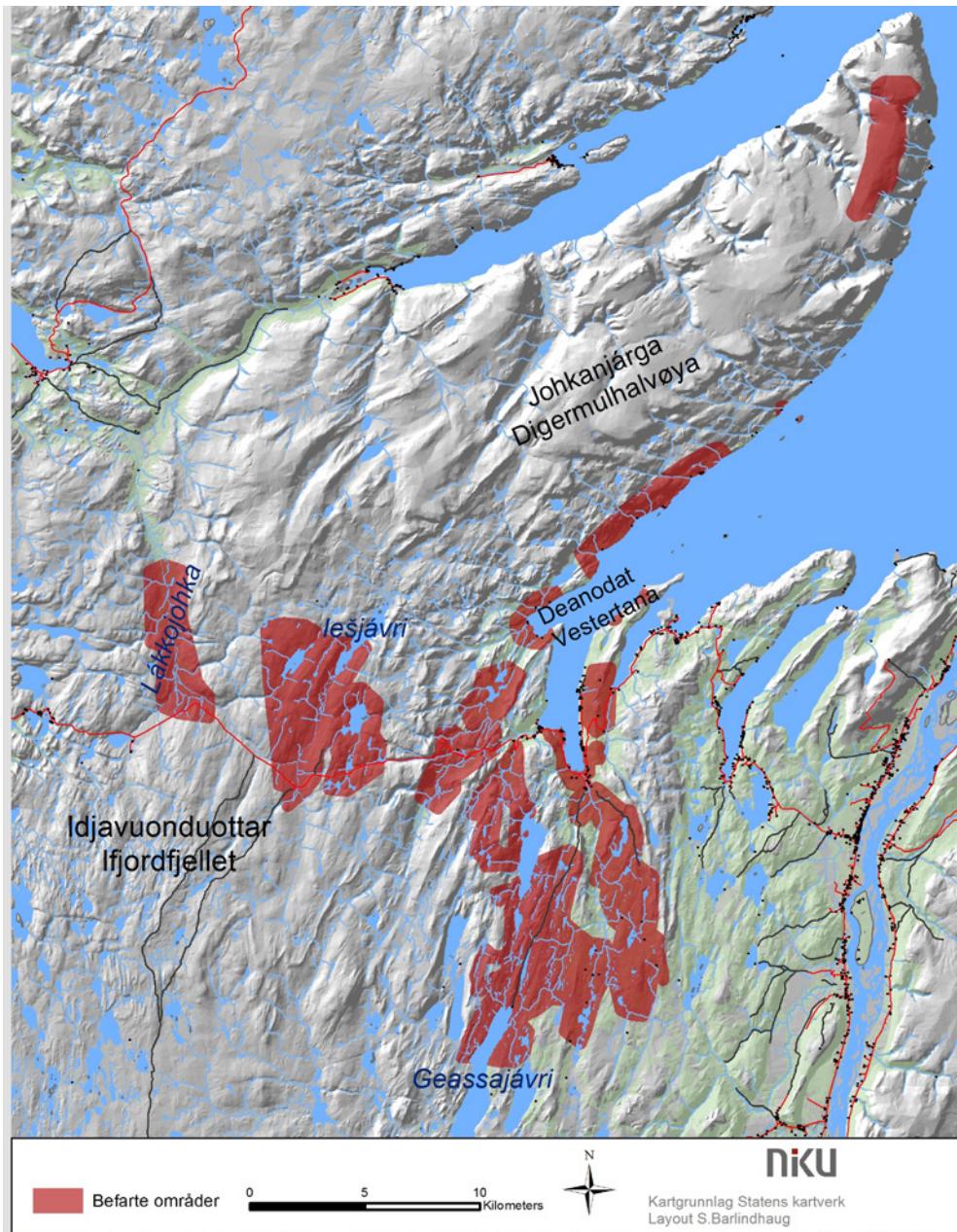
vvon» dainna ahte sin kulturmuittut leat oinnolaččat ja álki gávdnat guhkibut go eanaš eará sajiin (18. govus). Olbmot geat leat eallán luondu luondu lahka, leat danne oaid-nán ja vásihan olu dáid kulturmuittuid jámma, ja dat leat šaddan oassin sin máhtus. Danne leat olu máhttoolbmot geat sáhttet mualit boarrásat kulturmuittuid birra ja gos dat leat. Oassálasti kártemis sámi servodagain sáhttá leat erenoamáš rolla davvianadagaaid iešvuodžaid geazil seailluhit oinnolaš luottaid guhká. Dat sáhttá váikkuhit ain máhttosirdimii maiddái manjnjá go eallinvuohki lea rievdan.

Figur 18. Nordlige landskap "husker godt". Det være seg en godt tilgrodd men tydelig lavvopllass med ildsted og «bearpmet» av stein ved lešjohka eller i Suolovárluokta hvor Lasse Andre Anti poserer midt inni ei steinaldertuft. Foto S. Barlindhaug 2010.

18. govus. Davvieanadagat "muitet bures ". Sáhttá leat eanal-uvvan, muhto čielga lávvosadji árraniin ja geadgebearpmehiin lešjogas dahje Suolovárluovtas gos Lasse Andre Anti čuččoda guovdu geadgeágeduktásaji. Govven S. Barlindhaug 2010.

2. Kulturminneområder

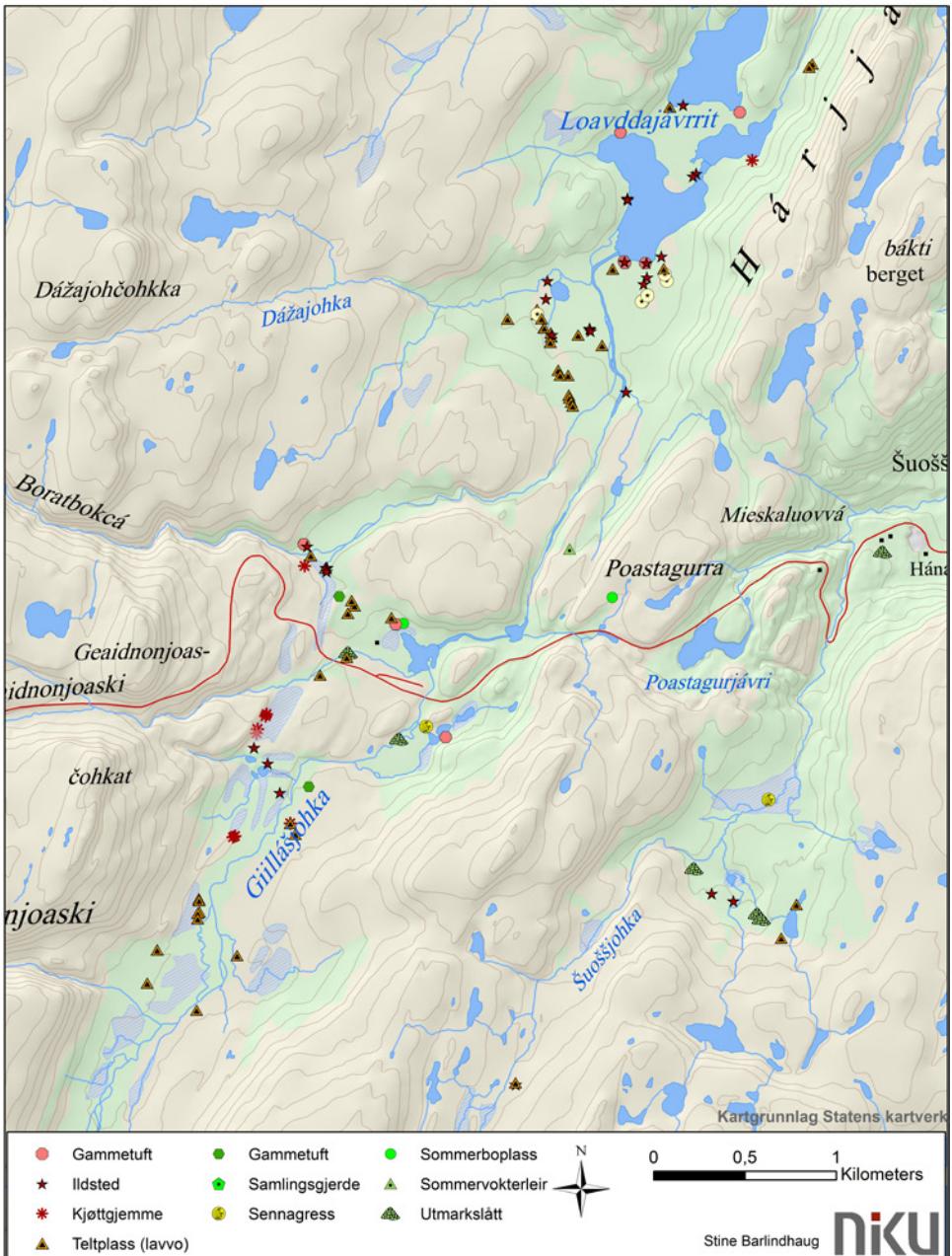
Bruksområdene til de som har levd og brukt disse områdene strekker seg over store avstander. Reindriftssamene har bruksområder som strekker seg fra finskegrensa sør for Kárášjoga/Karasjok og ut til ytterkysten. Området rundt Deanodat/Vestertana har de benyttet både vår, sommer og høst. Den fastboende sjøsamiske befolkningen har ved siden av husdyrholt og fiske også brukt innlandsområder til sine utmarksnæringer. Vi har ikke hatt mulighet til å gjøre feltbefaringer i hele dette området. På figur 19 ser man hvilke områder det er gjort kulturminneregistreringer i.

Kulturminneavmerkingen utenfor disse områdene er basert på intervjuer og samtaler med de som har delt sin kunnskap og markert på kart hvor de vet at det er kulturminner. Det finnes fortsatt mange kulturminner som ikke står på kartene, også i de områdene hvor vi har befart. Man klarer ikke å få med seg alt og selv om man ser et synlig spor, er det ikke sikkert man forstår at det er et kulturminne. De som besøker noen av de beskrevne områdene, kan derfor fort oppleve at der finnes flere kulturminner enn det kartene viser.

2. Kulturmuitoguovllut

Geavahanguovllut daid olbmuide geat leat eallán ja geavahan dáid guovlluid, leat stuorra gaskkaid duohken. Boazosápmelaččain leat geavahanguovllut mat vulget Suoma rájá rájes Kárášjoga máttabealde gitta olgoriddui. Deanodaga guovllu leat geavahan sihke giđdat, geasset ja čakčat. Fástaássi mearrasámi álbmot leat šibitdoalu ja guolásteami lassin maiddái geavahan siseatnanguovlluid iežaset meahcástanealáhusaide. Mii eat sáhttán dahkat gieddedidoštemiid olles dán guovllus. 19. govvosis oaidná main guovluin leat dahkon kulturmuitoregistreremat.

Kulturmuitomerkemát dáid guovlluid olggobealde leat vuodđuduuvvon jearahallamiidda ja ságastallamiidda singuin geat leat juogadan iežaset máhtu ja merken kártti gos sii dihtet leat kulturmuitut. Leat ain olu kulturmuitut mat eai leat kárttain, maiddái dain guovluin maid mii leat didoštan. Ii sahte oažžut mielde visot ja vaikko oaidná oinnolaš luotta, de ii leat sihkar ahte olmmoš ádde ahte dat lea kulturmuitu. Sii geat fitnet muhtun dán čilgejuvvon báikkiin, sáhttet danne oaidnit ahte doppe leat eanet kulturmuitut go dat maid kárttat čájehit.

Figur 20. Kartet viser registrerte kulturminner og kjente ressurssområder. Kartsymbolene i de to kollonnene til venstre representerer intervjudata og er ikke dokumentert i felt med gps.

20. govus. Kárta čájeha registrerejuvvon kulturmuiittuid ja duođaštuvvon resursaguovlluid. Kártasymbolat gurut beale guovtti kolonas čájehit jearahallandieduid, eai ge leat dokumenterejuvvon giettis GPS:in.

2.1 Loavddajávrit og Giillás

I områdene rundt Loavddajávrit og Giillás finner man en rekke spor etter både sjøsamenes og reindriftssamenes bruk (Figur 20). For bygdefolket langs fjorden har området blant annet bygd på gode forhold for både fiske, utmarksslått og snarefangst. I tillegg finnes her spor etter reindriftssamenes sommerboplasser og kortere opphold i forbindelse med reinflytting.

På lyngflatene på sørsiden av Loavddajávrit er det et høyt antall lavvoplasser samt en del mindre røyser og noen gammeluft. Også mellom de to vannene finner man spor etter bosetting og bruk. Kulturminnene er ikke godt synlig på avstand, men framtrer nokså tydelig når man kommer nært. På vestsida av Giillás og sør for vannet er det en stor åpen lyngslette hvor godt synlige lavvoplasser nærmest ligger på rekke i nord-sørlig retning. Kulturminnene er godt tilgrodd av lyng og de lavvoplassene som ligger inni skogholtet nærmere elva har i tillegg store bjørketrær som har vokst opp etter at lavvoplassene var ute av bruk. Alderen er derfor trolig over 100 år for mange av

2.1 Loavddajávrit ja Giillás

Loavddajávriid ja Giilláža guovlluin leat olu luottat sihke mearrasápmelaččaid ja boazosápmelaččaid geavaheamis (20. govus). Giliolbmuide vuonas lea guovlu addán earret eará buriid bivdo-, láddjen- ja gárdunvejolašvuodaid. Dasa lassin leat dáppe luottat boazosápmelaččaid geasseorohagain ja oanehat ássamiin johtima oktavuođas.

Danjaseatnamiin Loavddajávriid máttabealde leat olu lávvosajit ja smávit lánat ja muhtun goahtesajit. Maiddái dien guovtti jávrrí gaskkas leat ássama ja geavaheami luottat. Kulturmuiittut eai oidno guhkkin, muhsto oidnojít čielgasit go lahkona daid. Giilláža oarjjabealde ja jávrrí máttabealde lea stuorra, viiddis danasguolbba gos oinnolaš lávvosajit masá leat bállda-bállddalagaid davvi-mátta guvlui. Kulturmuiittut leat danasluvvan, ja dain lávvosajiin mat leat bohtus joga lahka, leat dasa lassin lagežat šaddan maŋjá go heite lávvosajiid geavaheames. Olu dáin kulturmuiittuin leat jáhkkimis danne badjel 100 jagi boarrásat. Mis eai leat dieđut geat vejolaččat leat geavahan daid olu lávvosajiid Loavddajávriid máttabealde. Nugo čilgiimet 1.2.

Figur 21. Lavvoplass med to og en bearpmet.
Foto S. Barlindhaug

21. govus. Lávvosadjji guvttiin ja ovttain bearpmehi-in. Govven S. Barlindhaug

kulturminnene. Vi har ikke opplysninger om hvem som eventuelt har benyttet de mange lavvoplassene sør for Loavddajávrrit. Som beskrevet i kap 1.2 benyttet utsjok-samene Johkan/Digermulhalvøya til sommerbeite fram til grensen mellom Finland og Norge ble stengt i 1852. De mange lavvoplassene ved Loavddajávrrit kan være spor etter deres bosetning enten under flytting eller om sommeren. Lavvoplasser framstår som oftest i form av ildstedet og tilhørende *bearpmet* som har vært inni lavvoen. Noen ganger kan man også se markeringen etter teltringen der steiner som har hvilt på lavvoduken/skinnene ligger igjen. *Bearpmet* er trestokker eller steiner lagt i rekke som markerer skillet mellom de ulike delene av gulvflata inni lavvoen. Det som er litt spesielt med de mange lavvoplassene i dette området, er at svært mange av dem bare har en *bearpmet* (steinrekke) fra ildstedet og mot inngangen, mens det framstilles i litteraturen at «standarden» er to (figur 21).

Viggo Larsen ble fortalt av en eldre reindriftsane at dette trolig var lavvoplasser benyttet i forbindelse med kortere opphold for gjeterne under vår- og høstflytting. På slike flyttinger var de ikke så mange og ordnet derfor bare til halve lavvoen. Videre fikk han opplyst at det er vanlig å orientere lavvoen slik at man sitter med ryggen mot vindretningen inni lavvoen for å unngå å få røyk mot ansiktet. I dette området har nesten samtlige lavvoplasser inngangen mot øst og *bearpmet* i nordlig halvdel, noe som kan tyde på at det ofte var vind fra nord i dette dalforet.

To lavvoplasser, oppå et smalt platå som nærmest er en knaus, øst for Loavddajohka vekker også undring der de ligger helt på kanten av en høy og bratt skrent ned mot elva. (Se lavvoplass i øvre høyre hjørne av kart figur 20 og foto figur 22).

Her har vært trangt om plassen utenfor teltet, men god utsikt over vannene og området rundt. Store bjørk vokser inni den ene lavvoplassen og vitner om høy alder. Margit

kapihtalis, de geavahedje Ohcejoga sápmelaččat Johkan-njárgga geasseorohahkan dassážii go Suoma-Norgga rádjá giddejuvvui 1852:s. Loavddajávriid olu lávvosajit sáhttet leat sin ássama luottat juogo jođidettiin dahje geasset. Lávvosajiin leat dávjá dušše árran ja gullevaš bearpmet mii lea leamaš lávus. Muhtumin sáhttá maiddái oaidnit lávvosajiid gos báhcán geađggit leat leamaš lávvohealmi/duljiid alde. Bearpmet leat muorat dahje geađggit mat leat biddjon ráidun mat earuhit iešgudet guolbeosiid lávus. Dat mii lea erenoamáš dán guovllu olu lávvosajiin, lea ahte olusiin dušše lea okta bearpmet (geadgeráidu) árranis uvssohii, ja girjjálašvuodas ges čuožžu ahte «standárda» lea guokte (21. govus).

Viggo Larsenii lea boarrásat boazosápmelaš muitalan ahte dáid lávvosajiid jáhkkimis geavahedje guodohead-djit oanehis áigge giđđa- ja čakčajohtima áigge. Dákkár johtimiin eai lean olu olbmot ja danne ordnejedje dušše beali lávus. Dasto muitaluvvui Larsenii ahte lea dábálaš cegget lávu nu, ahte olmmoš lávus čohkká selggolassii biggii vai dolla ii suovas ámadadjui. Dán guovllus lea masá buot lávvosajiin uvssot nuortta guvlui ja bearpmet davábealde, juoga mii orru čájeheamen ahte dán leagáda-gas lei dávjá davvebiegga.

Guokte lávvosaji, gáržes badjeeatnama alde mii lea masá dego lásis, Loavddajoga nuorttabealde boktá maiddái sáh-kiivuoda go leat alla henggohaga ravddas joga bajábealde. (Geahča lávvosaji olgeš čiegas 20. govvosa kárttas ja 22. govvosa govas).

Dáppe lea leamaš gárži lávu olggobealde, muho várddus jávrriide ja birastahti guvlu. Alla lagežat šaddet nuppi lávvosajis ja muitala ahte lea viehka boaris. Margit Alette Somby Anti jurddašallá ahte dat guokte bajábeale namuhuvvon lávvosaji badjin ávžžis/guras jáhkkimis leat oanehis ássamiid luottat giđđaohtimis. Nubbi jalggáš badjin ávžžis/guras sáhttá giđđat leat várddus ja bievlus, ja lea danne buorre sadji guodoheddiide jođidettiin.

Figur 22. Lavvoplass på kanten av bratt skrent ovenfor Loavddjohka. Foto S. Barlindhaug

Alette Somby Anti tenker at de to ovennevnte lavvoplassene høyt oppe i skaret trolig er etter korte opphold under vårflytting. Den lille flaten høyt oppe i skaret kan om våren by på både utmerket utsikt og bar mark og er derfor et fint sted for reingjeter under flytting. Somby Anti sine tanker om vårflytting støtter også opp under de arkeologiske funnene og uttalelsene til den eldre reingjeteren som Viggo Larsen hadde snakket med. Det svært høye antallet lavvoplasser med kun en *bearpmet* vitner om at dette området trolig har vært et ofte benyttet stoppested for gjeterne under flytting på vei til/fra sommerbeitene på Johkan/Digermulhalvøya.

Det ligger også 5 gammeluftufter rundt vannene. Disse framstår ved at man ser en lav voll som markerer formen på gamma som har stått der. Vollene dannes ved at torvvegene siger sammen og danner en voll når gamma kollapser. Etter hvert som tiden går gror sporene etter reisverk og andre strukturer til og man ser bare vollen som tegner seg i kontrast til terrenget rundt. Tre tufter som ligger i sørkanten av det sørligste vannet er helt overgrodd av vegetasjon, men skiller seg i tillegg til vollene også ut ved at det vokser mere gress på tuftene mens marka rundt har større innslag av lyng. Ei mye eldre tuft finner vi i sørøstenden av det nordlige vannet (Figur 23). Den er vegetasjonsmessig helt lik med terrenget rundt, og framtrer kun som et svakt omriss. I tillegg vokser det bjørk på veggvollen i sørkanten av tufta.

Den siste gammelufta som vi registrerte, på nordvestsida av det sørligste vannet, er imidlertid fortsatt lett å se med høye veggvoller og mye reisverk som fortsatt er synlig (Figur 24). Gamma er bygd på 1930-tallet av familien til Olaf Johansen som bodde i Máldovuotna/Vesterbukta. Gamma ble brukt i forbindelse med snarefangst, bærplukking og fiske. Man kan også fortsatt se restene etter et pigtrådgjerde som beskyttet de som brukte gamma mot en mannevond okse som en periode pleide å beite fritt i dette området. I området rundt det sørligste vannet finner man

22. govus. Lávvosadji herggohaga ravddas Loavddajoga bajábealde. Govven S. Barlindhaug

Somby Anti jurdagiiid giddajohtima birra dorjot maiddái arkeologalaš gávdnosat ja boarrásat guodoheaddji muitalusat geainna Viggo Larsen lei hálestan. Dat hirbmáti olu lávvosajit mas lea dušše okta bearpmet, čájehit ahte dát guovlu jáhkkimis dávjá lea geavahuvvon guodoheddjiid bisánansadjin jodidettiin geasseorohakhii/geasseorohagas Johkannjárggas.

Leat maiddái 5 goahtesaji jávrriid birra. Dát oidnojít vuollegis guhkédáleš bovdhan mat mearkkašit goadi hámi mii lea leamaš das. Bovnnat šaddet go darfeseainnit luoskkagit ja ráhkadit bovnna go goahti gahčá. Áiggi mielde eanaluvvet goahti ja eará struktuvrrat, ja olmmoš dušše oaidná bovnna mii čielgasit oidno birastahtti eanadaga konrástan. Golbma duktásaji mat leat lulit jávrri máttageahčen leat oalát eanaluvvan, muhto daid earuha bovnnaid lassin das ahte duktásajiin šaddet eanet suoinnit, ja birastahtti eatnamis ges lea olu dajas. Mealgat boarrásat duktásaji mii gávdnat davit jávrri máttageahčen (23. govus). Dat šadd á seamma láhkai go eanadat muđui ja aiddo dal de oidno dušše riekkisin. Dasa lassin šaddá lageš duktásaji mätta seaidnebovnna.

Manimuš goahtesaji maid mii registreriimet, lulit jávrri oarjedavábeale, lea almmatge ain álki oaidnit alla seaidnebovnnaiguin ja bures oinnolaš rikkiin (24. govus). Goadi huksii 1930-logus Olaf Johansen beará geat orro Máldovuonas. Goadi geavahedje gárduma, murjema ja bivdima olis. Sáhttá ain oaidnit biikaáiddi bázahusaid mat suddjejedje goađi ássiid bahás burru vuostá mii muhtun áigodaga lávii guohtut veiddalassii dán guovllus. Lulit jávrri guovllus leat maiddái olu árransajit ja geadgeráhkkanusat dahje duolba lánat.

Máttibus lahka geainnu mii manná Giilláža čáda, sáhtá mánggaid boarrásat lávvosajiid lassin gávdnat Om-mot-Ámmona (Amund Amundsen Utsi) vuorkágoadi bázahusaid. Vuorkágohtesadji lea hui oinnolaš ja lea Giillášluobbala oarjedavábealde. Ámmon-Amundis lei

Figur 23. Gammetuft som er helt tilgrodd med bjørketrær på veggvollen. Foto S. Barlindhaug

23. govus. *Goahesadji mii lea oalát eanaluvvan lagežiiguin seaidnebovnas. Govven S. Barlindhaug*

Figur 24. Olaf Johansen, Málđovuotna/Vesterbukt, bygde denne gamma på 1930-tallet. Foto S. Barlindhaug

24. govus. *Olaf Johansen Málđovuonas huksii dán goađi 1930-logus. Govven S. Barlindhaug*

også flere ildsteder og steinsetninger eller flate røyser.

Videre mot sør nærmere vegen som krysser Giilláš kan man i, tillegg til flere eldre lavvoplasser, finne restene etter lagergamma til Ommot Ámon - Amund Amundsen Utsi. Tufta etter lagergamma er svært tydelig og ligger litt nordvest for Giilášluoppal. Ámon-Amund hadde også ei brakke stående her, men den er i dag borte. Lenger vest, rett nord for der vegen svinger 180 grader, og vest for Borrebokcá ligger ei gammetuft etter en av sommerboplasse til Uhcca Ásllat-Aslak Somby og hans familie. Denne sommerboplassen var sist brukt i 1953 (Foto figur 7).

Vierkrattet langs Giilláš har gitt godt beite og skjul for rypene om vinteren og dermed skapt gode forhold for snarefangst. Oppå skrenten ovenfor det lille vatnet sør for veien, ser man ennå tydelig hvor gamma til Ole Amundsen fra Deanodat/Vestertana har stått. Gamma ble benyttet

maiddái bráhkká dáppé, muhto dat ii leat šat. Oarjele-appos, davábealde dakko gokko geaidnu mohkasta 180 gráda, ja Boratbovcá oarjjabealde lea okta Uhca-Áslaga (Aslak Somby) ja su bearraša geasseorohagaid goahtesadji. Dát geasseorohat geavahuvvui maijimuš 1953:(7. govvosa govva).

Siedgasuovka Giillázis lea addán buori guohtuma ja suoji rievssahiidda dálvet, ja nu addán buriid gárdun-vejolašvuodaid. Hejggohaga alde jávrráža bajábealde geainnu máttabealde oaidná ain čielgasit gos deanodat-lačča Ole Amundsena goahti lea leamaš. Goadi geavahedje gárduma olis gitta 1960-logu rádjai (25. govus).

Deanodatlaš Viggo Larsen geavahii guovllu gárdumii gitta 2010 rádjai (17. govus). Hejggohaga vuolábealde gokko Ole Amundsenis lei goahti ja jávrráža oarjjabealde, lávii Uhca-Áslaga (Aslak Somby) bearashuidnet, ja

Figur 25. Gamma til Ole Amundsen var i bruk fram til 1960-tallet og er nå i ferd med å gi seg over til naturen.
Foto S. Barlindhaug

25. govus. Ole Amundsena goadí geavahedje gitta 1960-lögu rádjai ja lea dál mieskamin. Govven S. Barlindhaug

i forbindelse med snarefangst fram til 1960-tallet (Figur 25).

Viggo Larsen fra Vestertana benyttet området til snarefangst helt fram til 2010 (Figur 17). Nedenfor skrenten der Ole Amundsen hadde sin gamme og vest for det lille vannet, pleide familien til Uhcca Ásllat-Aslak Somby å plukke sennagress, mens Morten Morten-Morten Mortensen og Piera Lemet-Klemet Persen fra Vestertana hadde utmarkslått i Mádjitsuvka (Beverkrattet) et lite stykke sørvest for sennagressmyra. På nordsiden av vegen, ved utløpet av Geaidnonjoskjohka i Giillášluoppal, hadde Per Halonen en av sine utmarksslåtter. (Opplysningsgene i avsnittet over er markert på kartet i figur 20).

2.2 Devkkešjávri - Iešjávri

Rundt Devkkešjávri er det mange spennende kulturminner man kan filosofere rundt; steinringer, skyteskjul, samlingsplasser og forrådsgroper samt diverse ledegjerder og andre systemer bestående av oppreiste steiner eller varder. Det meste er trolig knyttet til villreinjakt og/eller tamreindrift. Dersom man også tar veien forbi sørrenden av Iešjávri og langs elva videre sørover mot veien, finnes det flere lett synlige kulturminner, særlig lavvoplasser og forrådsgroper (figur 26).

Det er vanskelig å beskrive i detalj alt som finnes her, men vi skal trekke fram noen. Kulturminnene er ikke særegne i den forstand at de ikke finnes andre steder, men mer fordi det er usikkert hvordan man skal tolke dem. Man finner blant annet samme type strukturer på Varangerhalvøya i lignende høyreliggende og skogløse områder. Rundt Devkkešjávri og på høydedraget mot Iešjávri finnes en variasjon av ulike strukturer og konsentrasjoner av strukturer som noen ganger er vanskelig å sette inn i en klar sammenheng. Særlig tallrik er rekker med avlange steiner som har vært reist på høykant og blitt støttet av mindre

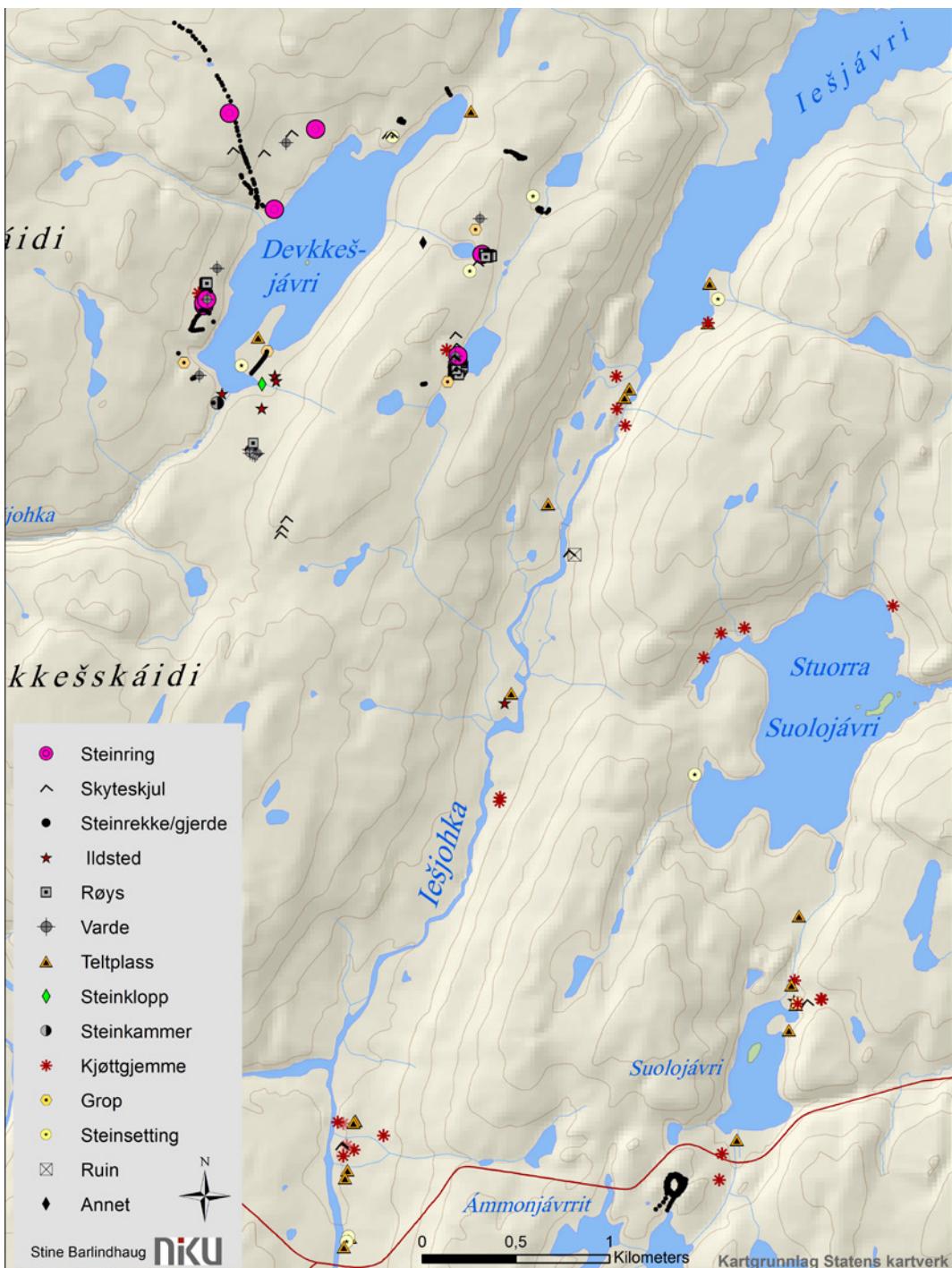
Morten-Mortenis (Morten Mortensen) ja Piera-Lemehis (Klemet Persen) lei niitu Mádjitsuvkkas veahá oarjemátatabealde suidnensaji. Geainnu davábealde, Geaidnonjoskjoga njálmmis Giillášluobbalis, ledje Per Halonenas niittut. (Dán teakstaoasi diedut leat merkejuvvon 20. govvosa kártii).

2.2 Devkkešjávri – Iešjávri

Devkkešjárris leat olu gelddolaš kulturmuittut maid sáhttá filosoferet: geadgerieggát, čilat, čohkkensajit ja biebmovuorkárokkit ja iešguđetlágan soaját ja eará vuogádagat main leat ceggejuvvon geadggit dahje urat. Eatnašat jáhkkimis gullet goddebivdui ja/dahje boazodollu. Jus manná Iešjávrri máttabeale ja joga mielde máttás geainnu guvlui, de gávdnojít máŋga álkít oinnolaš kulturmuittu, erenoamážit lávvosajit ja biebmovuorkárokkit (26. govus).

Lea váttis bienasta bitnii čilget buot mii lea dáppa, muhto mii váldit ovdan moadde. Kulturmuittut eai leat erenoamážat danne go eai gávdno eará sajiin, muhto danne go lea eahpesihkkarvuhta das mo daid galgá dulkot. Várnjárggas leat earret eará seammalágan struktuvrrat sullasaš alit jalggážiin. Devkkešjárris ja čielggis Iešjávrri vuostá leat olu iešguđetlágan struktuvrrat ja strukturrahkkanusat maid muhtumin lea váttis bidjat čielga oktavuhtii. Leat erenoamáš olu guhkdedáleš gedggiid ráiddut mat leat leamaš ceggejuvvon ja maid unnit geadggit eatnamis leat dorjon (eatnašat leat gahčan dál) (27. govus).

Gedggiid gaska lea dávjá moadde mehtera, eai dat leat leamaš gitta áidi, muhto várra muhtinlágan soadjá. Eará sajiin leat geadggit čoahkkásat ja sáhttet leat eanet doabman muhtunlágan áidin, erenoamážit jus leat henjen dahje gidden eará nohkkivaš elemeanttaid gedggiid gaskii. Nohkkivaš elemeanttaid ovdamarkka gávdna Devkkešjávri oarjemáttabeale njárggas gos čielgasit

Figur 26. Området rundt Devkješjávri og sørrenden lešjávri er særlig rikt på kulturminner knyttet til villreinfangst og reindrift.

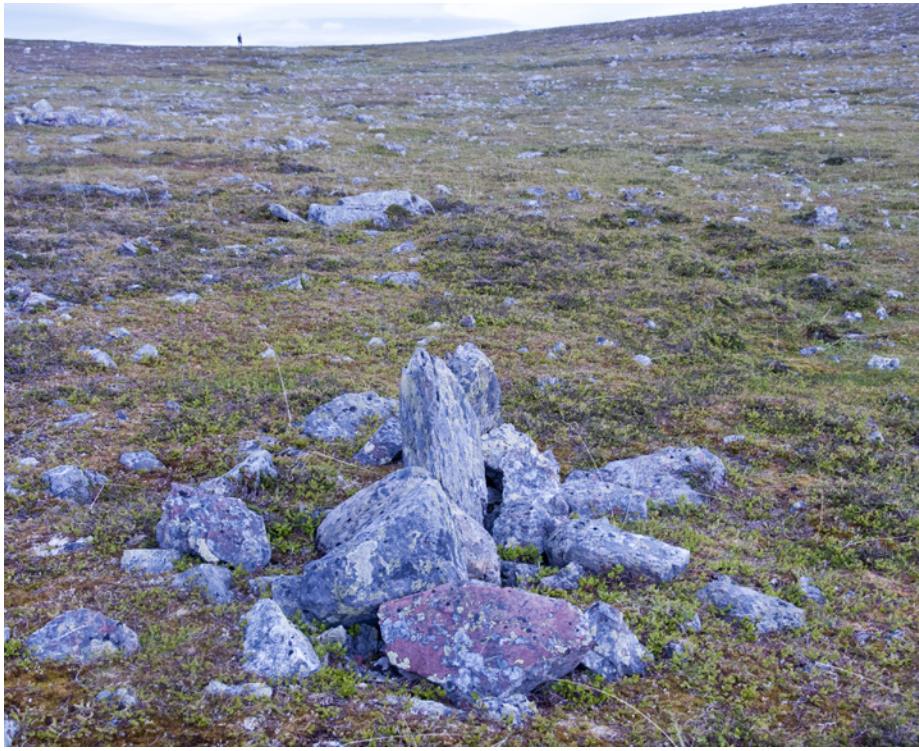
26. govus. Devkješjávrri guovllus ja lešjávri mättageahčen leat eroamáš olu kulturmuittut mat leat čadnon goddebivdui ja boazodollui.

stein nede ved bakken (de fleste er falt over ende i dag) (Figur 27).

Steinene står oftest med noen få meters mellomrom og har dermed ikke vært et lukket gjerde, men kanskje heller en form for ledegjerde. Andre steder står de tettere og kan i større grad ha fungert som et slags stengsel, særlig dersom det har vært hengt opp eller festet andre mer forgjengelige elementer mellom steinene. Et eksempel på sistnevnte finner man på neset sørøst i Devkješjávri hvor man tydelig ser en tett rekke med steiner som tidligere har stått på høykant. Steinrekka danner et stengsel tvers over innerste delen av halvøya og har gjort neset til en utmerket samlingsplass for rein (figur 28). Margit Alette Somby Anti forteller at hennes familie benyttet det samme neset i forbindelse med merking av kalver så sent som i 1961. Den gangen var det unger og hunder som utgjorde «gjerdet» langs foten av neset.

oaidná geađgeráiddu lávga mii ovdal lea leamaš ceaggut. Geađgeráidu lea dego áidi njárgga siskkimusas ja lea dagahan njárgga buorre čohkkenbáikin bohccuide (28. govus). Margit Alette Somby Anti muitala ah te su bearáš geavahii seamma njárgga miessemearcumii nu maijjit go 1961:s. Dalle mánát ja beatnagat ledje «áidin» njárgga siskkimusas.

Sullii 300 m allodagas jávri oarjemáttabealde leat 6 ura bealleriekkisin ja hábmejit 70 m guhkkosaš soajá, ja gos lea čilla soajá oarjedavábeale geažis. Davábealde lea stuorát borra mii soaitá leat biebmovuorkároggi mii lea eanaluvvan (28. govosa kárta vuolimusas olgeš bealde). Dás gánnáha vázzit viidáseappot Devkješjávrri birra oarjjabealde. Dalle mannat vuos 5 ura meaddel mat leat masá njulges linnjás parallella jávri máttagežiin, dápple lea maiddái geađgeborra, roggi ja árran.

Figur 27. Flere lange rekker/gjerder med steiner som har vært reist på høykant og skodd med mindre stein finnes i området rundt Devkkešjávri. Foto S. Barlindhaug

27. govus. Olu guhkes geadgeráid-dut-/áiddit mat leat leamaš ceggejuvvon ja daid dorjot unnit geadggit, leat Devkkešjávrii guovllus. Govven S. Barlindhaug

På en høyde ca 300 m sørøst for vannet ligger 6 varder i en halvsirkel og danner et ca 70m langt ledegjerde og hvor det ligger et skyteskjul i nordvestlig ende av rekken. Rett på nordsiden ligger en større røys som muligens kan være ei forrådsgrop som er kastet igjen (nederst til høyre på kartet i figur 28). Herfra er det vel verdt og ta turen videre rundt til vestsiden av Devkkešjávri. Man vil da først passere 5 varder som ligger tilnærmet på ei rett linje parallelt med sørrenden av vannet, her finnes også et steinkammer, ei grop og et ildsted.

På en stor flate ovenfor og på vestsiden av vannet er det flere linjer av ledevarder som går inn mot tre steinringer, i samme område finnes også en konsentrasjon med ledevarder som synes å ende opp i en samling med røyser som ligger tett på hverandre (Figur 29).

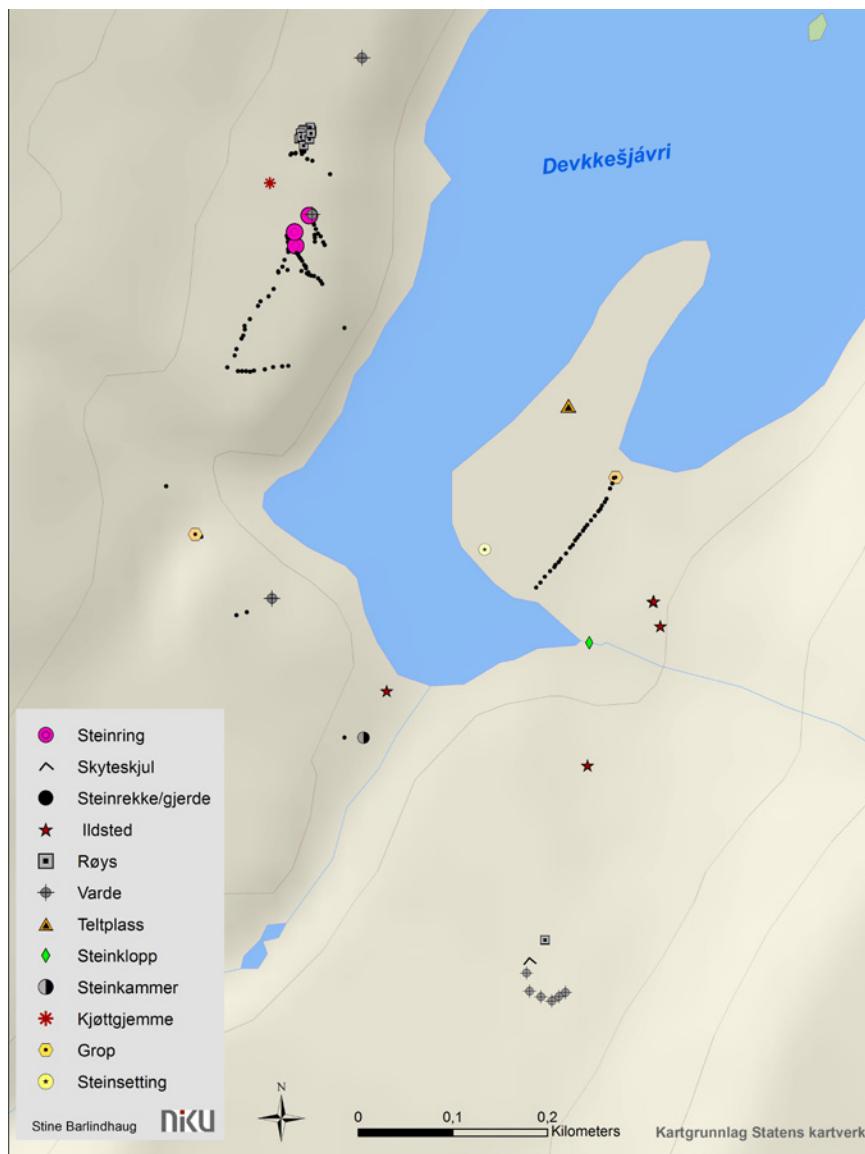
Det kan være nærliggende å tenke at man skulle samle/fange reinsdyr i disse ringene. Imidlertid har de en diameter på bare 3-4m og dermed begrenset verdi for samling av rein. De to steinringene lengst sør er godt synlig med en mur som er rundt $\frac{1}{2}$ m høy (figur 29), mens ringen lengst mot nord er klart eldre da den er mer sammenrast og nesten helt overgrodd og dermed også vanskeligere å oppdagе ved første øyekast (Figur 30). De tre steinringene kan også tolkes som offerringer knyttet til samisk førkristen religion, men ledegjerdene som leder inn mot ringene er i så fall vanskelig å tolke.

Stuorra jalggážis jávrri davábealde ja oarjjabeale leat mánga soadjaurralinnjá mat mannet golmma geadgerieg-gá guvlui, seamma guovllus leat maiddái soadjaurat mat orrot mannamin geadgelánaide mat leat bállda-bállddal-agaid (29. govus).

Sáhttá leat lunddolaš jurddašit ahte dáidda rieggáide áigo čohkket/giddet bohccuid. Almmatge lea daid diamehter dušše 3–4 m, ii ge heive danne čohkkemii. Dat guokte máttimus geadgerieggá oidnojít bures muvrrain mii lea birrasii $\frac{1}{2}$ m allat (29. govus), ja davimus riekkis ges lea čielgasit boarráseamos go lea eanet gahčan ja masá oalát eanaluvvan, ja nu lea maiddái váddásat fuobmáti dan vajot (30. govus). Dan golmma geadgerieggá sáhttá maiddái dulkot bálvvosrieggán eamioskkus, muhsto soaját mat mannet rieggáid guvlui, šaddá dalle váttis dulkot.

Birrasii 70 m davás guvlui seamma jalggážis lea fas nubbi soadjá, muhsto dát ges manná 12 látnii maid sáhttá dulkot gárdin, muhsto «gárddi» siste leat maiddái moadde lána. Dát leat eanet smávva lánažat ja earáláganat go bájabeale namuhuvvon soadjaurat (31. govus). Sturrodat lea dábálaččat su. 1 m diamehteris ja 0,5 m allat.

26. govvsosa kárttas mii oaidnit ahte gasku jávrri oarjjabealde manná guhkes soadjá vieltti bajás oarjedavás ja guokte geadgerieggá gárddi/áiddi lahka. Dasto leat birra jávrri vel okta geadgeriekki ja mánga čila, smávva soaját ja nu ain.

Figur 28. Detaljkart av området rundt den sørlige delen av Devkješjávri.

28. govus. Detáljakárta Devkješjávrri lulit guovllus.

Om lag 70m nordover på den samme flata ligger det ytterligere et ledegjerde, men dette leder imidlertid inn mot en samling på 12 røyser som kan tolkes å danne en innhengning, men det er også et par røyser inni «innhengningen». Disse er mer som små røyser og av en annen karakter

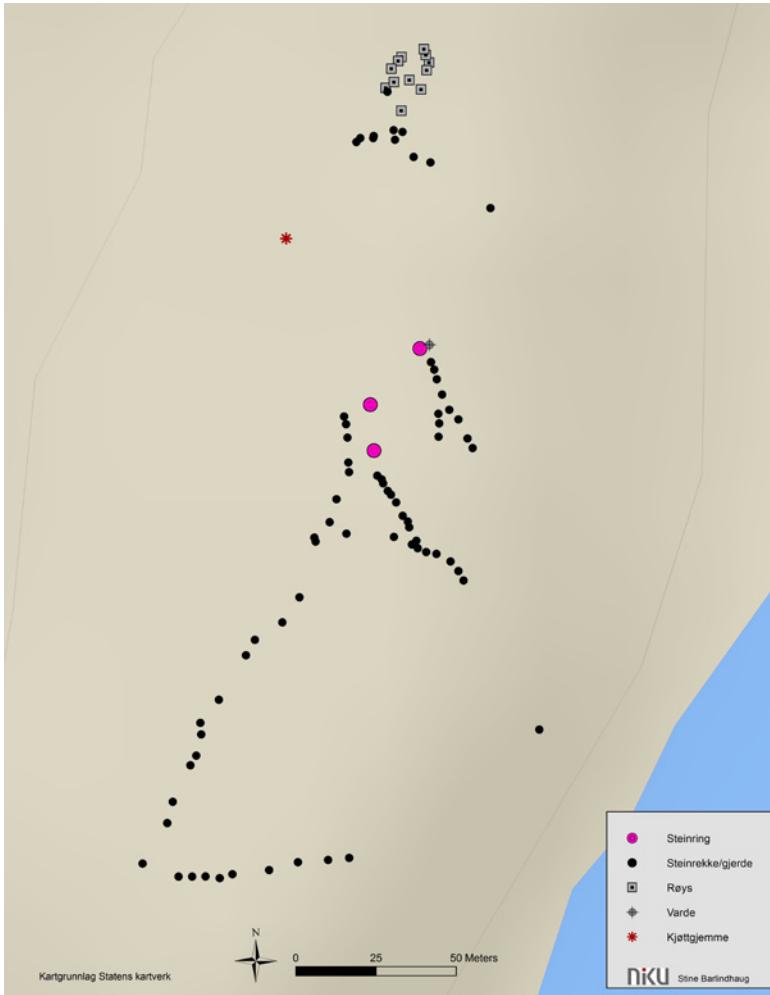
Čielggis/alážis gaskal Devkješjávrri ja Iešjávrri lea oðða gelddolaš guovlu smávva manjálas soadjaurračoak-káldagaiquin ja guovllut gos leat lánat mat belohahkii leat manjálagaid nu, ahte daid sáhttá dulkot gárdebázahussan (33. ja 34. govvosat). Orrot leamen erenoamáš olu dákk-

Figur 29. En av de tre steinringene vest for Devkješjávri, Lasse Andre Anti sitter på kanten av ringen.

Foto S. Barlindhaug 2010.

29. govus. Okta golmma geaðgerieggás Devkješjávrri oarjabealde, Lasse Andre Anti čohkká rieggárvadas. Govven S. Barlindhaug 2010.

Figur 30. Detaljkart i området med tre steinringer og flere ledegjerde, jf. Kart i figur 28.

30. govus. Detáljakárta guovllus gos leat golbma
geađgerieggá ja mán̊ggat soaját, gč. 28. govvosa kárta.

enn de forannevnte ledevardene (Figur 31). Størrelsen er oftest omlag 1 m i diameter og 0.5 m høy.

Av kartet i figur 26 ser vi at det fra midt på vannets vestside strekker seg et langt ledegjerde oppover skråningen i nordvestlig retning samt to steinringer i umiddelbar nærhet av gjerdet. Videre rundt vannet finnes det ytterligere en steinring og flere skyteskjul, små ledegjerder med mer. Oppå høydedraget mellom Devkkešávri og Iešjávri er det et nytt spennende område med samlinger av små ledevarder på rekke samt områder med gruppe av røyser som delvis står etter hverandre slik at de kan tolkes som rester etter innhengninger (Figur 33 og 34). Det ser ut til å være særlig mange av disse strukturene akkurat i dette området. Lignende strukturer finnes kanskje også flere steder utover Johkannjárga/Digermulhalvøya og sørover på Idjavuonduottar/Ijfjordfjellet.

Herfra kan man rusle tilbake via sørenden av Iešjávri og følge elva tilbake til veien. Her vil man passere flere teltboplasser, ildsteder og kjøttgjemmer og muligheten for å finne flere kulturminner er stor (Figur 26).

kár struktuvrrat addo dán guovllus. Sullasaš struktuvrrat gávdnojit várra maiddái eará sajiin Johkannjárggas ja máttás Idjavuonduoddarís.

Dás sáhttá vázzit ruovttoluotta Iešjávrri máttageahčái ja čuovvut joga ruovttoluotta geidnui. Dáppe johtá olu lávvosajiid, árraniid ja boraid meaddel ja sáhttá maiddái gávdnat eanet kulturmuittuid (26. govus).

Figur 31. Den eldste av de tre steinringene vest for Devkkešjávri, Viggo Larsen står litt nordøst for ringen.
Foto S. Barlindhaug

31. govus. Boarráseamos geadgeriekkis dan golmma geadgerieggás Devkkešjávrri oarjjabealde, Viggo Larsen čuožžu rieggá veahá nuortadavábeale. Govven S. Barlindhaug

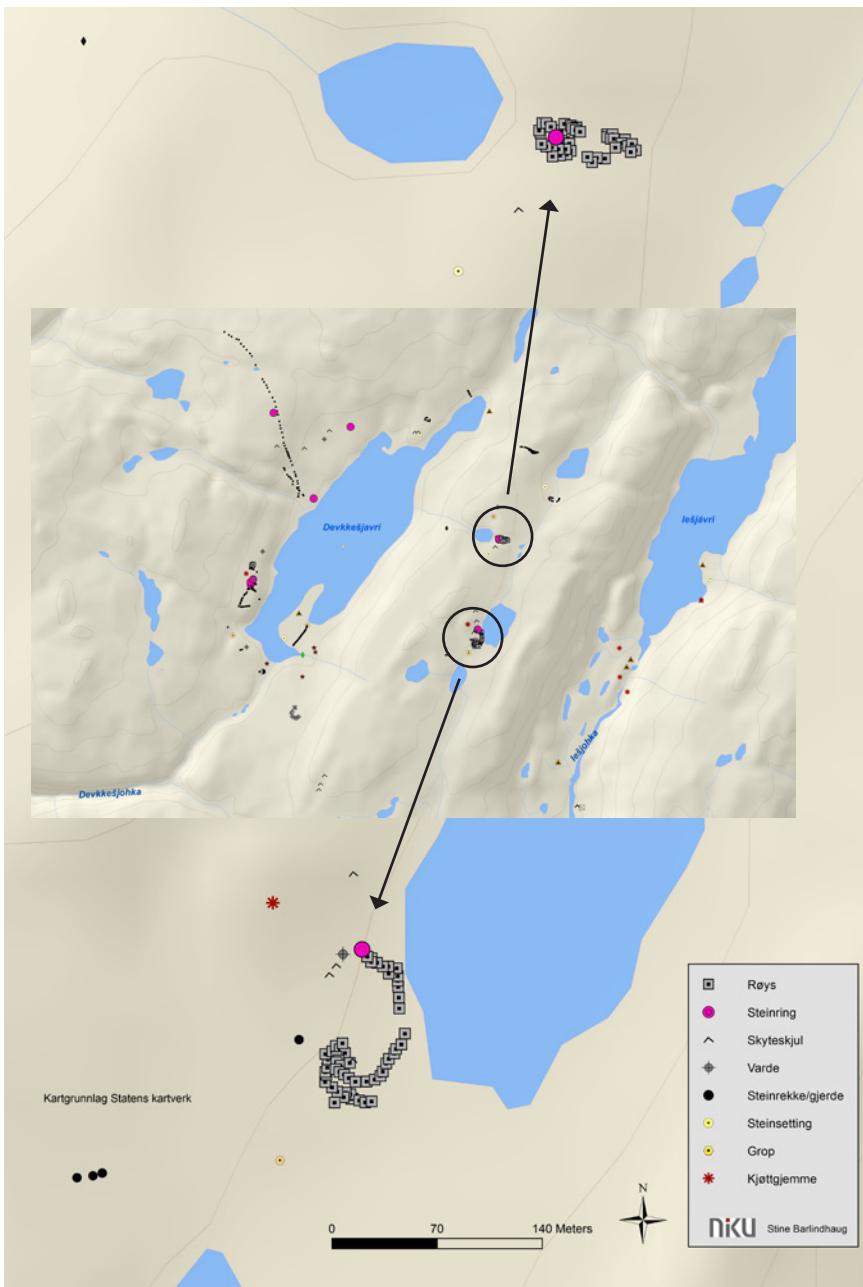
Figur 32. Samling med røyser på et avgrenset område ca 70 m nord for de tre steinringene. Foto S. Barlindhaug

32. govus. Lánat ráddjejuvvon guovllus su. 70 m dan golmma geadgerieggá davábealde. Govven S. Barlindhaug

Figur 33. Noen av røysene ved det sørligste vannet på kartet i figur 34. Foto S. Barlindhaug 2010

33. govus. Muhtun lánat máttit jávrpis 34. govvosa kártas. Govven S. Barlindhaug 2010

Figur 34. Kulturminner ved to mindre vann oppå høydedraget mellom Devkkejávri og lešjávri.

34. govus. *Kulturmuittut guovtti jávregáttis čielggi alde gaskal Devkkejávrri ja lešjávrri.*

2.3 Leaibbus og Hearablevrit – Geassejávri/Sommervann

Områdene rundt Leaibusvassdraget og Heargejávrit – Geassejávri/Sommervann har vært sentrale bruksområder for den sjøsamiske befolkningen med rike ressurser for både jakt/fangst, fiske, multebær, vedhogst, slåtteplasser osv. Det var særlig folk fra Deanodat/Vestertana som brukte området, men også Gohpi/Torhop hadde dette som sitt ressursområde. Kartet i figur 35 gir en oversikt over registrerte synlige kulturminner. I tillegg er kulturminner som ble merket av på kart i forbindelse med intervjuene, men som ikke senere ble registrert med GPS også tatt med. Disse ble enten ikke funnet eller at vi ikke har vært i det aktuelle området.

2.3 Leaibbus ja Heargejávrit – Geassejávri

Leibosa ja Heargejávriid – Geassejávrii guovlluin leat leamaš mearrasámi álbumoga dehálaš geavahanguovllut valjis bivdo-, guolástan-, murjen-, murren- ja láddjen-resurssaiguin. Erenoamážit deanodatlaččat geavahedje guovlu, muhto maiddái gohpelaččat geavahedje dán resursaguovlun. 35. govvsota kártaas lea bajilgovva registrerejuvvon oinnolaš kulturmuittuin. Dasa lassin leat kulturmuittut mat merkejuvvojedje kártii jearahallamiid oktavuođas, muhto mat manjá eai leat registrerejuvvon GPS:in, maiddái váldon mielde. Dáid juogo eat gávdnan, dahje eat leat fitnan namuhuvvon guovllus.

2.3.1 Leaibbus

Dalføret er frodig med bjørkeskog, myr og vierkratt (figur 36). Små ildsteder, lavvoplasser og andre unnselige kulturminner kan derfor være vanskelig å få øye på. Den beste tiden for kulturminneregistreringer i slike områder er like etter at snøen er forsvunnet eller seinest på høsten når planter og gress har visnet ned. På tross av ustrakt bruk gjennom historien er det helst sporene etter de større konstruksjonene som gammeluftet det er lettest å få øye på i den frodige vegetasjonen (figur 37). Det står en rekke gammer som fortsatt er i bruk i området. Spor etter reindriftssamenes bruk og bosetting finnes også jevnt spredt rundt, men mange flere ligger nok skjult i skog og kratt. Potensialet for å finne langt flere kulturminner er derfor stort. Man skal også ha i mente, når man ser på hvordan en del av gammene har vært lokalisert, at de ofte har vært brukt om vinteren i forbindelse med snarefangst og isfiske. Vierkrattet som om sommeren rager høyt og nærmest er ugjennomtrengelig representerer om vinteren utmerkede snarefagsområder som en lett beveger seg på ski gjennom, våte myrområder og vann representerer fine flater å gå på ski på og i tillegg har man godt med ved i umiddelbar nærhet.

Det finnes mye kunnskap om hvor det har vært gammer og hvordan området har vært brukt, men vegetasjonsbildet medførte at vi her, i motsetning til de andre befarte områdene, ikke fant alle kulturminnene vi hadde fått opplyst om fra informanter og litteratur. På kartet i figur 35 har vi derfor også tatt med kulturminner som er omtalt, men som ikke er registrert med GPS fordi vi enten ikke fant dem eller at vi ikke har befart det aktuelle området. I likhet med de andre områdene fant vi også her en rekke kulturminner som ikke var opplyst om i intervjuene.

På kartet i figur 38 har vi i tillegg til dokumenterte kulturminner (sort diamant) også visualisert kunnskap om ulike typer landskapsbruk som man ikke finner fysiske spor etter. De røde linjene er en skjematiske fremstilling av kunnskap om utmarksbruk som er kartlagt gjennom intervjuer og annen tilgjengelig informasjon. Kartet viser kun et utsnitt av undersøkelsesområdet, men illustrerer intensiteten av bruk. For ordens skyld gjøres det oppmerksom på at multeområdene og fiskevann ikke er tatt med.

Nordvest for Dápmotjávri finnes tre «generasjoner» med gammer side om side (Figur 39 og oransje sirkel på kart i figur 40). Der står i dag en flott og velholdt gamma som ble reist tidlig på 1980-tallet og som ble utvida og renoveret i 2010. Noen få meter nord for gamma finner vi ei godt synlig gammeluft som var i bruk på 1960 og 70-tallet. I nordøstlig hjørne av denne gammelufta ser man ennå restene etter vedovnen og pipa. Piperøret var hentet fra Buonzigoahti som når denne gamma ble bygd gikk ut av bruk og det samme piperøret var laget av flyvrakrester fra et styrtet fly fra 2. verdenskrig. Da Reidar Larsen, Kristian Gundersen og Sabba Amundsen bygde gamma på tidlig 1960-tallet, traff de på en gammel bålpllass under hjørne av den nordvestlige veggen. Sabba uttalte da at de ikke burde bygge her fordi de ikke ville få fred, men gamma

2.3.1 Leaibbus

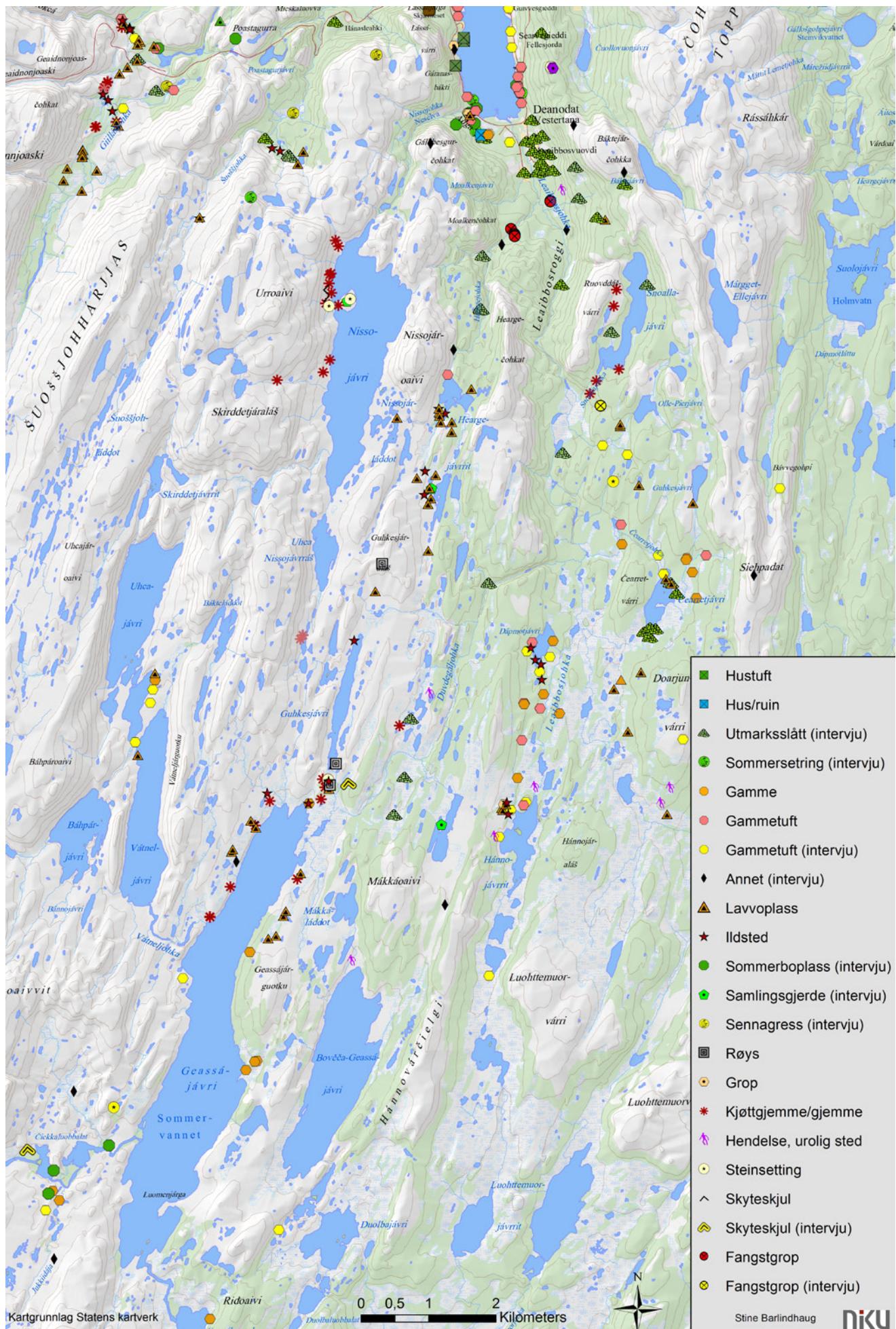
Vuomis lea šattolaš lagešvuovdi, jeakkit ja siedgasuokkat (36. govus). Smávva árransajiid, lávvosajiid ja eará unnán oinnolaš kulturmuittuid sahtta leat váttis fuobmát. Buoremus áigi registeret kulturmuittuid dákkár guovllus lea dakka maŋŋá go muohta suoddá dahje maŋŋit čakčat go šattut ja suoidni leat goldnan. Vaikko guovllu leat geavahan olu áiggiid čađa, de leat stuorát ráhkkanusaid luottaid nugo goahtesajiid álkimus fuobmát šattolaš vegetašvnas (37. govus). Guovllus leat olu goadit mat ain geavahuvvojt. Boazosápmelaččaid geavaheami ja ássama luottat leat miehtá, muhsto eanet luottat leat čihkkon vuvddiide ja suovkkaide. Lea danne stuorra vejolašvuota gávdnat mealgat eanet kulturmuittuid. Galgá maiddái muitit ahte go oaidná gos muhtun goadit leat leamaš, de leat dávjá geavahuvvon dálvet gárduma ja juonjasteami olis. Siedgasuokka mii geasset lea allat ja suohkat ahte illá beassá čađa, lea dálvet buorren gárdunguovlun man čađa álkit beassá čuoigga, jeakkit ja jávrit leat buorit čuoigansajit ja dasa lassin lea olu muorra dastán.

Lea olu máhttu das gos leat leamaš goadit, ja mo guovlu lea geavahuvvon, muhsto vegetašuvdna dagahii ahte mii dáppe, eará didoštuvvon guovlluid ektui, eat gávdnan buot kulturmuittuid maid birra leimmet ožzon dieđu informántain ja girjjálašvuodás.

35. govvosa kárttas mii leat danne maiddái váldán mielde kulturmuittuid mat leat máinnašuvvon, muhsto eai leat registrerejuvvon GPS:in sivas go mii juogo eat gávdnan daid, dahje eat didoštan guoskevaš guovllu. Seamma láhkai go eará guovlluin, de mii gávnnaimet maiddái dáppe olu kulturmuittuid maid birra ii lean mitaluvvon jearahallamiin.

38. govvosa kárttas mii leat duođaštvuvvon kulturmuittuid lassin (čähppes diamánta) maiddái visualiseren máhtu iešguđetlágan eanadatgeavaheami birra main eai gávdno fysalaš luottat. Rukses sárgát leat bajilgovalaš ovdanbuktiin máhtus meahcástallama birra mii lea kártejuvvon jearahallamiid ja eará olámuttu dieđuid bokte. Kárta čájeha dušše oasi guorahallanguovllus, muhsto maiddái geavaheami intensitehta. Háliidat fuomášuhttit ahte luomeguovllut ja guollejávrit eai leat váldon mielde.

Dápmotjávri oarjedavábeale leat golbma «goahtebuolvvá» bálddalagaid (39. govus ja oránša riekkis 40. govvosa kárttas). Doppe lea dál stuorra ja burez áimmahuššon goahti mii huksejuvvui 1980-logu álggus, ja mii stuoriduvvui ja oðasmahttojuvvui 2010:s. Moadde mehtera goadí davábealde lea oinnolaš goahtesadji mii geavahuvvui 1960- ja 1970-loguin. Dán goadí nuortadavvenurkkis oaidná ain muorrauvnna ja bohcci bázahusaid. Bohcci lei vižzon Buonzigoadis man dalle, go dát goahti huksejuvvui, heite geavaheames, ja seamma bohcci lei ráhkaduvvon bázahusain gahččan girdis 2. málmmisoađis. Dalle go Reidar Larsen, Kristian Gundersen ja Sabba Amundsen huksejedje goadí 1960-logu álggus, de gávdne dološ árransaji oarjedavveseainni nurkki vuolde. Sabba dajai dalle eai galggašii hukset dása go dalle eai oččošii ráfi, muhsto goadí huksejedje liikká báikái. Aiddo dán goadis gulai Reidar Larsen čielgasit mánga jagi maŋŋá olbmo

Figur 35. Oversikt over kjente synlige kulturminner, både de som er registrert i felt og de som ble merket på kart i forbindelse med intervjuene.

35. govus. *Bajilgovva dovddus oinnolaš kulturmuittuin, sihke dat mat leat registrerejuvon giettis, ja dat mat merkejuvvodje kártii jearahallamiid oktavuođas.*

ble likevel oppført på stedet. Nettopp i denne gamma opplevde Reidar Larsen flere år senere tydelig å høre skrittlyden i snøen av en person som kom gående utenfor. Personen banka tre ganger i pipa med en stokk, og Reidar tenkte at det var Kristian Gundersen som kom. Han ventet ca en halv time men ingen kom inn og gikk ut for å sjekke hvor han ble av. Utenfor var det ingen og i snøen var det heller ingen fotspor. Han lå enda der en hel uke alene. Andre hadde også lignende opplevelser hvor de tydelig hørte at det kom folk, men at ingen kom inn og ingen spor var å finne i snøen utenfor.

Ytterligere noen få meter mot nordvest helt inn i kanten på myra ligger ei ennå eldre gammelstuft som er helt overgrodd av gress og hvor man kun ser svake voller etter veggene. Denne tufta var ikke mulig å se i juli måned i 2010, men ble oppdaget året etter (2011) i forbindelse med en oppfølgingstur hvor vi kom til stedet kun dager etter at snøen hadde smeltet. Det har ikke vært ovn i denne gamma, man ser at det har vært et åpent ildsted i østkanten av tufta. Gamma synes å ha hatt et lite rom/tilbygg i sørenden. Det var kanskje en stall for hest eller okse som ble brukt til å kjøre ned ved om vinteren. (foto figur 39)

Et annet mye omtalt «urolig» sted er på vestsiden av Hánnojávri (hendelse) som det knytter seg flere historier til. Den mest kjente er kanskje om Lásse-Johanasa (Johannes John Larsen Anthi) som for salg dreiv med garnfiske på fjellvann om vinteren. Han avslutta som oftest fisket like før jul, og historien er fra ett år mens han dreiv og avslutta sesongen og gjorde seg klar til å dra ned til bygda. Etter en lang arbeidsdag hvor han først hadde gjort seg ferdig ved Geassejávri og så gått over til Hánnojávri og tatt opp alle garnene der, la han seg i gamma på vestsida av vannet for å sove. På kvelden mens han lå på brisken med fyr i ovnen hørte han en kraftig vind komme brått og uten at døra gikk opp ser han at det reiste seg en stor skikkelse inne i gamma. Skikkelsen trakk seg ut av gamma igjen uten at det skjedde noe mer. Neste morgen da han gikk ut så han garnsekken nede på isen men regna med at skikkelsen fra kvelden i forveien også var der ute på isen, så han gikk rett til bygda uten garnsekken sin. Han var så preget av det han hadde opplevd at folk trodde han var syk og det tok flere uker før han turte å gå opp igjen og hente garnsekken. Han sov aldri i den gamma igjen. Tufta etter den omtalte gamma har vi ikke klart å finne på tross av gode angivelser, kanskje var det meningen at den ikke skulle bli funnet igjen. Hans barnebarn Reidar Larsen, fikk denne historien fortalt av sin bestefar med beskjed om å ikke overnatte på dette stedet. Han fikk samtidig vite at han heller ikke måtte overnatte ved nordvestenden av Bovča-Geassejávri/Lille Sommervann, eller i området Duvdegáldu (Figur 35). Gjorde han det, ville han måtte flytte på seg i løpet av natten.

En annen hendelse fra samme område er fra multetida da noen så at det var to personer på myra rett nord for Hánnojávri og at de hadde bål. Da man etter en stund gikk bort for å hilse på, var der verken folk eller bållass å finne. Senere på vinteren gikk noen tilbake til samme sted

vázzimin olgun muohntagis. Olmmoš čoalkalii golbmii bohccái soppiin, ja Reidar jurddašii ahte Kristian Gundersen dat bodii. Son vurdii sullii tiibmabeali, muhto ii oktage boahtán sisa, ja son manai olggos geahčat gosa son jávkai. Olgun ii lean oktage, eai ge muohntagis leat luottat. Son orui ain olles vahku okto doppe. Earát leat maiddái vásihan sullasačaid ja čielgasit gullan olbmuid boahtimin, muhto ii oktage boade sisa, eai ge vuhtto luottat olgun.

Vel moadde mehtera oarjedavás gitta jeaggeravddas lea vel boarrásat goahtesadjí mii lea oalát suidnon, ja mas addo dal de vuohttá seaidnebovnnaid. Dát sadji ii oidnon 2010 suoidnemánu, muhto fuomášuvvui jagi manjá (2011) čuovvolanmátkki olis mas mii joavddaimet báikái dušše moadde beaivvi manjá go muohta lei suddan. Dán goađis ii leat leamaš uvdna, muhto oaidná ahte lea leamaš rabas árran goahtesaji nuortaravddas. Goadis orru leamaš smávva lanjaš/laktavisti máttageahčen. Dáiddii leat stállja heastta dahje burru várás man geavahedje geasehit vulos muoraid dálvet. (39. govvsota govva)

Eará olu máinnašuvvon «muosehis» báiki lea Hánnojávri oarjabealde masa gullet olu fearánat. Dovdoseamos lea várra Lásse-Johanasa (Johannes John Larsen Anthi) birra gii vuovdima várás juopastii jávriin dálvet. Son heittii dábálaččat juopjasteames ovdalaš juovllaaid, ja fearán lea muhtun jagi go lei loahpaheamen bivdináigodaga ja ráhkaneamen vuolgit vulos gillái. Guhkes bargobeavvi manjá, mas vuos lei čorgen bivdosiid Geassejávris ja dasto mannan Hánnojávrái čorget sáimmaid, de velledii nohkkat goahtái jávrii oarjabealde. Eahkedis go veallái reatkkáid alde dolla vel uvnnas, de gulai garra biekka fáhkkáboahtimin, ja vaikko uksa ii rahpasan, de oinnii stuorra hámi čuožzileamen goađis. Hápmi guđii goađi, ii ge mihkkege dáhpáhuvvan. Boahtte idida go manai olggos, de son oinnii sáibmaseahka jávrii alde, muhto árvvoštai ahte ievttá eahkeda hápmi maiddái lei doppe, nu ahte son manai njuolga gillái sáibmaseahka haga. Son lei nu ráimmahallan das maid lei vásihan ahte olbmot navde su buohccán, ja golle mánga vahku ovdalgo duosttai mannat bajás fas viežzat sáibmaseahka. Son ii oađdán šat goassige dien goađis. Mii eat leat nagoden gávdnat máinnašuvvon goahtesaji vaikko leat ožzon buriid bagadallamiid, ii galgan várra šat gávdnot. Iežas áddjubii, Reidar Larsenii, muitalii áddjá ja diedihii ahte ii galgga idjadit dán báikkis. Son beasai seammás gullat ahte ii galgan ge idjadit Bovča-Geassejávri oarjedavágeahčen, ii ge Duvdegáldu guovllus (35. govus). Jus nu dagai, de fertii son ihkku sirdit eará sadjái.

Eará dáhpáhus seamma guovllus lea luomeágge go muhtumat oidne guokte olbmo jeakkis Hánnojávri aiddo davábealde, ja ahte sudnos lei dolla. Go sii veahá manjelaš vulge dearvvahit, de eai gávdnan olbmuid, eai ge dollasaji. Dálvet manne muhtumat ruovttoluotta seamma báikái hástalit sin geat ledje albmanan doppe árabut ja bivde sin albmanit fas. Ii oktage ihtán, muhto neavrres-dálki bodii sadjái.

Moadde kilomehtera Hánnojávri nuortadavábeale lea

Figur 36. Deler av Leabbus med Dápmotjávri fremst og Čearretjávri bak til høyre. Foto S. Barlindhaug 2011

36. govus. *Oassi Leibosis. Dápmotjávri lea lagamusas ja Čearretjávri ges maŋábealde olgešbealde. Govven S. Barlindhaug 2010*

for å utfordre de som hadde vist seg der tidligere og ba dem vise seg igjen. Ingen viste seg, men de fikk i stede et fryktelig uvær.

Et par kilometer nordøst for Hánnojávri ligger Doarjun-várri hvor folk som har ferdes i årenes løp har støtt på en

Doarjunvárri gos olbmot geat leat soaittahagas gávdnan unna gárddáža mii lea dahkkon lagešrunnguin, vári davábealde. Muitaluvvo ahte almmáiolmmoš velledii nohkkat gárdái. Son morihii máŋgii das go «soames» ravgguhii su oalaggi ja bivddii su mannat. Go almmái loahpas áddii ahte ii leat niegadeamen, de čuožžili ja

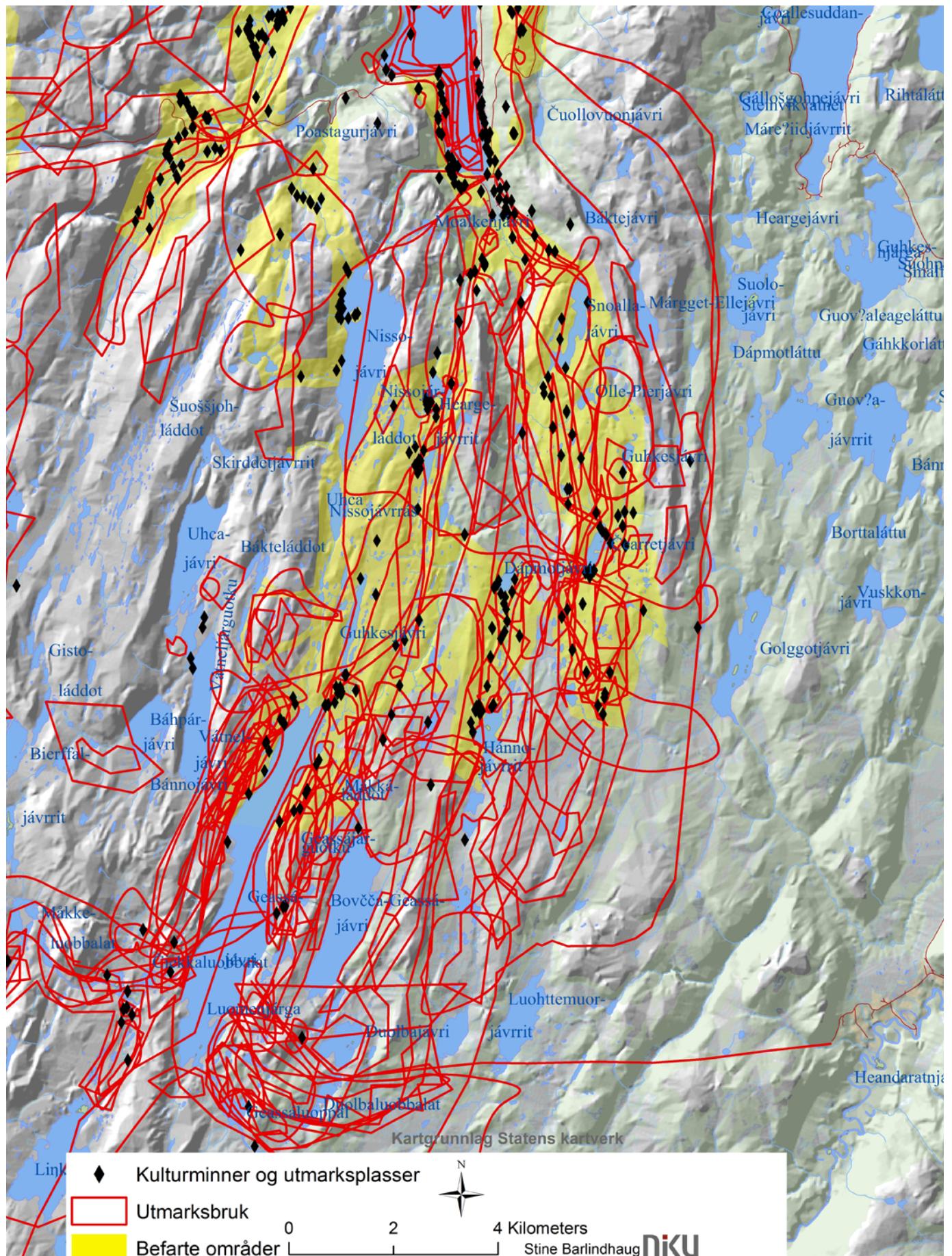

Figur 37. Viggo Larsen, Deanodat/Vestertana står inni tufta til Kristian Gundersen sin gammel i Buonzigoahti. Gamma gikk ut av bruk på 1950-t. Foto S. Barlindhaug 2010

37. govus. *Deanodatlaš Viggo Larsen čuččoda Kristian Gundersena goahtesajis Buonzigoađis. Goadi heite geavaheames 1950-logus. Govven S. Barlindhaug 2010*

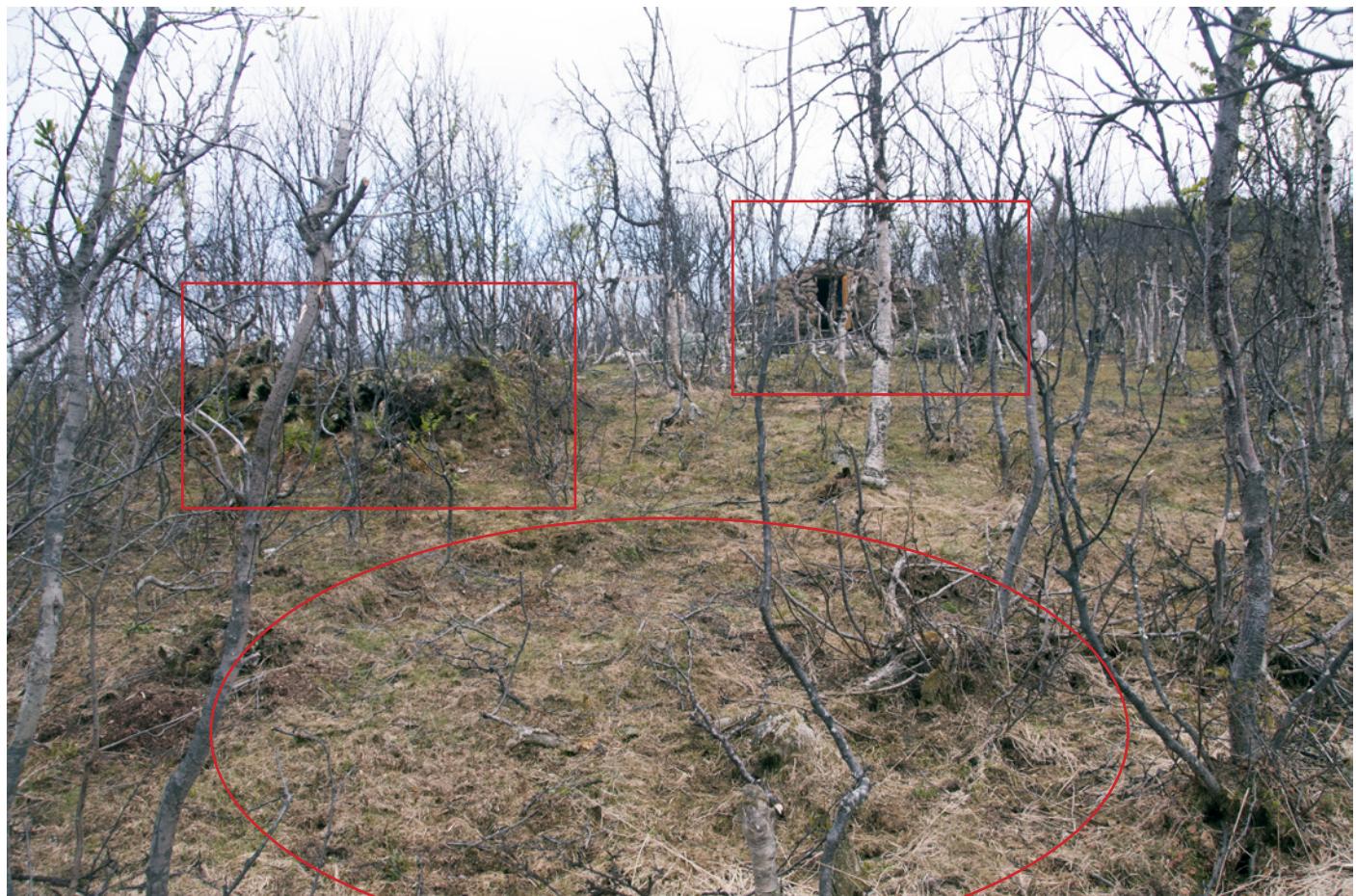
liten innhegning bygd av bjørkestammer på nordsiden av høydedraget. Det fortelles at en mann la seg til å sove inni gjerdet. Han ble vekket gjentatte ganger av at «noen» ruska han i skuldra å ba han gå vekk. Da mannen etterhver skjønte at han ikke drømte, sto han opp og gikk derifra. Viggo Larsen fra Deanodat fortalte at han en gang tok seg en pause i multeplukkinga og la seg til å sove ikke langt unna det omtalte gjerdet. Han satte multespannet like ved hodet sitt og la regnjakka over ansiktet for å holde mygga borte. Da han våknet var multespannet sporløst forsvunnet. Han hadde aldri, i de 30 årene som hadde gått siden dette skjedde, funnet ut hvor spannet ble av og lurte på om det kunne ha noe å gjøre med at man ikke skulle sove i dette området.

manai. Deanodatlaš Viggo Larsen muitalii ahte son oktii vuoinjastii lubmedettiin ja velledii nohkkat ii nu guhkkin eret máinnašuvvon gárddis. Son bijai luomespánnja oaivegurrii ja arvejáhka ámadaju ala vai ii borro čuoikkaide. Go lihkai, de lei luomespánnja jávkan. Son ii leat goassige dan 30 jagis mat leat vássán dan rájes go dát dáhpáhuvai, gávnahan gosa spánnja šattai, ja imaštalai sáhttá go leat sivvan dat go ii galgga oadđit dán guovllus.

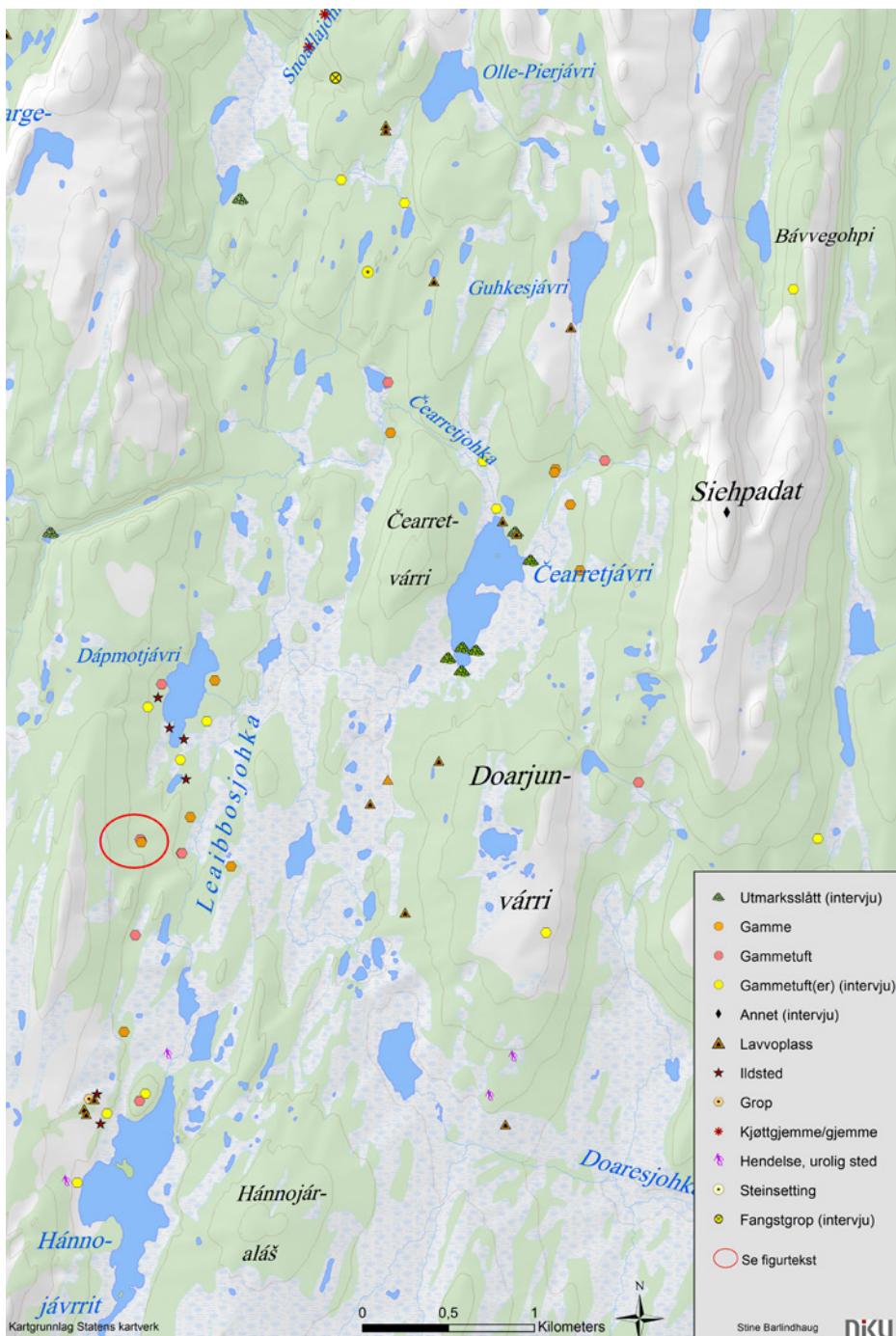
Figur 38. Skjematisk kartillustrasjon som viser intensiteten i utmarksbruk i Leibbusområdet når all utmarksbruk samles og framstilles med samme røde ytterlinje.

38. govus. Bajilgovalaš kártaillastrušuvdna mii čájeha meahcás-tallama intensitehta Leibosa guovllus go buot meahcástallama čohkke ja ovdanbuktá seamma rukses sárgáin.

Figur 39. Tre «generasjoner» med gammer:i bakgrunnen da-gens gamme, i midten tufta etter ei gamme som gikk ut av bruk på 1970-tallet og fremst i bildet kan man skimte tufta etter en gamme med et åpent ildsted og et lite tilbygg. Foto S. Barlind-haug 2011.

39. govus. Golbma «goahtebuolvva»: duogábealde dálá goahti, gasku goahtesadji man heite geavaheames 1970-logus, ja gova ovddimusas vuhtto goahtesadji mas lei rabas árran ja smávva laktavisttáš. Govven S. Barlindhaug 2011.

Figur 40. De tre generasjonene med gammer som er omtalt i teksten ligger innafor den orange sirkelen på kartet. Som det framgår av kartet skal her finnes langt flere gammeluftter (gule små sirkler) enn det som ble funnet under vår registrering.

40. govus. Dat golbma goahtebuolvva mat leat mánnašuvvon, leat kárta oránša rieggás. Nu go kárta čájeha, de galget dáppé leat mealgat eanet goahtesajit (fiskes smávva rieggážat) go dat maid gávnnaimet min registreremis.

2.3.2 Heargejávrit og Geassejávri/Sommervann
 Dersom man går fra Deanodat/Vestertana og sørover forbi Heargejávrit og mot Geassejávri/Sommervann, er terrenget markert forskjellig fra den frodige Leaibusdalen. Skillet går langs høydedragene Heargečohkat - Mákkáoavi - Geassejarguotku hvor det på østsiden er bjørkeskog og tett med vierkratt rundt bekker og myr. Dette står i klar kontrast til områdene vest for høyderyggene som jevnt over ligger noe høyere enn Leaibusområdet og i større grad har et høyfjellspreng. Her er det tørrere og skogen er de fleste steder nærmest fraværende. (Se forrige oversiktskart, figur 35)

2.3.2 Heargejávrit ja Geassejávri
 Jus Deanodagas vuolgá máttás Heargejávriid meattá ja Geassejávri guvlui, de lea eanadat mealgat earálagan go šattolaš Leaibusvuomis. Earru manná alážiid Heargečohkaid Mákkáoavvi ja Geassejárguotku bokte mas nuorttabealde lea lagešvuovdi ja suhkkes siedgasuovkkat jogažiid ja jekkiid birra. Dát lea čielga kontrástta alážiidda oarjjabeale guovlluin mat leat alleleappos go Leaibusguovlu ja eanet duottaraddjái. Dáppé lea goikásat, ja vuovdi illá gávdno. (Geahča ovddit bajilgovvakártta, 35. govus)

Figur 41. Forrådsgroper/gjemme finnes, denne ligger på nordvest siden av Geassjávri/Sommervann. Foto S. Barlindhaug

41. govus. Biebmovuorkárokkit/borat gávdnojit, dát lea Geassejávrri oarjedavábeale. Govven S. Barlindhaug

Antallet gammetufter og gammer er langt lavere i dette området enn tilfellet er for Leaibbusvuopmi/Leaibbusdalen, noe som tyder på at den frodige Leaibbusdalen har tilbudd spesielt gode ressurser i form av brensel, slåttemark, ryper og multer. Også dette området har vært mye benyttet til både multeplukking, snarefangst og innlandsfiske. Geassejávri/Sommervann har her vært et naturlig kjerneområde og rundt vannet finnes flere gammer som har fungert som base både for snarefangst, kommersielt innlandsfiske og multeplukking. Sommervannsgamma i nordenden av Geassejávri/Sommervann ligger nydelig til på en høyde og brukes fortsatt flittig av både lokalbefolkning og andre som er på tur i området (Figur 42).

I tillegg finner man et høyt antall lavvoplasser, ildsteder og forrådsgroper (kjøttgjemmer) som forteller om lang tids bruk både i forbindelse med tamreindrift og eldre fangstaktiviteter (Kart i fig 34 og figur 41 og 43)

Goahtesajiid ja godiid lohku lea mealgat unnit dán guovillus go Leaibbusvuomis, juoga mii čajeha ahte šattolaš Leaibbusvuomis leat erenoamás buorit resurssa nugo muorat, niittut, rievssahat ja luopmáнат. Maiddái dát guovlu lea olu geavahuvvon sihke lubmemi, gárdumii ja sáivaguolásteapmái. Geassejávri lea leamaš lunddolaš váldoguovlu, ja jávrri birra leat olu goađit mat leat doaibman gárduma, kommersiála sáivaguolásteami ja lubmema básan. Geassejárgohti Geassejávrri davágeahčen lea vuohkkasit huksejuvvon alážii, ja dan geavahit sihke báik-kálaš olbmot ja earát geat vándardit guovllus, viššalit (42. govus).

Dasa lassin leat hui olu lávvosajit, árransajit ja biebmovuorkárokkit (borat) mat muitalit guhkeságge geavaheami birra boazodoalu ja boarrásat bivdimiid oktavuodás (34. govvsota kárta ja 41. ja 43. govvosat)

Figur 42. Gamma i nordenden av Geassejávri/Somervann brukes fortsatt i forbindelse med jakt, fiske og bærplukking. Foto S. Barlindhaug 2010

42. govus. Goahti Geassejávri davágeahčen geavahuvvo ain bivdima, guolásteami ja murjema oktavuođas. Govven S. Barlindhaug 2010

Figur 43. En av flere lavvoplasser med árran og bearpmet godt synlig mellom Geassejávri/Sommervann og Mákkáláddot. Foto S. Barlindhaug 2010

43. govus. Okta māŋgga lávvosajis mas árran ja bearpmet oidno bures, gaskal Geassejávri ja Mákkáládduid. Govven S. Barlindhaug 2010

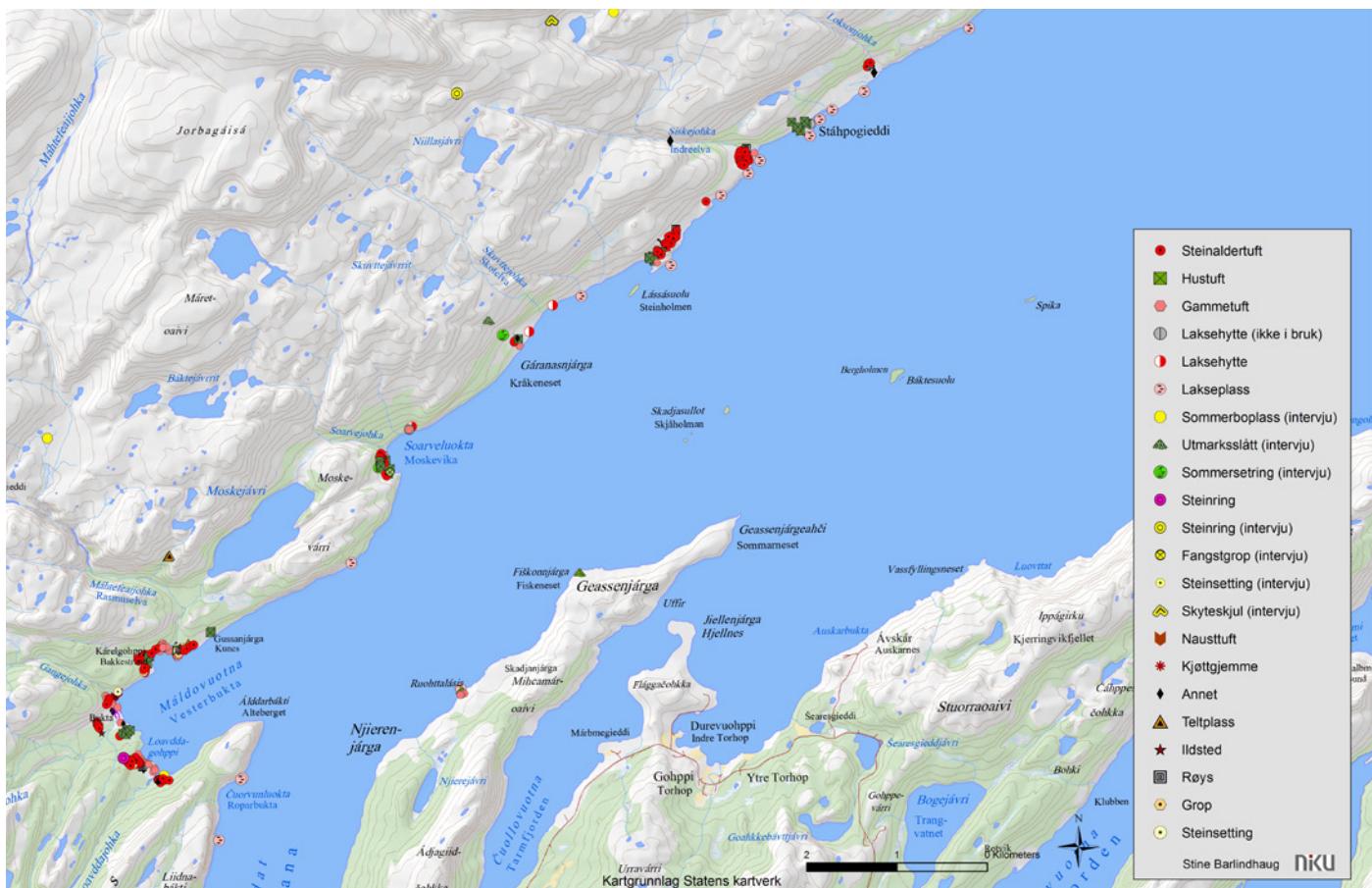
Fra Máldovuotna/Vesterbukt og utover langs Johkkan/Digermullandet dro vi med båt og gikk i land på utvalgte steder. Vi var ikke lenger ut enn Árasulluokta (Figur 44). Det er flere fine kulturminneområder på denne strekningen. I tillegg til store samlinger av steinaldertufter og gammetufter finnes her både syllmurer og stående bygninger knytta til tidligere småbruk og laksehytter. Flere av hyttene er fortsatt i bruk under laksefiske. En del av den eldre småbruksbebyggelsen benyttes også i forbindelse med både laksefiske og som utgangspunkt for annen utmarksnæring og fritidsaktiviteter.

Steinaldertuftene ligger som oftest høyere i terrenget enn gammetuftene og hustuftene fra nyere tid da landet har steget flere meter i løpet av tusenårene som har gått siden de var i bruk. De fleste gammetuftene, som representerer de siste hundreårenes bosetning, ligger ofte på flatene nært havet. Gammtuftene er spesielt tallrike i de største buktene utover fjorden hvor det var fast bosetning til utpå 1960- og 70-tallet, blant annet Máldovuotna/Vesterbukt, Lássuolu og Stáhpogieddi. I tillegg til bosetningsspor i de større buktene vil man som oftest finne en eller flere gammetufter og gjerne steinaldertufter også i de mindre vikene og buktene. Siden vi ikke har gjort inngrep i noen av kulturminnene, men kun dokumentert det vi så på overflata, har vi verken gjenstandsfunn eller dateringer. Den store tettheten av tufter, variasjon i tuftetyper og høyde over havet vitner imidlertid om bosetning og livskraftige samfunn gjennom mange tusen år. De såkalte gressbakkentuftene som er tallrike utover fjorden er undersøkt ved en rekke tidligere arkeologiske utgravninger i Varanger slik at man med stor sikkerhet kan uttale seg om både alder og konstruksjon i forhold til denne typen tufter (figur 45).

Máldovuonas Johkanii manaimet fatnasiin ja finaimet gáttis dihto sajiin. Eat fitnan guhkkelis go Árasulluovttas (44. govus). Leat mániga fiinna kulturmuitoguovllu dán gaskkas. Olu geadgeáiggeduktásajiid ja goahtesajiid lassin leat dáppa maiddái geadgejuolggit ja visitt ceaggámin mat gulle ovddeš smávva eanadoaluide ja luossabarttaide. Olu dán barttain geavahuvvojit ain luossabivddu áigge. Oassi boarrásat smávva eanadoallobáikkiin geavahuvvojit maiddái sihke luossabivddu ja eará meahcásteami ja astoáiggedoaimmaid olis.

Geadgeáiggeduktásajit leat dábálaččat alleleappos eanadas go oððasat áiggi goahtesajit ja stohposajit go eana lea loktanar máñggain mehterin duhátjagiid áigge mat leat gollan das rájes go geavahuvvojedje. Eanaš goahtesajit, mat ovdastit majimuš čuohtejagiid ássama, leat dávja lahka meara. Goahtesajit leat erenoamáš olu stuorámus luovttain olgolis vuonas gos lei fásta ássan gitta 1960- ja 1970-logu rádjai, earret eará Máldovuonas, Lássullos ja Stáhpogiettis. Ássanluottaid lassin stuorát luovttain gávdna dávja ovta dahje eanet goahtesajiid ja maiddái geadgeáigge duktásajiid unnit luovttain ja gohpiin.

Sivas go mii eat leat lihkahallan kulturmuituid, muhto dušše duoðaštan dan maid leat oaidnán, de mis eai leat dávvirgávdnosat, eai ge áigemeroštallamat. Duktásajiid stuorra dávjadat, duktásajiid variašvdna ja allodat meara bajábealde čájehit almmatge ássama ja ealli servodagaid birra máñggaid duháhiid jagiid čáda. Nu gohčoduvvon rissebáktevisttit mat leat eatnat vuonas, leat maiddái guorahallojuvvon máñggaid ovddeš arkeologalaš roggamiin Várjjagis nu, ahte mii stuorra sihkkarvuodain sáhttít muitalit sihke agi ja konstrukšuvnna birra dánlágan duktásajiid ektui (45. govus).

Figur 44. Oversiktskart over registreringer langs Digermullandet **44. govus.** Registreremiid bajilgovvakárta Johkanis.

2.4.1. Máldovuotna/Vesterbukt

Flest tufter finner vi i Máldovuotna/Vesterbukt som topografisk tilbyr svært gode bo- og havneforhold med sin vide og beskyttede bukt med et svakt skrånende terreng og lett anvendelig bakland som hadde gode boflater også da havnivået sto høyere. Dette er det største bosettingsområdet utenfor Vestertana som inngår i denne publikasjonen. I Máldovuotna/Vesterbukt var det helårlig bosetting fram til begynnelsen av 2000-tallet. Johannes Bavda var den siste som bodde her fast. (Detaljkart figur 47).

De fleste steinaldertuftene i Máldovuotna/Vesterbukt er av typen gressbakkentuft. Disse hustuftene dateres til slutten av yngre steinalder, perioden 2000-1800 f.Kr. (figur 45). En rekke gressbakkentufter har vært arkeologisk undersøkt og det har vist seg at husene har hatt to ildsteder langs husets lengdeakse og dessuten flere innganger som i dag vises som markerte forsenkninger i de kraftige veggvollene (Figur 46). Det er nettopp sporene etter flere innganger som særlig skiller gressbakkentuftene fra andre steinaldertufteter, men de er også større og mer nedgravde enn hustuftene fra de tidligere fasene av yngre steinalder. I forbindelse med inngangene på kortsidene har det ofte vært små tilbygg. Gulvplanet var gravd godt ned i bakken og hustuftene framstår i dag som store ovale gropar med kraftige og breie voller rundt. Denne tufttypen framviser en særegen ensartethet i form og størrelse over det store geografiske området hvor de opptrer, fra Kolahalvøya i

2.4.1. Máldovuotna

Eanemus duktásajiid mii gávdnat Máldovuonas gos topografálalaččat leat buorit ássan- ja hápmánvejolašvuodat govd, suojes vuonas mas lea njoaiddoeanadat ja buorit duogášeatnamat main ledje buorit ássansteallit maiddái dalle ho áhpedássi lei badjelis. Dát lea dat stuorámus ássanguovlu Deanodaga olggobealde mii lea dán publikauvnas mielde. Máldovuonas lei birrajagi ássan gitta 2000-logu álgui. Johannes Bavda lei manjimuš gii orui dáppe fásta (47. govvosa detáljakárta).

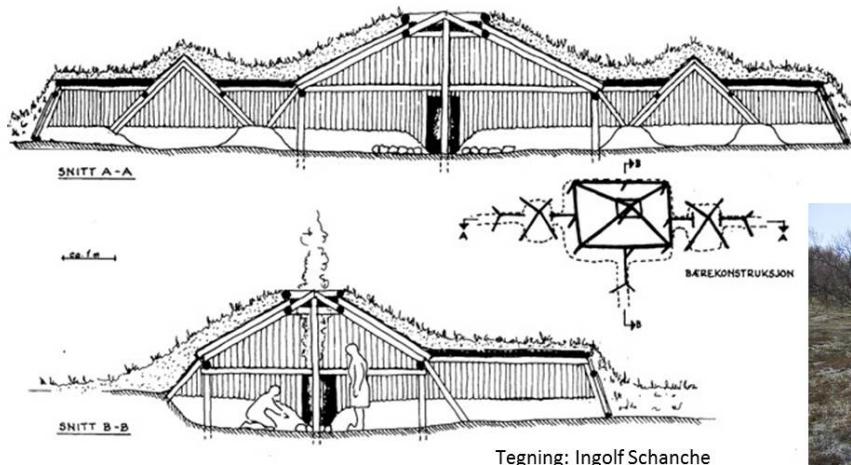
Eanaš geadgeáiggeduktásajit Máldovuonas leat rissebáktesajit. Dát duktásajit leat áigemeroštallon oddasat geadgeáiggi lohppii, áigodagas 2000–1800 o.Kr. (45. govus). Olu rissebáktesajiid leat arkeologat guorahallan, ja lea čájehuvvon ah te visttiin ledje guokte árrana vistti guhkodaga mielde ja dasa lassin mánggat uskkádagat mat dál oidnojít cielga gohpin stuorra seaidnebovnain (46. Govus) Aiddo dát mánga uskkádatluotta dat earuhit rissebáktesajiid eará geadgeáiggesajiin, muhto dat leat maiddái stuorábut ja roggoujuvvon mealgadii eatnamii go duktásajit oddasat geadgeáiggi árra áiggiin. Vistegežjiid uskkádagain leat dávja leamaš smávva laktavisttážat. Láhti lei roggoujuvvon bureas eatnamii, ja duktásajit vuhttojít dál stuorra guhkedáleš gohpin mas leat stuorra, govda bovnat birra. Dát duktásadji čájeha erenoamáš hámí ja sturrodaga ovttaláganvuoda dan stuorra geografálalaš guovllus gos

Gressbakkentuft

Disse hustuftene dateres til slutten av yngre steinalder og var i bruk i perioden 2100-1800 f.Kr. De finnes i Finnmark og på Kolahalvøya og har en særegen form som skiller seg fra andre hustufter fra steinalderen.

De har som oftest to ildsteder langs husets lengdeakse og dessuten flere innganger. Det er nettopp sporene etter flere innganger som særlig skiller gressbakkentuftene fra andre steinaldertufter. I forbindelse med inngangene på kortsidene har det ofte vært små tilbygg. Gulvplanet var gravg godt ned i bakken og hustuftene framstår i dag som store ovale groper med kraftige og breie voller rundt. Utgravinger har vist at dette har vært store rektangulære gammer med et solid reisverk av tre inni og et gulvplan på opptil 50 kvadratmeter.

Slik kan gressbakkenhusene ha vært konstruert.

Tegning: Ingolf Schanche

Kilde: Kjersti Schanche 1994.

Gressbakkentuftene i Varanger. Boliger og sosial struktur rundt 2000 f. Kr. Universitetet i Tromsø
<http://munin.uit.no/handle/10037/3317>

Gressbakkentuft i Máldovuotna-Vesterbukt
Foto: Stine Barlindhaug

Figur 45. Gressbakkentuftene er kraftig nedgravd, med store veggvoller og en distinkt form som er lett å kjenne igjen.

45. govus. Rissebáktesajit leat roggjuvvon sakka eatnamii, stuorra seaidnebovnnaiguin ja mihtilmas hámiin man lea álki fuobmát.

Figur 46. En av flere gressbakkentuft på Gussanjárga/Kunes. Foto S. Barlindhaug 2010.

46. govus. Okta mángga rissebáktesajtiin Gussanjárggas. Govven S. Barlindhaug 2007.

øst til Sørøya i vest¹. Sammenlignet med andre hustufter fra steinalderen er de svært store og utgravinger har vist at dette har vært store rektangulære gammer med et solid reisverk av tre inni og med et gulvplan på opptil 50-60 kvadratmeter. Dette er hustyper som var solide og permanente og som det krevdes stor innsats å bygge. Flere forskere har tatt til ordet for at man på denne tiden trolig hadde et levesett der man tilbrakte mesteparten av året på samme boplass.² Gressbakkentuftene vi registrerte i indre Deanuvuotna/Tanafjord lå mellom 10-15 moh. Tilsvarende tufter lengre ut i fjorden kan ligge lavere i terrenget på grunn av mindre landheving.

I Måldovuotna/Vesterbukt ligger gressbakkentuftene litt i klynger og er lokalisert i tilknytning til de ulike elvene som kommer ut. I tillegg til at de har hatt rennende vann i umiddelbar nærhet har disse stedene ved høyere havnivå vært spesielt lune bukter og gode havner.

Den andre dominerende tufttypen som det er flest av langs sjøen er gammetufter. Gammetuftene vi har registrert ligger ofte tett og flere steder delvis over hverandre. Noen tufter er runde, noen kvadratiske mens andre igjen er tufter etter store rektangulære fellesgammer med både bolig- og fjøsdel (figur 48)

gávdnojit, Guoládagas nuortan gitta Sállanii oarjin¹. Go buohtastahttá geادجéاiggi eará duktásajiiguin, de dat leat hirbmat stuorrát, ja roggamat leat čájehan dát leat leamaš stuorra guhkédáleš goadit nana muorrarikiin siste ja láhhtiin mii lea gitta 50–60 njealjehasmehtera. Dát visttit ledje nannosat ja bissovaččat, ja daid huksemii gáibiduvvo árja. Máŋga dutki leat oaivvildan ahte jáhkkimis dien áigge olbmuin lei eallinvuohki mas orro seamma ássansajis eanaš jagi.² Rissebáktesvisttit maid mii registreriimet siskkit Deanuvuonas, ledje 10–15 mmb. Seammalágán duktásajit olgolis vuonas sahttet leat fiervvábust unnánat eanaloktaneami geažil.

Måldovuonas leat rissebáktesvisttit veahá čoahkis ja leat lahka iεsgudet johkanjálmmiid. Lassin dasa ahte olbmuin lei golgi čáhci lahka, de leat dát báikkit leamaš erenoamáš suojes luovttat ja buorit hápmanat go lei alit áhpedássi.

Nubbi mihtimas duktásadjemálle mat gávdnojit eanemusat mearragáttis, leat goahtesajit. Goahtesajit maid mii leat registreren, leat dávja čoahkis ja máŋgga sajis maiddái belohakhkii badjálagaid. Muhtun duktásajit leat jorbasat, muhtumat ges njealječiegagat, ja eará duktásajit ges leat stuorra, guhkédáleš oktasašgoadit sihke ássan- ja návetosiin (48. govus)

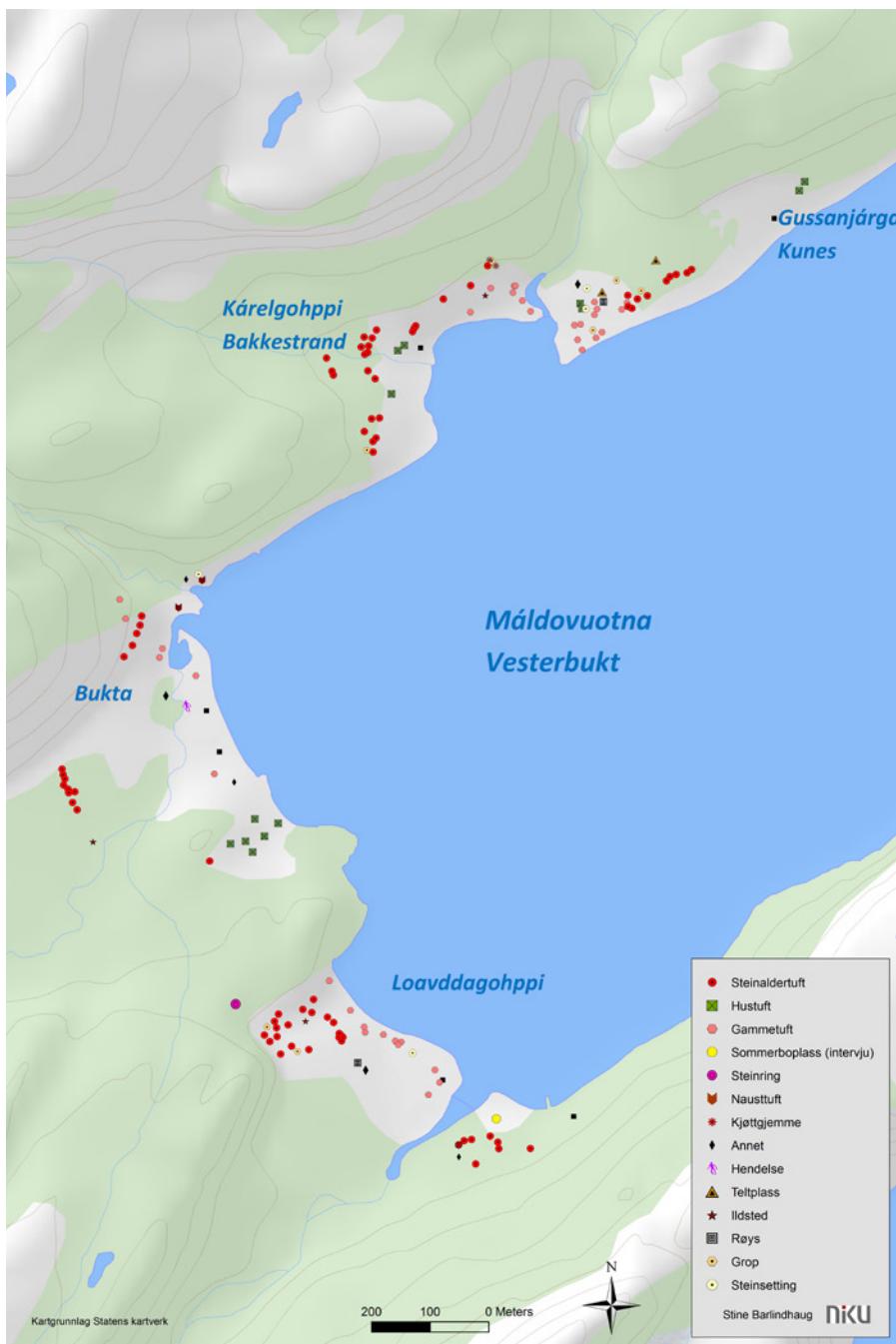

Figur 48. Gammetuft etter fellesgammer med bolig og fjøsdel i Loavddagohppi. Foto S. Barlindhaug 2015

48. govus. Oktasašgoađi goahtesadjí ásodagain ja návehiin Loavddagohpis. Govven S. Barlindhaug 2015

1 Schanche 1994
2 Schanche 1994, Olsen 1994

1 Schanche 1994
2 Schanche 1994, Olsen 1994

Figur 47. Máldovuotna/Vesterbukta har vært et populært bosettingsområde til alle tider og her er spor etter bosetting fra steinalderen og fram til i dag.

47. govus. Máldovuotna lea álo leamaš bivnnuhis ássanguovlu, ja dáppe leat ássama luottat geadgeáiggi rájes dálázii.

En rekke mindre tufter som kan ha hatt ulike funksjoner finnes, blant annet ligger det ei naustuft på hver side av utløpet til Gángejohka (figur 49). Gammeluftene er i hovedsak fra de siste hundreårene og mange fra det siste hundreåret. Flere tufter etter trebygninger er også registrert. Disse vises gjerne som til dels overgrodde syllmurer i dag. I løpet av de to siste årtusener har ikke landhevingen vært av en slik karakter at den har hatt særlig innvirkning på strandnær bosetting. Dette innebærer at bosettingen som var nært knytta til sjøen i løpet av det denne perioden finnes på de samme strandterrassene som dagens strandnær bebyggelse, og dermed i stor grad ligger om hverandre. De kan være forstyrret av moderne aktivitet og bruk og dermed vanskelig å se og/eller skille ut fra nyere spor.

Olu smávit duktásajit main sáhttet leamaš iešgudet doaimmat, gávdnojit, earret eará lea návtosadji Gangejohnjálmmi goappašiid bealde (49. govus). Goahtesajit leat vuostazettin manjimuš čuohtejagiin, ja olu sajt leat manjimuš čuohtejagis. Mánggat muorravistesajit leat maiddái registrerejuvvon. Dát vuhttojit dávjá eanaluvvan geadgejuolgin dál. Manjimuš guovtti duháttjagis ii leat eanalokten leamaš nu garas ahte dat lea áktáanasat váikkuhan gáddelagaš ássamii. Dát mielddisbuktá ahte ássan mii lei meara lahka dán áigodagas, ferte leat seamma gáddestealládagain go dálá gáddelagaš ássan, ja nu lea dávjá bálddalagaid. Daid sáhttet odðaáigásáš doaimmat leat lihkahallan, ja danne lea daid váttis oaidnit ja/dahje earuhit oddasat luottain.

Figur 49. Viggo Larsen tar notater ved nausttufta på nordsiden av Gángejohka. Foto Stine Barlindhaug 2010.

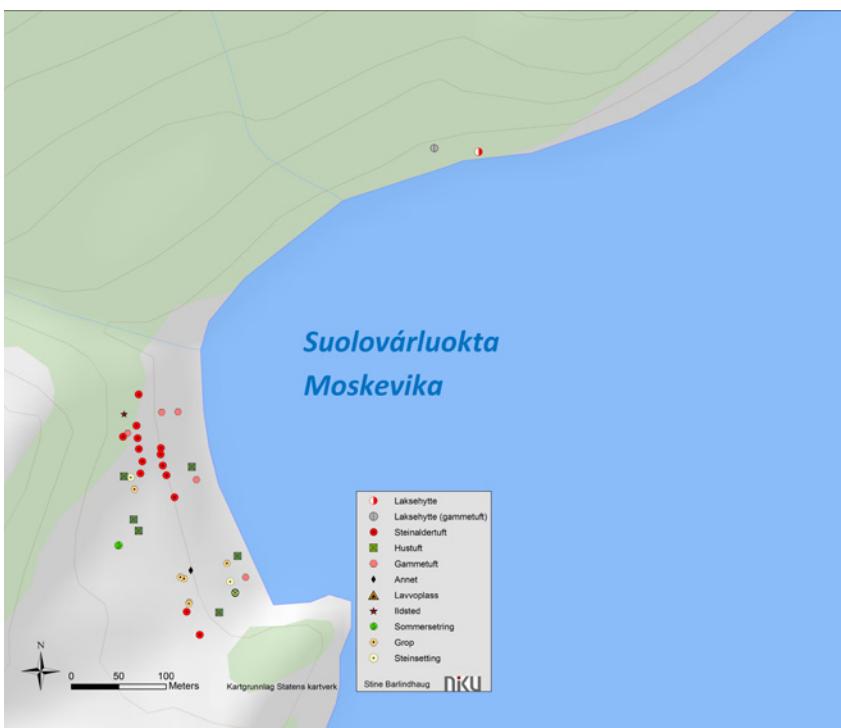
49. govus. Viggo Larsen čállá girjái návtosaji guoras Gángejoga davábealde. Govven Stine Barlindhaug 2010.

2.4.2. Suolovárluokta

Suolovárluokta har en brattere stigning fra sjøen enn de fleste av de andre stedene vi befarte. De gamle strandterrasser er smale, men likevel godt synlige og ligger i jevne trinn opp til rundt 30 moh. (figur 50 og 51) Selv om man her har hatt relativt smale bosettingsflater tilgjengelig er det spor etter bosetning på de fleste terrassene oppover skråningen. På kart fra statens kartverk står det Soarvesluokta, men dette navnet er ukjent for bygdefolket i Deanodat. Det er uklart hvor man har hentet dette navnet fra. Suolovárluokta betyr «bukta under holmen» og henspiller på at høyden som ligger like over bukta, fra sjøsiden, ser ut som en holme og derav navnet på bukta som ligger rett nedenfor.

2.4.2. Suolovárluokta

Suolovárluovttas lea ceggosat vielti merrii go eanaš sajiin maid mii diđošteimmet. Boares gáddestealládagat leat seakkit, muhto almmatge bures oinnolačcat ja leat jeavddalaš stealládahkan gitta birrasiid 30 mmb. (50. ja 51. govvosat). Vaikko dáppe leat leamaš oalle seakka ássansteallit, de gávdnojit ássanluottat eanaš stealládagain vielltis. Stáhta kártadoaimmahaga kárttas čuožju Soarveluokta, muhto dán nama eai dovdda deanodatlac̚at. Lea eahpečielggas gos dát namma lea vuolgán. Suolovárluokta mearkkaša «luokta sullo vuolábealde» ja čujuha dasa ahte aláš luovtta bajábealde, meara bealde, lea oaidnit dego suolu ja das vuolgá luovtta namma mii lea vuolábealde.

Figur 50. Det ligger hustufter fra ulike perioder på de gamle strandterrassene i Suolovárluovttas.

50. govus. Leat duktásajit iešguđet áigodagain dološ gáddestealládagain Suolovárluovttas.

I den øvre halvdelen av bukta (fra rundt 15 moh) finner vi flere steinaldertuftufter som framstår som forsenkninger delvis gravd inn i det skrånende terrenget. De øverste tuftene lengst nord har mange likhetstrekk med gressbakken-tuftene og har tydelige innganger, sidekammer og kraftige veggvoller. En del av de lavereliggende tuftene hvor strandterrassene er smalere framstår som grunne forsenkninger. Nærmere sjøen ligger flere gammelufter som er helt overgrodd av gress. Tuftene er jevnt over forholdsvis små, 3-4m i diameter målt fra ytterkant av veggvollene. I tillegg er her flere syllmurer som er svært overgrodd. De representerer ei bosetning som ikke lenger er i manns minne, og finnes både i øvre og nedre del av bukta. Trolig har noen av disse vært fjøs siden de har mulige båsskiller i form av store steinheller med hull (figur 52).

Videre utover Digermullandet finnes en rekke konsentrasjoner og mer spredte forekomster av alle ovennevnte typer av bosetningsspor.

Luovtta bajit oasis (sullii 15 mmb. rájes) leat mánga geadgeáiggi duktásaji mat leat dego gohpin njoaid-doeanadagas. Bajimus duktásajiin davimusas leat olu seammalágantuodat rissebáktesivisttiiguin, ja dain leat čielga uskkádagat, siidolanjat ja nana seaidnebovnna. Oassi vuolit duktásajiin gos gáddestealládagat leat, leat seakkit ja vuhttojit smávva gohpin. Mearraleappos leat máñggat duktásajit mat leat oalát suidnon. Duktásajit leat oalle smávvát, 3–4 m diamehteris go mihtida seaidnebovnnaid ravddain. Dasa lassin leat dáppe máñggat geadgejuolggit mat leat eanaluvvan. Dat čájehit ássama maid olbmot eai šat muite, ja dat gávdnojit sihke badjin ja vuollin luottas. Jákkimis leat muhtumat dáin leamaš návehin go dain leat vejolaš hingalat ráigehellogeaðggis (52. govus).

Olgolis Johkanis leat olu čoahkkaneamit ja eanet biedggu-id luottat bajábeale namuhuvvon ássamis.

Figur 51. Suolovárluokta (holmfjellbukta).
Foto S. Barlindhaug 2007.

51. govus. Suolovárluokta.
Govven S. Barlindhaug 2007.

Figur 52. Lasse Andre Anti ser på mulige båsskiller øverst i Suolovárluokta. Foto S. Barlindhaug 2010

52. govus. Lasse Andre Anti geahčada vejolaš hingalat Suolovárluovtta bajábealde. Govven S. Barlindhaug 2010

2.4.3. Lássuolu og Buhkkálukta

I Lássuolu ligger gammetufter og syllmurer tett i tett på gressletten ovenfor flomålet sammen med eksisterende bygninger (figur 53).

Et utmerket eksemplar av et ishus, som ble brukt til oppbevaring av laks under laksefiske, står også her (se foto i figur 13). Slike var det mange av utover fjorden tidligere, men ettersom laksen nå daglig fraktes innover til fiskebuket er disse gått ut av bruk og mange er falt sammen.

Et lite stykke lenger bak ligger en ny klynge med gammetufter, overgrodde syllmurer samt syv steinaldertufter. Blant annet tre gressbakkentufter (se figur 45) med sine karakteristiske kraftige voller og tydelig nedgravde inngangspartier på tre sider av tuftene (figur 54).

2.4.3. Lássuolu ja Buhkkálukta

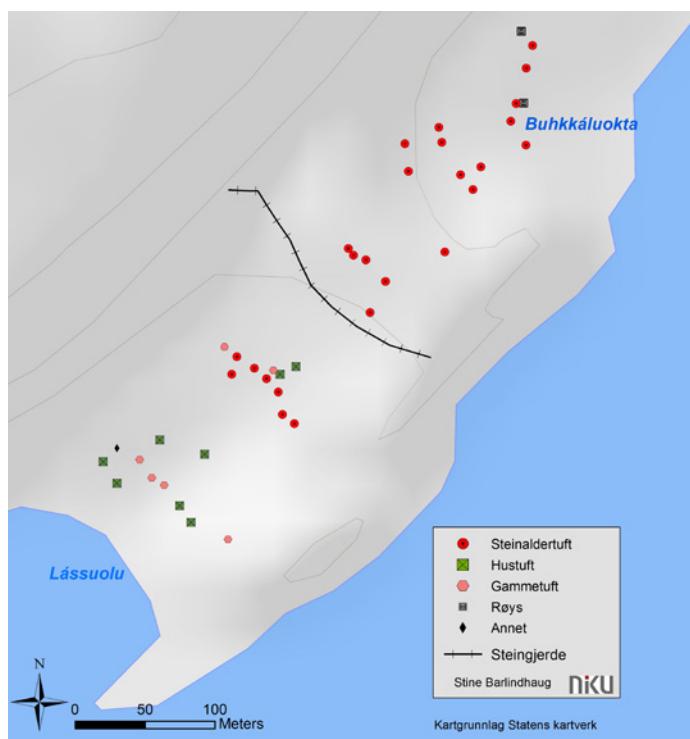
Lássullos leat duktásajit ja geadgejuolggit báldda-bálddal-agaid giettis ullenrájá bajábealde oktan dálá visttiiguin (53. govus).

Erenoamáš buorre ovdamearka luossakealláris, mii geavahuvvui vurkkodit luosa luossabivddu áigge, lea maid dáppe (geahča 13. govvosa gova). Dákkárat ledje olu olgolis vuonas ovdal, muhto sivas go luosa dál beaiválaččat dolvot guollerusttegiidda, de dáid leat heaitán geavaheames ja olu visttit leat gahččan.

Dobbelaččas leat fas goahtesajit, eanaluvvan geadgejuolggit ja čieža geadgeáigeduktásaji. Earret eará golbma rissebáktesaji (gč. 45 govvosa) iežaset mihtilmas stuorra bovnnaiguin ja čielgasit rogojuvvon uskkádagat duktáajiid golmma siiddus (54. govus).

Figur 53. Det har vært bosetting i både Lássuolu og Buhkkálukta i steinalderen. Etterhvert som landet steg ble det trolig svært bratt ned til sjøen i Buhkkálukta. Mens bosettingen der avtok, har Lássuolu hatt bosetting helt fram til moderne tid.

53. govus. Lea leamaš ássan sihke Lássullos ja Buhkkáluoottas geadgeáiggis. Dadistaga go eana loktanii, de šattai jáhkrimis hui ceakkus merrii Buhkkáluoottas. Ássan nohkagođii doppe, ja Lássullos ges lea leamaš ássan gitta dálááigái.

Figur 54. Viggo Larsen måler opp gressbakkentufter i Lássuolu. Foto S. Barlindhaug 2010.

54. govus. Viggo Larsen mihtida rissebáktewisttiid Lássullos. Govven S. Barlindhaug 2010.

På toppen av eidet troner det majestetiske steingjerdet som ingen vet alderen på. Det har, etter hva man har hørt fra eldre, alltid stått der. Ifølge tradisjonen i bygda kan steingjerdet være bygd av «rekerkvener» på 1800-tallet (finnlendere som arbeidet for kost og losji) (figur 55). Spredt nedover de gamle strandterassene på nordsida av steingjerdet ligger ytterligere flere rekker steinaldertuft er på gamle strandterrasser. Disse ligger jevnt over noe høyere enn gressbakkentuftene, de er mindre nedgravd med lavere veggvoller og er derfor noe svakere markert enn gressbakkentuftene. Ut fra høyden over havet og form på tuftene kan man anta at de tilhører tidligere faser av yngre steinalder.

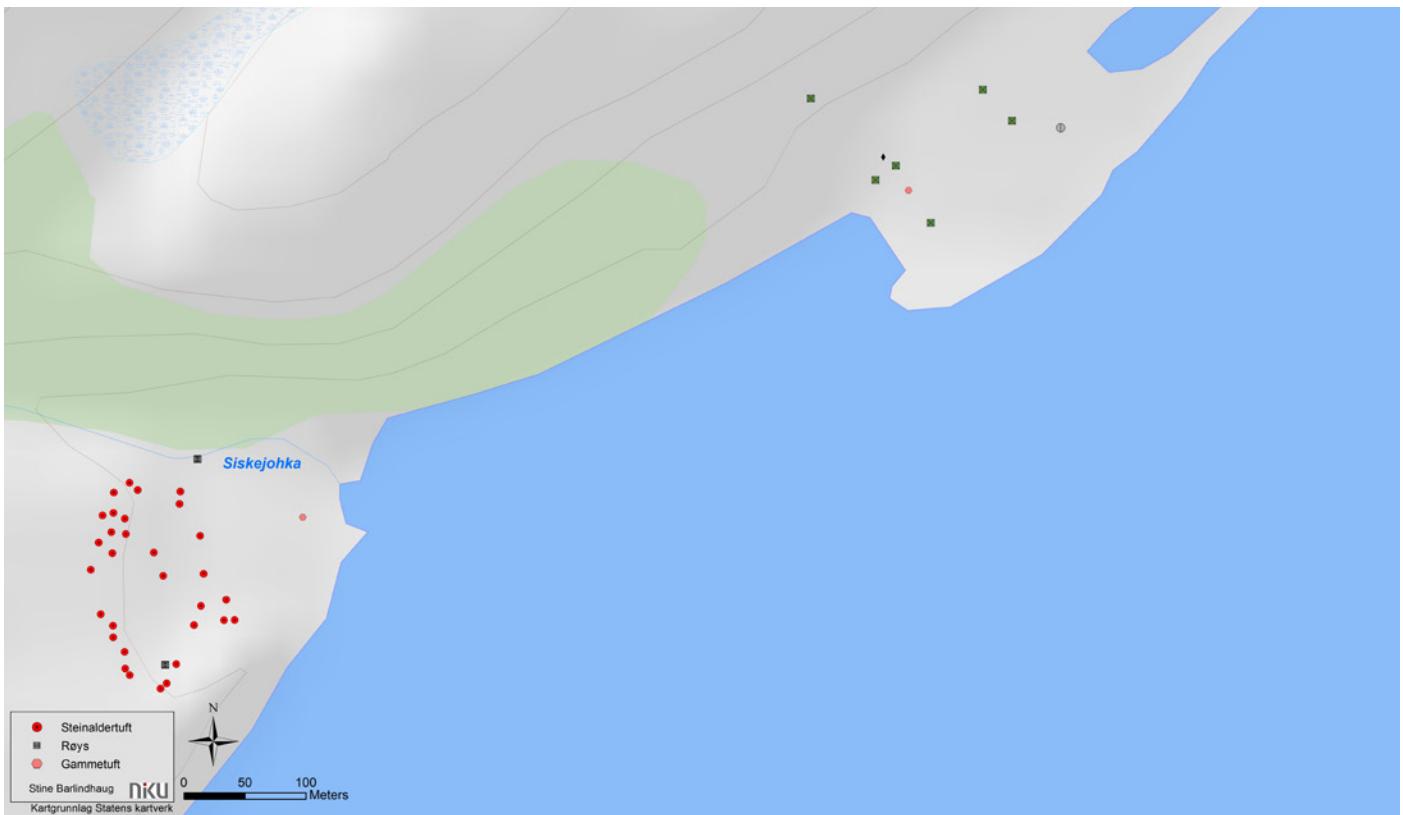
Figur 55. Steingjerdet i Lássuolo. Foto S. Barlindhaug 2010.

Da steinalderhusene i Lássuolu var i bruk, var havnivået høyere og eidet på Lássuolu langt smalere enn i dag. Til gjengjeld hadde man da to dype bukter på hver side som må ha gitt god le og havn for båter. Var det grov sjø inn mot den ene siden kunne man alltid dra rundt til andre siden og ta opp båten i le av været.

Muotkki alde dominere majestehtalaš geadgeáidi man ii oktage dieđe man boaris leš. Dat lea boarrásiid mielde álo leamaš das. Gili árbievieru vuodul sáhttet geadgeáiddi leat huksen golgokvenat 1800-logus (suopmelačcat geat barge biepmu ja idjasaji ovddas) (55. govus). Biedgguid vulos boares gáddestealládagaid geadgeáiddi davábealde leat vel eanet geadgeáiggesajit dološ geadgestealládagain. Dát leat veahá badjelis go rissebáktevisttit, dat eai leat nu olu rogojuvvon ja seaidnebovnat leat vuollebabbot, ja danne dat eai vuhtto nu bures go rissebáktesajit. Allodaga meara bajábealde ja duktásajid hámi vuodul sáhttá navdit ahte dat gullet oddasat geadgeáiggi árat áiggiide.

55. govus. Geadgeáidi Lássullos. Govven S. Barlindhaug 2010.

Dalle go Lássullo geadgeáiggevisttiid geavahedje, de lei áhpédássi badjelis ja Lássullo muotki lei mealgat seakkit go dál. Dan sadjái ledje guokte čiekjalis luovtta goappáge bealde mii ferte leat leamaš suojis ja fatnasiidda hápmanin. Jus ledje stuorra bárut nuppi bealde, de sáhtte álo mannat nuppi beallái ja váldit fatnasa gáddái suodjásis.

Figur 56. I bukta sør for Siskejohka er det nedgravde steinalder-tuft på de gamle strandterrassene. Helt nederst ligger det også en gammetuft.

56. govus. Gohpis Siskejoga máttabealde leat roggojuvpon geađgeáiggesajit dološ gáddestealládagain. Vuolimusas lea maiddái goahthesadji.

2.4.4. Siskejohka

Omlag 1 km lenger ut i ei slak skråning rett sør for Siskejohka finner man en ny konsentrasjon med minst 30 hustufter som ligger på rekke langs de gamle strandterrassene oppover skråningen (figur 56).

Lengst ned mot sjøen ligger ei enslig tilnærma kvadratisk hustuft. Den framstår på mange måter som ei tuft (mortensnestype) fra tidlig metalltid, nærmere bestemt fra det andre årtusen f.Kr. Imidlertid ligger den trolig for lavt i terrenget for ei så gammel datering. Kanskje er det ei gammetuft som har fått et noe ukjent preg. Ovenfor denne tufta er det ei strekning på 80 m uten bosettingsspor før man kommer til ei rekke av hustufter av mortensnestype. Disse tuftene dateres som nevnt til første del av tidlig metalltid og etterfølger gressbakkentuftene som er fra siste fase av yngre steinalder. Mortensnestuftene er store og tydelig nedgravde med et klart firkanta preg (figur 57). I motsetning til gressbakkentuftene har mortensnestuftene ikke spor etter innganger og kun ett enkelt ildsted. De fleste man kjenner til er registrert i Varanger og særlig på Mortensnes er de tallrike.³

2.4.4. Siskejohka

Sullii 1 km njoiddovielttis Siskejoga máttabealde lea fas čoahkkaneapmi unnimus 30 duktásajiin mat leat bálddal-agaid dološ gáddestealládagain vieltti mielde (56. govus).

Fiervvámusas lea oktonas masá njealječiegat duktásadji. Dat orru máŋgga láhkai dego duktásadji (ceavccageadgelágan) árra metállaáiggis, nuppi jahkeduháha rájes o.Kr. Dattetge leat jáhkkimis menddo vuollin eanadagas dákkár boares áigemeroštallama vuodul. Dáidá leat goahthesadji masa lea šaddan amas hápmi. Dán duktásaji bajábealde lea 80 m gaska ássanluottaid haga ovdalgo joavdá olu ceavccageadgelágan duktásajiid lusa. Dát duktásajit leat áigemeroštallon árra metállaáiggi álgoáičai ja čuvvot rissebáktevisttiid mat leat oddasat geađgeáiggi manjimuš áiggis. Ceavccageadgesajit leat stuorrát ja čielgasit roggojuvpon čielga njealječiegat hámiin (57. govus). Rissebáktevisttiid ektui eai vuhtto ceavccageadgesajiin uskkádagat ja dain lea duše okta oktonas árran. Eatnašiid maid dovdet, leat registrerejuvpon Várjjagis ja erenoamážit Ceavccageadggis gos leat erenoamáš olu.³

Figur 57. Tuft av mortensnestype, Siskejohka. Foto S. Barlindhaug 2010.

Figur 58. Røys (grav?), Siskejohka. Foto S. Barlindhaug 2010.

58. govus. Látna (hávdi?) Siskejogas. Govven S. Barlindhaug 2010.

På strandvollene ovenfor ligger tre gressbakkentufter som igjen avløses av tufter fra tidligere faser i yngre steinalder på de høyeste strandterrassene. Sistnevnte framstår ofte som svakt nedgravde i bakkant av strandvollen og med en lav voll på de øvrige tre sidene. De er mindre i areal, grunnere og i dimensjon på veggvollene enn både mortensnestuftene og gressbakkentuftene.

To lave men tydelige røyser finner man også her i Siskejohka (figur 58). De er nesten helt overgrodd av lyng. Kanskje er det graver, men dette vet vi ikke sikkert.

Bajábeale gáddegittiin leat golbma rissebáktesaji maid sadjái fas bohtet odðasat geadgeáiggi árra áiggi duktásajit bajimus gáddestealládagain. Manjt mánnašuvvon duktásajit vuhttojít dávjá vuollegaččat roggojuvvon duktásadjin gáddestealládaga eatnanbealde ja vuollegris bovdnan dan golmma eará siiddus. Daid areála lea unnit, dat leat coahkásat ja seaidnebovnnaid dimenšuvnnat leat unnit go ceavccageadgesajit ja rissebáktesajit.

Guokte vuollegris, muhto čielga lána gávdná maiddái Siskejogas (58. govus). Dat leat masá oalát daŋasluvvan. Dáidet leat hávddit, muhto dan eat dieđe sihkkarit.

Ute på Árasuolu ligger det til tross for holmens beskjedne størrelse flere tufter. Det er både hustufter med overgrodd syllmyr og gammeluft (figur 59). I tillegg ligger det opp mot øyas høyeste punkt en forsenkning som ser ut som en nedgravd steinaldertuft, men høyden over havet taler mot en slik høy alder så forklaringen er trolig en annen. I samme området som tuftene ligger også noen flere strukturer som er vanskelig å tolke. Torvlaget er forholdsvis tykt her ute på holmen som følge av et rikt fugleliv, noe som vanskelig gjør registrering. Her er det utvilsomt en fordel om man kommer tidlig på våren før vegetasjonen begynner å vokse (figur 60.).

Videre utover Digermullandet er det i viker og større bukter tufter av samme type og med samme beliggenhet som det som har vært beskrevet ovenfor. Våre befaringer strakte seg ikke lengre ut enn Árasulluota og Árasuolu, men flere har fortalt at der finnes tufter fra de fleste forhistoriske periodene mange steder utover.

Árasullos leat olu duktásajit vaikko suolu lea unni. Leat sihke stohpoduktásajit eanaluvvan geadgejulggiin ja goahtesajit (59. govus). Dasa lassin lea sullo alimus sajis gohpi mii orru dego roggovuvvon geadgeáiggesadji, muhto allodaga geažil meara bajábealde ii sáhte leat nie boaris, nu ahte čilgehus lea jáhkrimis earálagan. Seamma guovllus go duktásajit leat maiddái eanet struktuvrrat maid lea váttis bulkot. Dañas lea oalle assái dáppe sullos olu lottiid geažil, juoga mii váttasmahttá registerema. Lea eahpit-keahttá ovdamunni jus deike boahtá áragiða ovdalgo runiida (60. govus).

Olgolis Johkanis leat gohpiin ja stuorát luovttain seammalágan duktásajit seamma sajis go bajábealde čilgejuvvon. Min didošteamit eai mannan guhkkeliig Árasulluktii ja Árasullui, muhto máŋgasat leat muitalan ahte olgolis Johkanis leat máŋgga sajis duktásajit eanaš ovdahistorjjálás áigodagain.

Figur 59. På Áresuolu ligger det en rekke tufter, de fleste fra nyere tid, men også ei som kan være langt eldre.

59. govus. Árasullos leat olu duktásajit, eatnašat oððasat áiggis, muhto maiddái okta mii sáhttá leat mealgat boarrásat.

Figur 60. Noen av strukturene etter hus- og gammeluft på Áresuolu synes midt på sommeren til tross for frodig vegetasjon på øya. Foto Stine Barlindhaug 2010.

60. govus. Viste- ja goahtesajiid struktuvrrat Árasullos oidnojít guovddáš geasi sullos lea šattolaš vegetašuvdna. Govven Stine Barlindhaug 2010.

2.4.5. Rohotovåggi - Siskit Liivvar

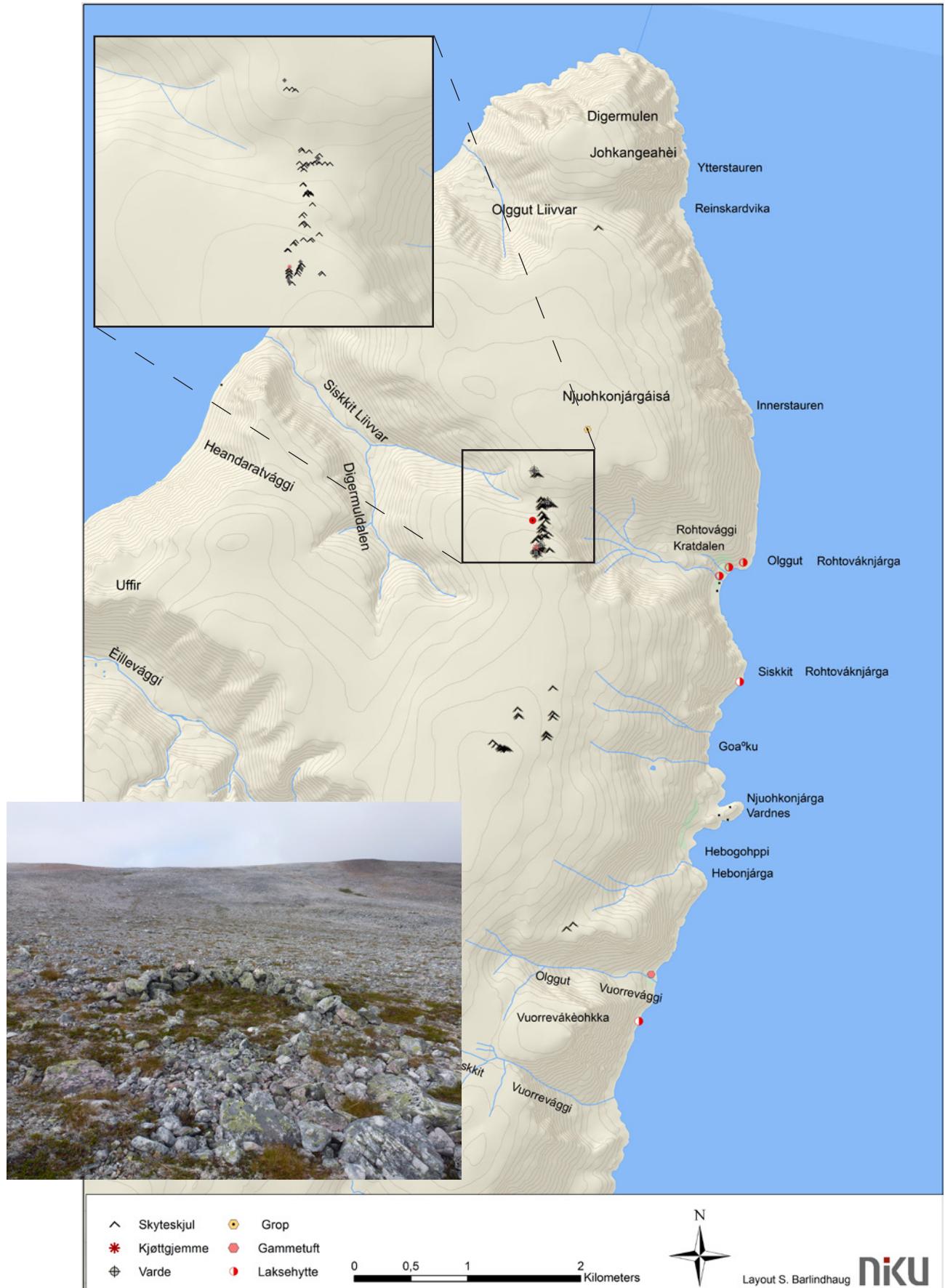
Et siste område skal likevel nevnes og det er skaret ovenfor Rohtovåggi på Johkan/Digermulen. Her er et omfattende fangstanlegg for villrein som første gang er skriftlig omtalt av Steinar Pedersen i 1978 etter en befaring til området sammen med Viggo Larsen i 1977. Det smale skaret mellom Rohotovåggi og Siskit Liivvar er her tilnærmet avstengt av et tett system av oppmurte skyteskjul (figur 61). Skyteskjulene er lave hesteskoformede oppmuringer, og i dette området er de nesten uten unntak vendt nordover. Noe som kan tyde på at man har jaktet når reinen beveget seg/ble jaget innover (sørover). Området består utelukkende av steinur slik at reinen trolig ikke har kunnet holde særlig høyt tempo og dermed har vært lettere å skyte. Murene ser alderdommelige ut og er godt tilgrodd av saktevoksende lav, men noen eksakt alder kan man ikke fastslå. De kan være fra noen hundre til flere tusen år gamle. Det aktuelle området tilbyr, slik det framstår i dag, ikke noen særlig verdi i form av rike beiter, men er nok sikkert et utmerket sted for å komme unna innpåslitne insekter om sommeren.

Området ble besøkt sommeren 2014 med tanke på å kartfeste skyteskjulene med gps. Dessverre var det tett tåke med påfølgende tordenvær denne dagen slik at det trolig er langt flere skytesjul her enn de som nå er avmerket på kartet. Vandrer man videre sørover Johkan/Digermulen langs høydedraget påtreffer man også flere steder ansamlinger med skyteskjul. Disse ligger alltid i områder med steinur og fravær av vegetasjon. Kulturminneområdet på Johkan/Digermulen får avslutte denne kulturminneguiden.

2.4.5. Rohtováaggi – Siskkit Liivvar

Manimuš guovlu galgá dattetge namuhuvvot, ja dat lea gurra Rohtovákki bajábealde Johkanis. Dápple leat viiddis vuopmanat maid Steinar Pedersen vuosttaš geardde namuhii čálalaččat 1978:s manjá go finai didošteamen guovllu Viggo Larseniin 1977:s. Baskkes gurra gaskal Rohtovákki ja Siskkit Liivvara lea masá giddejuvvon muvrevjuvvon čillavuogágagin (61. govus). Čilat leat vuollegis heasttaskuovvalágan muvremat, ja dán guovllus leat masá buot davás guvli. Dát sáhttá čájehit ahte bivde gottiid go goddi jodii/gavdnjejuvvui sisa guvli (máttás). Guovllus lea dušše juovva, nu ahte goddi ii leat sáhttán ruohttat, ja nu lea leamaš álkit báhčit. Muvrrat leat boarrásat oaidnit ja leat bures jeagilduvvan, muhto deaves agi ii sáhte mearridit. Sáhttet leat moadde čuođi gitta máŋga duháha lagi boarrásat. Máinnašuvvon guovllus, nu go dál lea, eai leat áktáanasat guohatumat, muhto lea sihkkarit buorre báiki báhtarit divriin geasset.

Guovllu galledeimmet 2014 geasi go áigguimet kártet čilaid GPS:in. Dađibahábut lei suhkkes mierká ja ba-jándálki dan beaivve, nu ahte dápple leat jáhkrimis eanet čilat go dat mat leat merkejuvvon kártii. Jus manná viidá-seappot aláža mielde máttás Johkanis, de oaidná maiddái máŋga čillabáikki. Dát leat álo guovlluin gos lea juovva, ii ge gávdno vegetašuvdna. Kulturmuitoguovlu Johkanis beassá loahpahit dán kulturmuitoofelačča.

Figur 61. Fangstanlegget ble første gang dokumentert av Viggo Larsen og Steinar Pedersen i 1978. I 2014 ble skyteskjulene som er vist på kartet registrert med gps. Arbeidet ble gjort på en dag og i tett tåke så her er ligger helt sikkert mange flere kulturminner.

61. govus. *Vuopmana duođašteigga vuosttaš geardde Viggo Larsen ja Steinar Pedersen 1978:s. 2014:s čilat, mat oidnojít kártaas, registrerejuvojedje GPS:in. Bargu dahkkui ovta beavis ja suhkkes mierkkás, nu ahte dáppe leat sihkkarit olu eanet kulturmuitt.*

Figur 62. Duolbbasgáisá i bakgrunnen mens Áldarbákti er det markante neset nederst i bildet. Foto S. Barlindhaug 2015.

62. govus. Duolbbasgáisá manjábealde ja Álddarbákti ges lea mihtilmas njárga gova vuolimusas. Govven S. Barlindhaug 2015.

For menneskene som har brukt og bodd i disse områdene gjennom 10 000 år har mye vært ulikt. Blant annet var landhevingen betydelig gjennom store deler av steinalderen. Det har også vært svingninger i klima og vekslende ressurstilgang. Man har levd og organisert livene ulikt til ulike tider. Det ser man av variasjonen i boplassenes organisering og beliggenhet. Eksempelvis er det nærliggende å anta at de som la ned arbeid i å bygge de store gressbakkenhusene har hatt en livsstil som innebar at de også bodde i disse husene over lengre tidsrom. Mye har også vært likt i forhold til ressursgrunnlag og naturforhold opp gjennom historien. Selv om det har vært variasjoner, har fisk, bær, rein og annet vilt vært tilstede og landskapet er i hovedsak det samme. Mange av de som har vandret mye i disse områdene vil nikke gjenkennende til mye av det de leser og ser av bilder i dette heftet. Kanskje kan denne lille «reisen» gi turen et ekstra innhold og bidra til fundering rundt historien og livet til menneskene som har brukt disse områdene gjennom tusenvis av år. Det være seg om man tar en mental reise ut i kjente landskaper fra godstolen eller om man tar beina fatt i terrenget. Mange vet sikkert av kulturminner som ikke er nevnt her. Sannsynligheten for at man også finner flere er stor - så det er bare å holde øynene åpne.

Olbmuide geat leat geavahan ja ássan dán guovlluin 10 000 lagi čada, lea olu leamaš iešguđet láhkai. Earret eara lei eanalokten mearkkašahhti stuorra osiin geadgeágis. Leat maiddái leamaš molssašuddi dálkkádagat ja resursafidnen. Olbmot leat eallán ja organiseren eallima iešguđet láhkai iešguđet áiggiin. Dan oaidná ássansajiid organiseremis ja saji variašuvnnain. Ovdamearkka dihtii lea lunndolaš navdit ahte sis geat huksejedje stuorra rissebáktevisttiid, lea leamaš dakkár eallin mii mielddisbuvtii ahte sii maiddái ásse dán visttiin guhkit áigge. Olu lea maiddái leamaš seammalágan resursavuođu ja luondu ektui historjjá čada. Vaikko leat leamaš variašuvnnat, de leat álo leamaš guolit, muorjjit, bohccot ja eará fuođđut, ja eanadat lea eanaš seammalágan. Olusat geat leat vándardan olu dán guovlluin, mihtet olu dasa maid sii lohket ja oidnet govain dán gihppagis. Soaitá dát unna «mátkáš» sáhttá addit mátkái lassi sisdoalu ja dagahit ahte olmmoš smiehttá historjjá birra ja olbmuid eallima birra geat leat geavahan dáid guovlluid duháhiid jagiid mielde. Olmmoš sáhttá vuolgit mentálalaš mátkái oahpes eanadagaide jurdagis dahje fysalaččat. Olusat dovdet sihkkarit kulturmuittuid mat eai leat namuhuvvon dás. Jákki mis gávdnat maiddái eanet – nu ahte čuovo mielde.